

Yli-Laurosela

RAKENNUSHISTORIASELVITYS

Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy | Ilmajoki | 2020

kohde Ilmajoki, Yli-Lauroselan talomuseo, Rakennusnumero 104247

tutkija Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

tilaaja Senaatti-kiinteistöt / Selja Flink, rakennuttajapäällikkö

julkaisupaikka ja -vuosi Helsinki, 2020

työryhmä Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy / Päivi Hakanpää, Aamu Koivistoinen, Terhi Lehtimäki, Hanna Lyytinen

taitto Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy / Aamu Koivistoinen, Terhi Lehtimäki, Kerttu Loukusa

piirustuskaaviot Aamu Koivistoinen, Kerttu Loukusa, Kirsi Malvisto, Laura Ihalainen

valokuvat ja piirustukset © Museovirasto ja Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

1. painos

ISBN 978-952-368-020-3 (nid.)

ISBN 978-952-368-021-0 (pdf)

kirjapaino Grano Oy

etukannen kuva Yli-Lauroselä 1910-luvulla. Ilmajoen museo, R321.

takakannen kuva Luttiratin sisäoven avainkilpi. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy, 2018.

Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

Yli-Laurosela

Rakennushistoriaselvitys 2020

Sennatti

Sisällysluettelo

Johdanto	7	Huonekortit Päärati	54	10 Paja	111
Selvityksen sisältö	7	Porstua H11	54	11 Vellisauna	115
Lähteet ja menetelmät	7	Erstupa H12	56	12 Puuliiveri	119
Kiinteistön perustiedot	9	Porstuakamari H13	58	13 Harmaa lato	123
Perustiedot	10	Tupa H14	60	14 Puretut rakennukset	125
1 Maanviljelyä ja asumista Yli-Lauroselassa	13	Iso kamari H15	62	KUSTAVILAISIA TYYLIPIIRTEITÄ YLI-LAUROSELASSA	128
Isäntiä ja asukkaita	13	Pikku kamari H16	64	15 Yhteenveto	129
Maataloustila	14	Yläporstua H21	66	Tiivistelmä	129
Maanviljelyä, tervanpolttoa ja salpietarin tuotantoa lakeu-	15	Kamari H22	68	Alue	130
della	15	Kamari H23	69	Perustukset	131
2 Pihapiirin rakentuminen	19	Kamari H24	70	Runkorakenteet	132
3 Alue	31	Sali H25	72	Katot	133
Maiseman muutokset	31	Kamari H26	74	Julkisivuvärit ja -käsittelyt	136
Puutarha	31	Kamari H27	75	Lopuksi	138
Aidat ja portit	34	Kokki H31	76	1971–1983 restaurointiperiaatteet	138
Prunni	36	Ylälutti H32	77	2018 restaurointiperiaatteet	139
Aluekaivannot ja tekniikka	36	5 Navetta	79	Lähteet	140
PARITUPA	38	6 Luttirati	91	Liitteet	141
KAKSIVOONINKINEN POHJALAISTALO	39	7 Talli	95		
4 Päärati	41	8 Hyysi	101		
Säilyneisyys Päärati	52	9 Kärryliiveri	105		

Sanasto

Tässä Yli-Lauroselan rakennushistoriaselvityksessä käytettyjen termien selityksiä:

följari	hirsiseinän pystysuuntainen tukipuu. Följareita on käytetty pitkien seinän osien tukemiseen tai pullistuneiden seinien oikaisemiseen. Hirsiseinä kiristetään kahden pulteilla toisiinsa sidotun pystyhiirren väliin. Pultin reijät ja aluslevyt ovat soikeita sallien hirsiseinän laskeutumisen.
kattotuoli	vesikattoa kannattavan puurakenteen poikittainen osa
kruusitiili	polttettu savitiili
lutti	luhti (<i>ruots. loft</i>), kaksikerroksinen aitta, kaksikerroksisen aitan yläkerta tai siellä oleva huone
pelkka	molemmin puolin suoraksi sahattu tai veistetty puu/nelisärmäiseksi veistetty tai sahattu puu
piiluaaminen	hirsiseinän veistäminen suoraksi. Piiluumiseen käytettiin piilukirvestä.
puori	varastopuoti
rati	pitkä monihuoneinen rakennus tai rakennusrivi (<i>ruots. rad</i>)
rossipohja	maasta koholle tehty ja lämmöneristyksellä varustettu alapohja/ rakennuksen ryömintätäläinen, tuulettuva puurakenteinen lämpöeristetty kantava alapohja
salvos	hirsiseinän nurkkaliitos
vuoliainen	kattoa, lattiaa tms. kannattava vaakasuora tukipuu
vuoliaiskatto	katon lappeen suuntaisten kannatuspuiden eli vuoliaisten varaan rakennettu vesikatto

Yli-Lauroselan talomuseo idästä Ilkantieltä.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy 2018.

Johdanto

Yli-Laurosela on yksi Suomen parhaimmin säilyneistä ja vaikuttavimmista pohjalaistaloista. Nykyiset rakennukset valmistuivat 1800-luvun puolivälissä Ilmajoen kirkonkylään, Kyröjoen rantamaisemaan. Päärati eli päärakennus on päätykamarillinen paritupapohjaan perustuva kaksivönninkinen pohjalaistalo. Yli-Lauroselaan erityispiirteenä on pääraatin, tallin ja luttiratin alaspäin kaareutuva lautakate. Maatalous ja asuminen päättyivät tilalla vuonna 1962, ja tila siirtyi valtion haltuun vuonna 1971. Yli-Lauroselaan talomuseo avattiin yleisölle entisöinnin jälkeen vuonna 1978. Museo säilyttää eteläpohjalaisen talonpoikaistalon rakennusperintöä ja kertoo elämästä maatalossa ja paikallisista elinkeinoista. Museon pihapiirin jakautuminen mies- ja karjapihaan on edelleen nähtävissä. Pihapiirissä ovat säilyneet seuraavat rakennukset: pääraati, navetta, luttirati, talli, hyysi, kärryliiveri, puuliiveri, harmaa lato, vellisauna, paja ja prunni.

Yli-Laurosela on suojeltu valtion asetuksella 480:1985 4.12.1991. Asetuksessa pihapiirin jokaisen rakennuksen suojeluluokka on s1. Suojeluasemakaava on SR/sk-3, rakennuslainsäädännön nojalla suojeltava alue ja kyläkuvallisesti arvokas alue.

Selvityksen sisältö

Tämä rakennushistoriaselvitys keskittyy Yli-Lauroselaan rakennuksiin ja niiden korjausvaiheisiin. Selvityksessä tutkitaan tilan pihapiiriä ja sen rakennuksia sekä niiden muutoksia ja muistomerkkijakojen korjauksia. Ensimmäisessä luvussa kerrotaan tilan käytön historiaa ja esitellään lyhyesti Ilmajokisen maanviljelyksen erityispiirteitä. Toisessa luvussa käydään läpi pihapiirin rakennusvaiheet. Selvityksen pääosassa ovat rakennukset ja piha. Niiden nykytilanne, rakennustavat ja muistomerkkijakojen korjaukset sekä arvio säilyneisyydestä esitellään seuraavissa luvuissa rakennussittain. Viimeisessä luvussa on tiivistelmä rakennusvaiheista ja pohdiskelua talomuseon rakennusten ja pihan restaurointiperiaatteiden toteutumisesta eri aikoina.

Selvitys on laadittu Senaatti-kiinteistöjen toimeksiannosta Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy:llä vuosina 2017 ja 2018. Työ on viimeistelty 2019 syksyllä ja keväällä 2020. Selvitystyön on tilannut ja sitä on ohjannut rakennuttajapäällikkö Selja Flink. Suuren osan käytännön tutkimustyöstä on toteuttanut arkkitehtiylioppilas, restauroija AMK Aamu Koivistoinen. Sisältötyöhön ovat osallistuneet lisäksi filosofian maisteri Päivi Hakanpää sekä arkkitehdit Terhi Lehtimäki ja Hanna Lyytinen,

joka on vastannut kokonaisuudesta. Työhön ovat osallistuneet eri vaiheissa lisäksi arkkitehdit Kirsi Malvisto ja Kerttu Loukusa.

Lähteet ja menetelmät

Selvityksen tärkeimmät lähteet ovat Museoviraston arkistossa (MVA) säilytettävät dokumentit vuosilta 1970–2014 ja luonnollisesti itse rakennukset. Yli-Lauroselaan valokuvattiin ja dokumentoitiin Museoviraston toimesta 1960- ja 1970-luvuilla. Tiedot tätä edeltäneeltä ajalta perustuvat yksittäisiin Museoviraston historian kuvakokoelman valokuviin, kansatieteen arkistoluetteloon, kohdetutkimuksiin ja keruuaineistoon, erityisesti Aira Kurosen keräämään suulliseen aikalaistietoon (Asumistutkimus 1986, Kuronen). Yli-Lauroselaan tilan asukkaiden yksityisarkistojen valokuvia tai muita dokumentteja ei ole löytynyt.

Museoviraston rakennushistorian osaston 1970-luvun aineistoissa on matkakertomuksia, työmaakokouspöytäkirjoja ja korjaussuunnitelmia sekä työmaa-aikaisia valokuvia. 1970-luvulta löytyy runsaasti dokumentteja. 1990-luvun pihan aitojen korjauksista on tarkat suunnitelmat. Myöhempien korjausten suunnittelun ja dokumentoinnin asiakirjat eivät

Pääratin portailla museon avajaisissa 1978, keskellä arkkitehti Panu Kaila. MVA RH022075A.

ole päätyneet arkistoon. Tietoa on koottu sähköposteista, vuosikorjausten luetteloista sekä valokuvista.

Museoviraston 1970-luvun restauroinnin aikaisessa dokumentoinnissa on puutteita. Rakennuksia ja huoneita on valokuvattu ja dokumentoitu ennen korjausta vain vähän. Kattavaa valokuvadokumentointia ei tehty. Sisätiloista vain pääratin tupaa on kuvattu. Alfred Kolehmainen on piirtänyt pääratista ja luttiratista pohja- sekä leikkauspiirustukset vuonna 1966. Muiden rakennusten pohjat näkyvät asemapiiroksessa. 1970-luvulla nykytilannepiirustukset laadittiin kaikista muista rakennuksista paitsi harmaasta ladosta. Rakennuksista laadittiin pääsääntöisesti pohja-, julkisivu- ja leikkauspiirroksia, detaljiiroksia vain yksittäisistä rakennusosista. Ne laadittiin suunnittelua palvelevalla tarkkuudella suorakulmaiseen koordinaatistoon. Rakennusten kallistumia ja vinouksia tai rakenteiden yksityiskohtia ei esitetty.

Korjaustyön aikana vuosina 1975–76 Elias Härö ja Panu Kaila kävivät työmaalla keskimäärin kuukauden välein. Selvityksen tärkeimmät lähteet ovat olleet näiltä matkoilta laaditut kertomukset ja otetut valokuvat.

Museoviraston arkiston Rakennushistorian osaston suunnitelmat, matkakertomukset, työmaapöytäkirjat ja valokuvat on digitoitu Senaatti-kiinteistöjen kustannuksella vuonna 2017. Aineisto on nimetty ja tallennettu Senaatin projekti-pankkiin kronologisesti ja rakennuskohtaisesti vuonna 2017. Aineiston järjesteli Aamu Koivistoinen (Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy). Museoviraston arkistossa on Yli-Laurosela valokuvia historian ja kansantieteen kuvakoelmissa. Nämä kokoelmat on käyty läpi vain osittain.

Anni Lehtimäki tutki opinnäytetyössään (Metropolia/konservaattori, YAMK) vuonna 2017 Yli-Laurosela museo-rakennusten konservointiperiaatteissa tapahtuneita muutoksia. Periaatteiden muutos esitetään työssä vuosikymmenittäin tilan museoinnista 1960-luvulta nykytilaan 2010-luvulle.

Senaatti-kiinteistöt on korjannut vuosina 2016–2018 pääratin lautakaton ja julkisivut, kärryliiverin katon ja navetan karjakeittiön uudistilat sekä suunnitteli pihan muutokset ja pinnantasaukset. Suunnitelmat on laadittu Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy:llä. Piharakennustyöt aloitettiin vuonna 2019 arkkitehtitoimisto Oy Arkkitehdit Lång-Kivilinna & Larikka Arkitekter AB johdolla. Ramboll Oy on tehnyt Yli-Laurosela maisemallisen selvityksen vuonna 2017. Museoviraston erikoisasantuntija Päivi Eronen on vastannut suojeluviranomaisena töiden ohjauksesta ja valvonnasta. Suunnittelu- ja työmaa-aikainen tutkimustieto on kirjattu tähän selvitykseen.

Arkisto- ja tutkimustiedon pohjalta laaditut rakenteiden ja rakennusosien ajoituskaaviot ovat tekijän. Arkistovalokuvien lähteet ilmoitetaan kuvatekstin yhteydessä. Mikäli lähde ei mainita, on kuva tekijän.

Kiinteistön perustiedot

Senaatin kiinteistötunniste 104247

kiinteistötunnus 145-410-7-172

kaavamerkintä SR/sk-3

osoite Museopolku 2, 60800 Ilmajoki

suojelu Valtioneuvoston asetus 480/85, aluetta koskee luokitus S4 eli alueella on suojeltujen rakennusten lisäksi muitakin rakennuksia ja sille voidaan uudisrakentaa Museoviraston hyväksymällä tavalla.

Yli-Lauroselan nykyiset rakennukset

- a** Päärati
- b** Navetta
- c** Luttirati
- d** Talli
- e** Hyysi
- f** Kärryliiveri
- g** Vellisauna
- h** Harmaa lato
- i** Puuliveri
- j** Prunni
- k** Paja

- ~1850
- 1910-luku
- 1940-1960-luku
- 1970-luku

Päärati

Senaatin rak.tunniste	320012
muut nimitykset	Päärakennus
alkuperäinen käyttö	asuinrakennus
nykyinen käyttö	museo, museokahvila
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1848
restauroinnit	1974-1977, 2018
kerrosluku	2 kerrosta ja ullakko
runkorakenne	hirsirunko, kattotuolit
vesikate	lauta
lattiarakenne	eristetty rossipohja, lauta-/lankkulattia
perustustapa	hirsiarina, kivisokkeli lohkottua ja hakattua kiveä
lämmitys	vesikiertoinen keskuslämmitys

Navetta

Senaatin rak.tunniste	320009
alkuperäinen käyttö	navetta (karjakeittiö, parsinavetta, sikala)
nykyinen käyttö	näyttelytila, käymälät, tekninen tila
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1856
restauroinnit	1975, 2018
runkorakenne	varhopatsasrakenne, kattotuolit
vesikate	kolmiorimahuopa
lattiarakenne	maavarainen alapohja: lattianiskat ja lautalattia (navetta), savilattia (sikala ja sikalan eteinen), reunavahvistettu teräsbetoni-laatta (karjakeittiö)
perustustapa	hirsiarina, lohkokivisokkeli, reunavahvistettu teräsbetoni-laatta
lämmitys	entisessä karjakeittiössä vesi-kiertoinen keskuslämmitys, navetta lämmittämätön

Luttirati

Senaatin rak.tunniste	320008
muut nimitykset	aittarivi, aittarati, lutti
alkuperäinen käyttö	varasto, aitta
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	~1850
restauroinnit	1976
runkorakenne	hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
vesikate	lauta
lattiarakenne	eristämätön rossipohja, lankkulattia
perustustapa	routaeristys, lohkokiviperuskivet, asennettu maan varaan, salaojaputket

Talli

Senaatin rak.tunniste	320013
alkuperäinen käyttö	talli
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1848
restauroinnit	1976, 1999, 2000, 2011
runkorakenne	hirsirunko, tuettu kaikilta sivuilta följäreillä, vuoliaiskattorakenne
vesikate	lauta
lattiarakenne	lankkulattia niskojen varassa
perustustapa	hirsiarinaperustus, matala nurkkakiviperustus

Hyysi

Senaatin rak.tunniste	320006
muut nimitykset	Hyysit, käymälä, käymälät
alkuperäinen käyttö	kuivakäymälä
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
runkorakenne	rankarunkoinen
vesikate	huopa
lattiarakenne	lautalattia, kannatus tallin ja kärryliiverin hirsirunkoon
perustustapa	tukeutuu viereisiin rakennuksiin, luoteisnurkka pilariperusteinen

Kärriiiveri

Senaatin rak.tunniste
muut nimitykset

alkuperäinen käyttö
nykyinen käyttö
suojelu
rakennusvuosi
restauroidnit
runkorakenne
vesikate
lattiarakenne
perustustapa

320007
liiveri, liiteri, Kärriiiteri, ajo- ja
tarvekaluvaja, ajokaluliiveri, vaja, aitta,
vaunuvaja
ajo- ja tarvekaluvaja
museo
Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
1865
1975, 2016-2018
hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
sementtikattotiili
lankkulattia niskoituksen varassa
matala nurkkakiviperustus

Vellisauna

Senaatin rak.tunniste
alkuperäinen käyttö
nykyinen käyttö
suojelu
rakennusvuosi
restauroidnit
runkorakenne
vesikate
lattiarakenne
perustustapa

320014
sauna
museo
Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
1854, siirretty nykyiselle paikalleen 1896
1976
hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
lauta
lankkulattia niskoituksen varassa
matala nurkkakiviperustus

Harmaa lato

Senaatin rak.tunniste
muut nimitykset
alkuperäinen käyttö
nykyinen käyttö
suojelu

rakennusvuosi
restauroidnit
runkorakenne
vesikate
lattiarakenne
perustustapa

320494
lato
konehalli, työkaluvarasto
museon varasto
Sijaitsee Valtioneuvoston asetuksella
480/85 S4 luokitetulla alueella
1947-1948
1977, 2007, 2012-2013
rankorakenne piirusta, kattotuolit
päre
maalattia, maavarainen lautalattia
kivipilariperustus

Puuliiveri

Senaatin rak.tunniste
muut nimitykset
alkuperäinen käyttö
nykyinen käyttö
suojelu
rakennusvuosi
restauroidnit
runkorakenne
vesikate
lattiarakenne
perustustapa

320011
puuliiteri, liiteri, vaja, avoin varastokatos
konehalli, työkaluvarasto
museon varasto
Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
~1850
1976, 2008 perustukset, 2012 katto
patsasrakenne, kattotuolit
olki
maapohja
kivipilariperustus, betonianturat,
maalattia

Prunni

Senaatin rak.tunniste
muut nimitykset
alkuperäinen käyttö
nykyinen käyttö
suojelu
rakennusvuosi
restauroidnit
runkorakenne
vesikate
perustustapa

320XXX
Kaivo
kaivo
museon kaivo
Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
~1850
1977
hirsikehikko, katosrakenne
lauta
hirsikehikko kaivettu maan alle

Paja rv. 1974

Senaatin rak.tunniste
alkuperäinen käyttö
nykyinen käyttö
suojelu
rakennusvuosi
runkorakenne
vesikate
lattiarakenne
perustustapa

320010
paja
museo
Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
ei tiedossa, siirretty nyk.paikalle 1974
hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
lauta
maapohja
lohkokivinen sokkeli pienistä kivistä

YR

Ojanperä

Kyrkcherde bohl

Leurosela

Ollila

Seppälä

ILMOLA KYRKA

Kaarnila

Kühala

Alaierpi

Peurola

Ki Korp

Ran to

Kanjan

Lehti

Kiuhala

Kahma Jussila

Andila

Kiekkola

Hannuxela

ILHAJOENASEMA

Palos

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

Kyrko by

Alkialuoma

Torala

Rahmaste

Suomen

1 Maanviljelyä ja asumista Yli-Lauroselassa

Isäntiä ja asukkaita

Yli-Lauroselan syntyvaiheista kertoo perimätieto, jonka mukaan seitsemän veljestä lähti Kihniöstä etsimään asuinpaikkoja Ilmajoelta. Veljekset asettuivat Kyrönjoen varteen ja veljeksiistä Lauri perusti Lauroselan kantatilan. Tila pysyi samalla suvulla vuoteen 1829, jolloin puolet tilasta myytiin Ilmajoen nimismies Adolf Frederik Forsselille ja toinen puoli päättyi kolme vuotta myöhemmin Matti Mikonpoika Ilkalle (1805–1861), joka oli kotoisin Ilmajoen Kokkolankylästä Yli-Ilkan tai Ilkan talosta.¹ Ilkka osti toisenkin puolen tilasta, sai näin tilan kokonaan itselleen vuonna 1833 ja muutti sukunimensä Lauroselaksi.²

Ennen isojakoa Lauroselan tila sekä päärakennus sijaitsivat Ala-Lauroselan talon paikalla. Matti Mikonpojan muuttaessa tilalle vuonna 1833 oli päärakennus vuoden 1754 isojokartan mukaan nykyisen pajan ja vellisaunan kohdalla. Tällöin tilalla asui vielä edellinen isäntä Herman Jaakonpoika veljensä ja poikansa kanssa. Vanha isäntä kuoli samana vuonna, mutta hänen veljensä jäi uuden isännän syyntekijäiseksi

Yli-Lauroselaan. Naapurissa sijainnut Ala-Lauroselan tila muodostettiin jo vuonna 1794, mutta vasta Matti Mikonpojan aikana tilojen nimet eriytyivät Ala- ja Yli-Lauroselaksi. Vuonna 1848 valmistui uusi päärakennus eli pääraati, jonka hirret uittettiin Matti Mikonpojan kotitalalta Ilkkaalasta. Rakennustöitä valvoi kurikkalainen Salomon Kuhna. Talon rakennusvuosi ja isännän puumerkki on hakattu talon kivijalkaan.³

Matti Mikonpoika toimi isäntänä vuoteen 1861, jonka jälkeen isännäksi tuli perheen esikoinen Mikko. Mikko Matinpoika kuoli jo kahden vuoden kuluttua ja vuonna 1866 pikkuveli Juhasta tuli talon isäntä. Juha toimi isäntänä vuoteen 1920. Yli-Lauroselan viimeinen isäntä oli Juhan kahdeksas lapsi Frans Juhanpoika, joka hoiti tilaa siskonsa Eliinan kanssa. Sisarusket olivat naimattomia eivätkä saaneet jälkeläisiä. Eila Näpäri, myöhemmin Säilä, tuli kolmivuotiaana vuonna 1927 Yli-Lauroselan taloon ottolapseksi. Hänestä tuli adoption myötä sisarusten virallinen perijä vuonna 1955.⁴

1 Antti Luoma, väitöskirjatutkija Helsingin yliopisto, Kirkkohistorian laitos

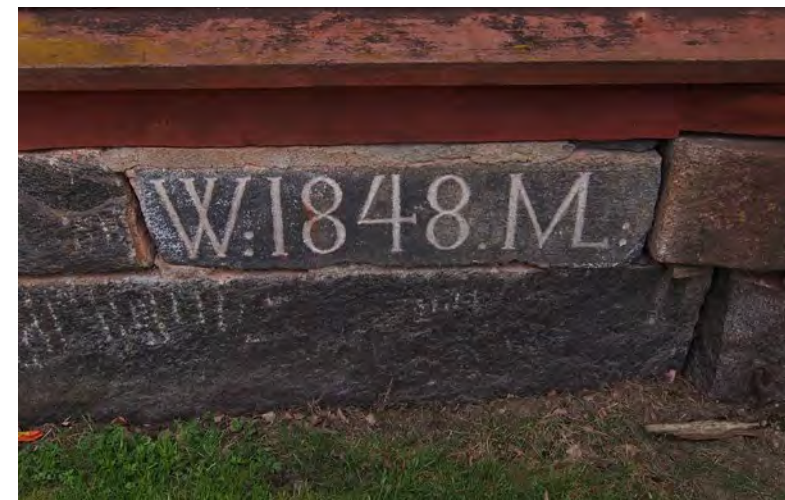
2 Hakomäki 2004, 7–8

3 Hakomäki 2004, 8, 28

4 Hakomäki 2004, 8–9

Yli-Lauroselan 1910-luvulla. Ilmajoen museo, R321.

Pääratin kivijalassa on vuosiluku 1848 ja isäntä Matti Mikonpojan puumerkki. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2016.

Sivu 12:

Ote Ilmajoen 1840-luvun pitäjänkartasta. Lauroselan tila kuvan oikeassa yläreunassa. Ilmajoki (2222 01 la.* -/-) 1080704, KA.

Kolme hevosta, rengit ja isäntä kärryliiverin edustalla. Taustalta näkyy pala puuliiverin eteläseinää. 1945, Matti Poutvaara, MVA KK5079:2407.

Maataloustila

1700-luvulla Laurosella oli yksi Ilmajoen suurimmista taloista. Vuonna 1711 peltoa oli 16 tynnyrinalaa eli 7,9 ha ja manttaaliluku 2/3. Maille perustettiin torppia, joiden lukumäärä kasvoi Ilmajoella vuoden 1775 isojakasetuksen jälkeen kymmenkertaiseksi. Laurosella tilalle perustettiin 3-7 torppaa lukumäärän vaihdellen eri aikoina. Usein torpparit olivat talon omia poikia ja lähisukulaisia.⁵

1900-luvun alussa tilan maaomaisuus oli 200 hehtaaria. Lohko jakaantui seitsemään osaan alkaen Kyröjoesta noin 160 metrin levyisenä ja 14,5 kilometrin pituisena. Vuonna 1919 maaomaisuus oli 155 hehtaaria ja viljeltyä alaa oli 35 ha.⁶

Työväki koostui isäntäväestä, rengeistä ja piioista, joita molempia oli samaan aikaan kahdesta kolmeen. Palvelusväki asui yhdessä isäntäväen kanssa pääratissa jaetuissa huoneissa. Kaikki ruokailivat yhdessä. Muu työväki vietti talolla lyhyempiä aikoja. Erikoisammattilaiset, kuten seppä ja suutari, vierailivat talossa kausittain 1-2 viikon ajan kerrallaan.⁷ Päivittäisaskareissa oli toisinaan emännän apuna ”kylän kuljeskelijoita”, jotka saivat palveluitaan vastaan yösijan ja ruuan.⁸

Peltomaat jaettiin vainioiksi, jotka nimettiin sijaintinsa tai ominaispiirteensä mukaan. Yli-Laurosella harjoitettiin kolmivuoroviljelyä. Pelloilla vuoroteltiin eri viljalajien

5 Hakomäki 2004, 9

6 Hakomäki 2004, 9

7 Hakomäki 2004, 11; Kuronen 1986

8 Kuronen 1986, 382

sekä heinän viljelyllä⁹. Viljavainioita käytettiin lisäksi karjan laidunmaana. Pelloilla oli savikuoppia, joista karjaa juotettiin. Vainiot oli aidattuja, jotta karja ei kulkiessaan vapaana karjapaimenen kanssa päässyt tallomaan viljaa tai heinää.¹⁰ Talolla oli varastossa kahden tai kolmen vuoden siemenvilja, jota torpparit ostivat päivätyöllä. Isäntä- ja palvelusväen lisäksi torpparit osallistuivat elonkorjuuseen ja maksoivat työllään torpan vuokran. Vilja varastoitiin pelloilla viljavajoihin ja puitiin riihessä, joka sijaitsi noin 150 metriä pihapiiristä larvan eli metsän suuntaan.¹¹ Vilja jauhettiin 1700-luvulla Seinäjoella, jossa talolla oli myllyosuus. Taloon hankittiin myöhemmin tuulimylly ja tämän jälkeen joen rantaan tuulimoottori.¹²

Yli-Laurosela pidettiin maanviljelyn mallitilana. Kylän ensimmäisenä Frans Yli-Laurosela salaojitti pellot tiili- ja lautaputkilla vuosina 1936–37. Frans kävi säännöllisesti maatalousnäyttelyissä ja oli kiinnostunut uusista maataloustekniikoista. Monet maatalouden uutuuskoneet otettiin ensimmäisenä käyttöön Yli-Lauroselassa. Taloon ei kuitenkaan koskaan hankittu traktoria.¹³

Maanviljelyä, tervanpolttoa ja salpietarin tuotantoa lakeudella

Ilmajoen kulttuurimaisema syntyi asutuksen myötä jokia mukailevien kulkuväylien varrelle. Jokivarsikylien viljelymaat sijoittuivat 1600-luvulla joen rannalle, jossa sijaitsi

Tallin seinällä luokinpainin- eli länkien taivutuspuu.
1965, Alfred Kolehmainen, MVA KK3632:84.

9 Kuronen 1986, Pentti Mäki-Lauroselaan mukaan

10 Hakomäki 2004, 13; Kuronen 1986

11 Hakomäki 2004, 13; Kuronen 1986

12 Hakomäki 2004, 13; Kuronen 1986, 362

13 Hakomäki 2004, 14

Talon väkeä jokisaunan edustalla.
Tampereen yliopisto, kansanperinteen arkisto, Ilmajoki/0619.

paras viljelysmaa. Maanviljely oli alusta alkaen peltoviljelyä, sillä jokilaakson soiset metsät ja nevat eivät soveltuneet kaskenpolttoon. Aikojen saatossa peltolakeudet kasvoivat laajemmiksi pois päin joesta. Alavien metsämaiden viljelyn mahdollisti uusi tekniikka, suo- eli kytöviljely. Kytöviljelyssä suo kuivatettiin ojittamalla, juuret ja kannot kaivettiin ylös, peitettiin suoturpeella ja poltettiin. Kydötetty maa kynnettiin, äestettiin ja kylvettiin. Maata saatettiin parantaa sekoittamalla siihen talvella pellolle ajettua savea.¹⁴

Maanviljelyn lisäksi tervanpoltto oli pitäjän toinen pääelinkeino. Ilmajoki oli 1600–1700-luvulla tärkein tervantuotantoalue Etelä-Pohjanmaalla ja Suomessa.¹⁵

1770-luvulla Ilmajoella loppuun saatettu isojako pyrki yhdistämään lohko- ja sarkajaon vaikutuksesta pirstoutuneet tilojen maat suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Pello- ja niittypalstojen sekä metsämaiden lukumäärää rajoitettiin ja ylimääräiset metsämaa-alat siirtyivät valtiolle. Tilukset muodostuivat kapeiksi lohkoiksi joenvarresta metsään eli larvaan päin. Vanhalta kylätontilta rakennukset suositeltiin siirrettäväksi lähelle uusia tiluksia, jotta tiheään rakennettu kylätontti olisi paloturvallisempi.¹⁶

Kyrönjoen viljelytasankoa nk. Alajokea muokattiin viljelymaaksi 1700-luvun lopulla, mikä kasvatti huomattavasti viljeltävän alan määrää ja maanviljelyksen merkitystä pitäjän elinkeinona. Vastaavasti tervanpoltto väheni 1800-luvun alkuun tultaessa metsien loppumisen ja hintojen laskun

¹⁴ Vuorela 1975, 147–150, Hakomäki 2004, 11–12

¹⁵ Hakomäki 2004, 10–11

¹⁶ Hakomäki 2004, 10–12

vuoksi. Tervanpoltto ja kytöviljely työllistivät talonpoikia samaan aikaan vuodesta, mikä vaikutti osaltaan maanviljelyn suosimiseen pääelinkeinona.

Uudeksi sivuelinkeinoksi nousi ruudINVALMISTUKSessa tarvittavan salpietarin eli kaliumnitraatin tuotanto. Salpietarimullan valmistusta varten tarvittiin erityinen lattiaton salpietari- eli salttilato, jollainen oli Yli-Lauroselassakin, tosin lato sijaitsi Ala-Lauroselan puolella.¹⁷ Salpietarimultaa valmistettiin keräämällä ladon lattialle kerroksittain orgaanisia jätteitä ja ruokamultaa sekä vähän kalkkia tai tuhkaa. Kasaa känneltiin talikolla pari kertaa kesässä ja pidettiin kosteana lantavedellä kastelemalla. Pari vuotta kypsyneestä mullasta salpietari erotettiin vedellä uuttamalla ja keittäen haihduttamalla.¹⁸ Jo 1700-luvulla Ilmajoen suurpitäjä oli yhdessä Lapuan ja Laihian ohella koko maan salpietarin tuotannon keskus. Elinkeinoon vahvitumista Etelä-Pohjanmaalla edisti se, että alueelle oli Ruotsin ajan lopulla yleistynyt luontinavetta, jonka alle voitiin rakentaa virtsakellari.¹⁹ Alkuun salpietari vietiin Ruotsiin, mutta vuonna 1825 perustettiin Östermyran ruutitehdas, joka osti kaiken salpietarin vuoteen 1856 asti. Kysynnän laskiessa vuonna 1860 tehdas lopetti toimintansa.²⁰

Jokisaunojen ja kytötupien Alajoki

Alajoelle syntyi karjamajojen ja laidunmaiden keskittymä, jossa taloilla oli omat tai jaetut maat. Alue sijaitsi Ilmajoelta noin 10 kilometriä pohjoiseen. Tieyhteydet alueelle olivat huonot, minkä vuoksi paikalle rakennettiin kausiluontoisesti käytettäviä rakennuksia.²¹ Viljelysmaiden lähettävillä ei syntynyt vakituista asutusta, koska Alajoki tulvi vuosittain.²² Yli-Lauroselalla tiedetään olleen yhteinen laidunmaa Ala-Lauroselan ja Yli-Ollilan talojen kanssa jo 1800-luvun alussa.²³

Suurin osa Yli-Lauroselan heinästä viljeltiin Alajoella. Laidunmaan yhteyteen rakennettiin jokisauna, joka oli hirsirakenteinen, tulisijalla varustettu majoitus- ja työtila. Rakennuksen lisäksi laidunmaalla oli kesänavetta sekä lato. Karjapiika yöpyi jokisaunalla. Piika hoiti karjaa, joka siirrettiin Alajoelle elokuun puoleessa välissä noin seitsemän viikon ajaksi. Heinänteon aikaan saunalla oli enemmän yöpyjiä.²⁴

17 Hakomäki 2004, 11–13

18 Vuorela 1975, 468

19 Vuorela 1975, 467–468

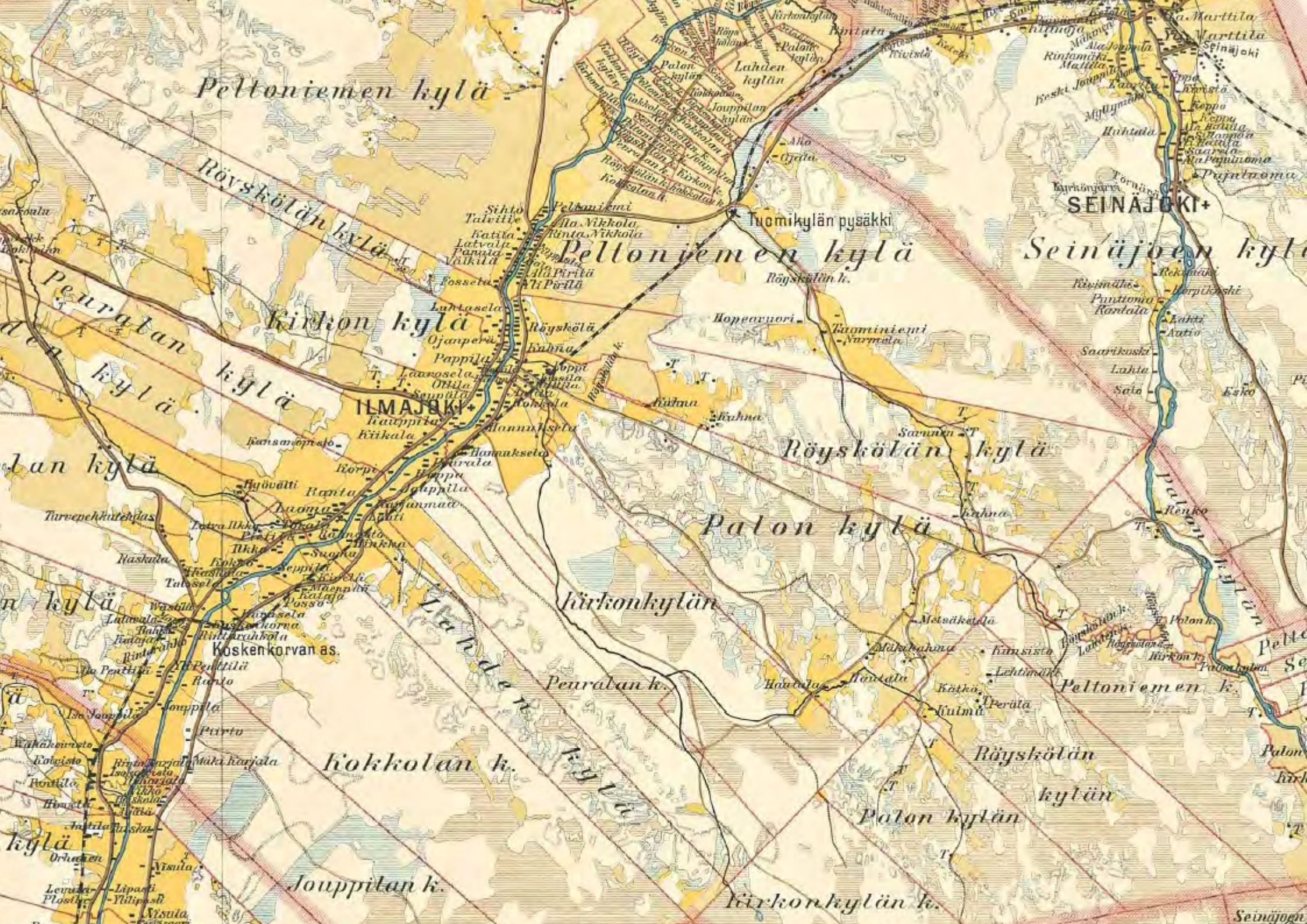
20 Hakomäki 2004, 19

21 Mäntysaari 1999, 15

22 Suomen ympäristökeskus 2015, 2

23 Hakomäki 2004, 16

24 Hakomäki 2004, 13, 16

Peltoniemen kylä

Röyskölän kylä

SEINÄJOKI

Seinäjoen kylä

Peltoniemen kylä

Kirkon kylä

ILMAJOKI

Röyskölän kylä

Palon kylä

Kirkonkylän

Peltoniemen k.

Kokkolan k.

Röyskölän kylän

Palon kylän

Jouppilan k.

Kirkonkylän k.

Seinäjoki

2 Pihapiirin rakentuminen

~1850

Tilan nykyinen talouskeskus valmistuu

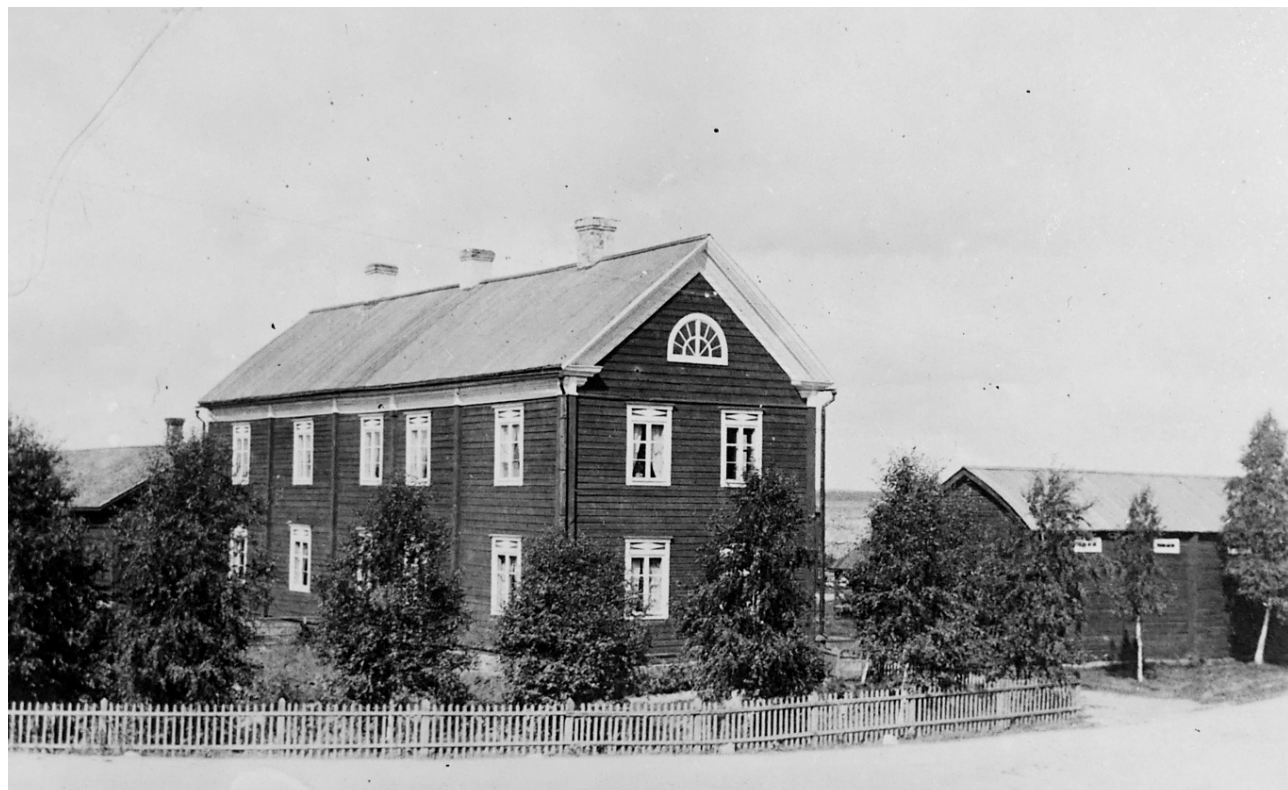

Yli-Lauroselan pihapiirin rakennukset

Yli-Lauroselan tila syntyi Ilmajoen kirkonkylälle 1700-luvun lopulla, kun Lauroselan kantatila jakautui isojaon seurauksena Ala- ja Yli-Lauroselaksi. Yli-Lauroselan pihapiiri rakentui Kyröjokeen laskevalle palstalle. Päärati (1848), talli (1848), navetta (1856) ja useat muut nykyiset piharakennukset ajoittunevat 1800-luvun puolivälin rakennusvaiheeseen.

Kartta sivulla 18

Ote Ilmajoen kihlakunnan kartasta 1898-1904. KA.

Yli-Lauroselan päärati ja säleaita ennen 1930-lukua. Antti Tapola, 19 MVA KK3994:31.

Rakennusten ja aitojen rajaama piha jakautui pohjalaisen rakennustavan mukaan mies- ja karjapihaan. Miespihaa rajasivat päärati, luttirati, talli ja kärryliiveri. Vanha asuinrakennus oli mahdollisesti vellisaunan paikalla rajaten miespihaa pohjoisesta.²⁵ Etelä- ja itäpuolelta pihaa rajasi joen suuntainen kylätie, joka johti nykyisen puutarhan sivuitse haarautuen alas joen rantaan ja sen ylittävälle sillalle sekä pohjoiseen Seinäjoen

ja Alajoen suuntaan. Navetta, sikatiinut, tarhaladot, lato sekä talli, huussit ja kärryliiveri rajasivat karjapihan miespihan taakse peltojen puolelle. Pihan pohjoisivulla oleva suora peltotie johti tilan omille vainioille ja metsäpalstoille eli larvaan.²⁶

Rakennuttaja Matti Mikonpoika oli tilan isäntänä 1833–1861. Seuraavat kaksi vuotta taloa isännöi esikoispoika Mikko Matinpoika. Mikon veli Juho Matinpoika toimi isäntänä aina

25 Isojakokartta v. 1754, MHA

26 Hakomäki 2004, 28

Ilmakuva Ilmajoelta vuonna 1929. Yli-Lauroselan tila on osoitettu kuvan yläladassa. Puolustusvoimien arkisto.

vuoteen 1920 saakka.²⁷ Lähdetiedoista ei selviä, kuinka pihapiiri kehittyi eri aikoina. Toimivan maatilan pihapiirissä on ollut asuinrakennuksen ja navetan lisäksi lukuisia muita piharakennuksia, kuten karjapihan länsireunalla sikatiinut ja tarhaladot, joiden rakennus- ja muutosvaiheita ei tiedetä.

Pihapiirin ulkopuolella sijaitsivat riihi, sauna, aittoja, kellari, nauriskuoppia ja tuulimylly. Sauna oli Homesojan varrella kunnantalon vieressä. Nälkävuosien aikana 1866–68 kunta käytti sitä paikkakunnalle saapuvien nälkäisten kulkijoiden vellinjakoon, josta sauna sai myöhemmin nimensä Vellisauna. Se siirrettiin nimismiehen kehotuksesta nykyiselle paikalleen miespihalle vuosisadan vaihteessa.²⁸

Ensimmäiset valokuvat pihapiiristä ovat 1910-luvulta. Samalta ajalta on myös aikalaistietoja rakennusten käytöstä ja sijainnista.²⁹ Karjapihaa lännestä ja pohjoisesta rajaavat piharakennukset sekä puuliiveri ovat mahdollisesti paikallaan vuoden 1912 kuvassa.³⁰ Jaakko Ilkan patsaan kohdalla sijainnut tuulimylly purettiin ennen vuotta 1910. Samana vuonna rantaan rakennettiin sähköä tuottava tuulimoottori, minkä avulla pumpattiin vettä navettaan. Tuulimoottorin tarkkaa purkuvuotta ei tiedetä.³¹ Vuonna 1911 entinen saltteli salpietarilato siirrettiin Alajoelle kesänavetaksi. Se sijaitsi alun perin Ala-Lauroselan mailla luttiratia vastapäätä.³²

27 Hakomäki 2004, 8

28 Kuronen 1986; Vellisaunan oveen merkitty vuosi 1890 on mahdollisesti saunan siirtovuosi.

29 Kuronen 1986

30 Valokuva KK3994:31

31 Kuronen 1986, 362

32 Hakomäki 2004, 11–13, 19

ALA-LAUROSELA

YLI-LAUROSELA

ALA-LAUROSELA

YLI-LAUROSELA

Yli-Laurosela pihapiirin
rakennukset 1910- luvulla

■ ~1850
■ 1910 - luku

a	Pääräti	l	Punainen lato
b	Navetta	m	Sikatiinu
c	Luttirati	n	Tarhaladot
d	Talli	o	Avoprunni
e	Hyysi	p	Riihi
f	Kärryliiveri	q	Kellari
g	Vellisauna	r	Nauriskuopat
h	Ladot	s	Tuulimylly
i	Puuliveri	t	Vinttikaivo
j	Prunni	u	Aittarivi
k	Paja		

21

Pääratin ja navetan kulmilla vuoden 1932 jälkeen. MVA KK4905:172.

Frans Yli-Laurosela ja rengit miespihalla vuonna 1945, Matti Poutvaara, MVA KK5079:2496.

1920

Frans Juhonpojan aika

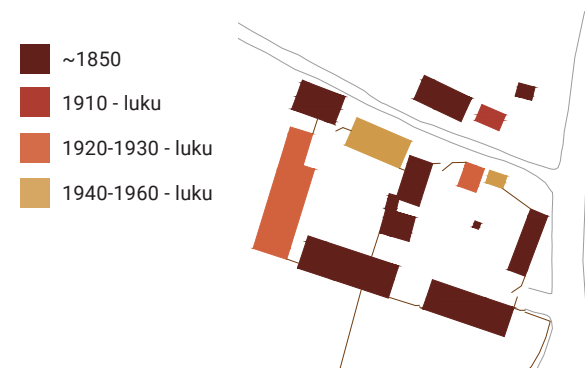

Yli-Laurosela pihapiirin rakennusvaiheita

Tilaan kuului 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä yli 30 rakennusta tai rakennelmaa. Uuden isännän aikana suurin osa muutoksista koski piharakennuksia. Muutokset johtuivat maatalouskoneiden koon kasvusta. Talouden hoito oli täsmällistä ja raha-asioissa oltiin tarkkoja, joten rakennustöiden ja muutosten tuli tehostaa elinkeinon harjoittamista. Kellari siirrettiin kunnantalon vierestä Homesojan varrelta miespihalle vuoden 1920 jälkeen Ilkan patsaan pystyttämiseen liittyneiden maakauppojen jälkeen.³³ Karjapihaa lännestä rajannut matala rakennusryhmä, johon kuuluivat tarhalato ja sikatiinu, purettiin isomman yhtenäisen ladon tieltä ennen sotia.³⁴ Uusi rakennus näkyy Poutvaaran

³³ Kuronen 1986; Puolustusvoimien ilmakuva v. 1929; Kauppakirja v. 1920 Kansatieteen arkistoluettelo

³⁴ Kuronen 1986

vuonna 1945 ottamissa valokuvissa ja päiväamättömässä, todennäköisesti 1930-luvulla otetussa valokuvassa (kuva). Puolustusvoimien ilmakuvassa vuodelta 1929 vanhaa rakennusryhmää ei ole mahdollisesti vielä purettu, koska paikalla ollut rakennusryhmä näyttää olevan matalampi kuin navetta.

Pääratin, navetan ja kärryliiverin vesikatteet muutettiin 1930–40-luvuilla.³⁵ Piharakennusten vuorilaudat maalattiin pääratin tapaan valkoiseksi viimeistään 1930-luvulla.³⁶

Matti Poutvaara kuvasi Yli-Laurosela pihapiiriä sekä pääratin tuvan vuonna 1945. Kuvissa miespihalla on prunnin takana leikkimökki, joka oli rakennettu kasvattitytär Eilalle

³⁵ Vertailu valokuvat KK5079:2491 ja KK3994:54; Kansatieteen arkistoluettelo

³⁶ Väritutkimus 2017; valokuva KK3994:54; valokuva KK3994:30

oletettavasti 1930-luvulla.³⁷ Vanha liiveri ja lato purettiin karjapihan pohjoispäästä vuosina 1947–1948. Rakennukset korvattiin harmaalla ladolla, joka leveine oviaukkoineen ja avarampine tiloineen palveli paremmin uusien kumipyöräisten kärryjen säilyttämistä.³⁸

Palvelija Marjatta Ahomäen aikana vuosina 1941–52, rannasta purettiin tuulimoottori ja se korvattiin sähkömoottorilla. Uusi sauna rakennettiin vuosina 1949–50 leikkimökin paikalle kellarin viereen. Uusi sauna tarvittiin, koska tarkoituksena oli siirtää vanha sauna Alajoelle.³⁹ Kolmen aitan rivi Ilkantie varressa purettiin Säilän kaupan paikalta 1950-luvulla. Yksi vilja-aitoista siirrettiin museon pihalle, jossa se on edelleen.⁴⁰ Yli-Lauroselalle myönnettiin Talonpoikauskulttuurisäätiön kunniakilpi vuonna 1951.⁴¹

Kuva yllä:

Ajoittamaton valokuva miespihalta. Etualalla prunni, takana talli, hyysi ja kärryliiveri, jonka katto pärepintainen.

MVA KK3994:54.

Kuva alla vasemmalla:

Eliina-emäntä luttiratin jyväaitan ovella 1945. Matti Poutvaara, MVA KK5079:2488.

Kuva alla oikealla:

Talli, kärryliiveri, puuliiveri ja kellari sekä piha-aitaa vuonna 1945. Kulkutiet ovat tallautuneet pihanurmen pintaan. 1945 Matti Poutvaara. MVA KK5079:2493.

37 Valokuva MVA KK5079:2489, Kuronen 1986

38 Kuronen 1986

39 Kuronen 1986; Rakennuslupahakemus v. 1949

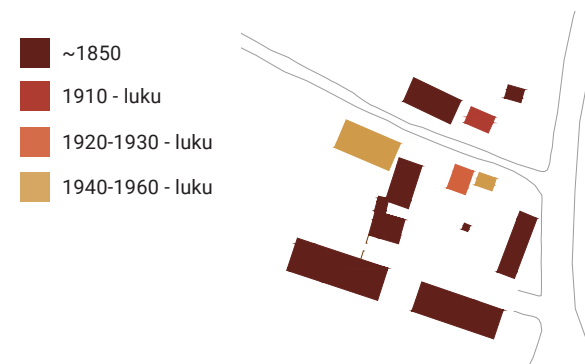
40 Valokuva, Kuv numero 3467, Veljekset Karhumäki Oy, ilmakuva mahdollisesti 1950-luvulta. Aitat on purettu, mutta uutta tietä ei ole vielä rakennettu; Peruskartta 1954; Kuronen 1986, 376

41 Valokuva MVA KK:4905:216 19.6.1951

Seututie rakennettiin osittain Yli-Lauroselan karjapihalle vuonna 1959. Tien alta purettiin karjasuojia. 1965, Alfred Kolehmainen, MVA KK 3632:69.

Maanviljely päättyy ja tila tyhjenee

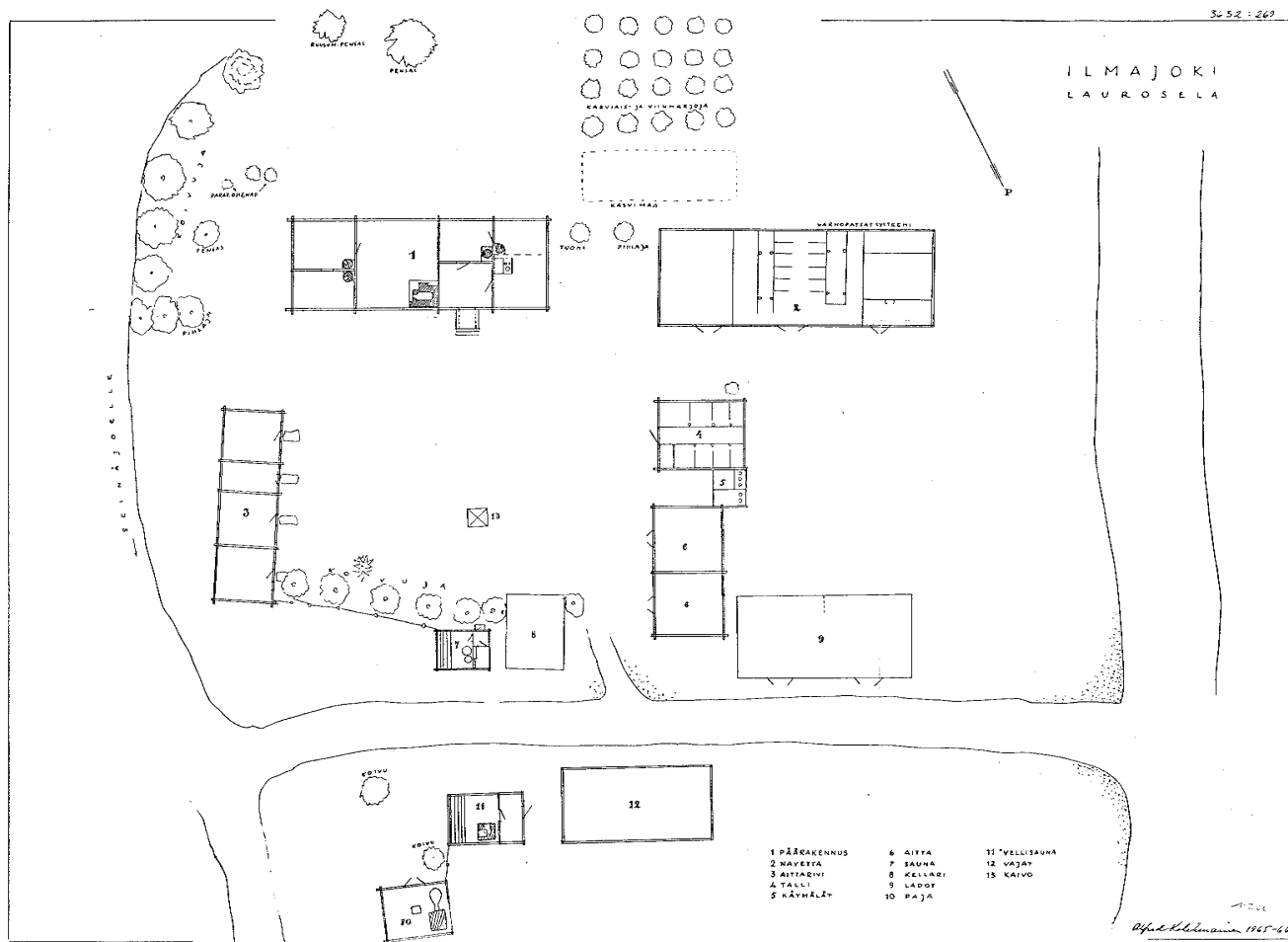
Yli-Lauroselan pihapiirin rakennusvaiheita

Seututie 105 valmistui vuonna 1959. Tien alta jouduttiin purkamaan karjapihaa luoteeseen rajanneet karjasuojat sekä punainen lato. Tie katkaisi pihapiirin yhteyden peltovainiolle. Frans Yli-Laurosela kuoli vuonna 1962 ja maanviljely tilalla päättyi. Perikunnan jäseniä sekä vuokralaisia asui talossa vielä sen myyntiin asti.⁴²

Alfred Kolehmainen dokumentoi tilaa vuosien 1965–66 aikana. Rakennukset mitattiin sekä valokuvattiin. Pihapiirin ulkopuolella sijainneet riihi, tuulimylly sekä aitat oli mahdollisesti purettu jo aikaisemmin. Rakennukset suojeltiin Vaasan läänihallituksen päätöksellä 13.6.1969.⁴³

42 Hakomäki 2004, 6; Kuronen 1986, haastattelun Eero Alangon mukaan

43 MVA, Vaasan lääninhallituksen suojelupäätös 10.7.1969

Yli-Laurosela pihapiiri ja rakennukset vuonna 1966.
Inventointipiirustus Alfred Kolehmainen 1966. MVA KK3632:269.

Kuva pihan peltotieltä länteen. Vasemmalla sauna ja kellari, 1965, Alfred Kolehmainen, MVA KK 3632:70.

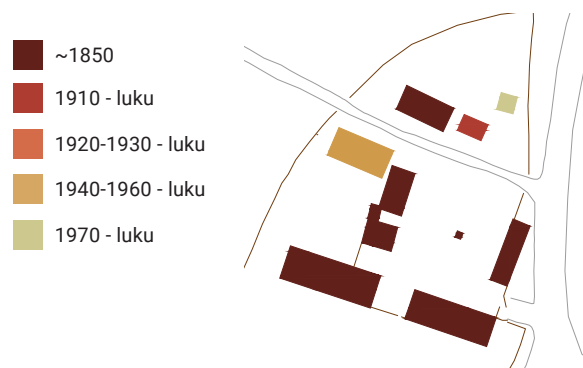
Näkymä vellisaunan ja puuliiverin välistä miespihalle.
1965, Alfred Kolehmainen, MVA KK 3632:69.

Musoeviraston ylijohtaja C. J. Gardberg pääratin pirtissä Yli-Lauroselan talomuseon avajaisissa vuonna 1978. MVA RHO22075B.

1971

Muistomerkkiaika

Yli-Lauroselan pihapiirin rakennusvaiheita

Valtio osti rakennukset 10.12.1971 ja siirsi ne Muinais-tieteellisen toimikunnan hallintaan ja hoitoon. Rakennusten ja pihan restaurointi pohjalaisen rakennusperinnön muisto-merkiksi toteutettiin vuosina 1972–1978. Rakennushallituksen alainen Keski-Suomen ja Vaasan piirirakennustoimisto toimi rakennuttajana. Korjauksen hankesuunnittelusta ja tutkimuksesta vastasi Elias Härö. Hän osallistui myös restauroinnin suunnitteluun yhdessä arkkitehti Panu Kailan kanssa.

Ennen laajaa restaurointia rakennukset suojattiin väliaikaisesti ja toteutettiin kiireelliset korjaukset. Vuonna 1974 opetusministeriö myönsi rahoituksen restaurointihankkeeseen.⁴⁴ Pääosa korjauksista tehtiin vuosina 1974–76, jolloin kaikkia rakennuksia restauroitiin. Miespihalta purettiin kellari,

uusi sauna ja huonokuntoinen paja, jonka tilalle pystytettiin Mäkirannan paja vuonna 1974.⁴⁵ Suunnitelmissa oli purkaa myös harmaa lato, ns. uusi lato, jonka paikalle olisi rakennettu uusi vahtimestarin talo.⁴⁶

Restaurointi valmistui 13.7.1977 ja ensimmäinen näyttely ”Kivijalasta kurkhirteen – pohjalaistalon peruskorjaus” avattiin yleisölle 6.4.1978. Viralliset avajaiset pidettiin kansainvälisenä museopäivänä 18.5.1978. Rakennusfragmenttinäyttely oli tarkoitus saada esille seuraavana kesänä, mutta se avautui vasta kesällä 1994. Näyttelyn toteuttivat Panu Kaila yhdessä Tampereen teknillisen korkeakoulun

45 Valokuva MVA RHO12628 16.11.1974; Valokuva MVA RHO12371 10.12.1974

46 Härö, Museointiohjelma 23.3.1973

44 Opetusministeriön rahoituspäätös, 16.4.1974

arkkitehtiylioppilaiden Mia Salorannan ja Kari Hammarbergin kanssa.⁴⁷ Rakennusryhmä suojeltiin valtion asetuksella vuonna 1991.⁴⁸

Aitojen suunnittelusta vastasi Museoviraston sisustusarkkitehti Maire Heikkinen ja suunnitelmat valmistuivat loppuvuodesta 1976.⁴⁹ Puutarha restauroitiin 1930-luvun asuun vuosina 1982–83. Puutarhan suunnitteli Museoviraston tutkija Paula Jaakkola. Restaurointi perustui Maria Lehtisen suulliseen lähdetietoon. Lehtinen oli hoitanut ja kunnostanut puutarhaa 1920-luvun lopulta noin 15 vuoden ajan. Jaakkola haastatteli lisäksi muita aikalaisia. Kasvit kerättiin paikallisista puutarhoista.⁵⁰

2000-luvulla korjattiin yksittäisiä rakennuksia Museoviraston toimesta. Vuonna 2000 piha salaojitettiin ja miespihalle linjattiin hiekkakäytävät. Tallin alapohja korjattiin, runko kengitettiin ja lautakatto uusittiin. Puuliiverin perustukset korjattiin ja sen olkikatto uusittiin. Harmaan ladon runkoa vahvistettiin ja sen pärekatto uusittiin.

Museokiinteistö siirtyi vuonna 2014 Senaatti-kiinteistöjen hallintaan. Senaatin toimesta kärryliiverin betonitiilikatto korjattiin ja sen julkisivut maalattiin. Pääratin lautakatto uusittiin, julkisivut kunnostettiin ja maalattiin. Vuonna 2018 alue liitettiin kaukolämpöön ja navetan lämpökeskus sekä yleisön wc-tilat uusittiin.

Punamultamaalia keitetään vuonna 1975. Saara Palomäki. MVA RH021135.

Pääratin lautakatto uusittiin vuonna 2018. Kuvassa etelälape on osittain tervattu helletervauksena. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Pääratin lautakattoa tervataan 1975. Panu Kaila. MVA RH019817.

47 Kaila, muistio 9.1.1979

48 Valtioneuvoston asetus 480/85, 4.1.1991.

49 Heikkinen, Matkakertomus 12.10.1976

50 Ilmajoki-lehti 30.9.1982

1850

- 1833, Matti Mikonpoika Ilkka ostaa Yli-Lauroselan tilan
- Päärati rv 1848
- Navetta rv 1856
- Muut piharakennukset
- 1862–63, Mikko Matinpoika isäntänä
- 1866–, Juho Matinpoika isäntänä

1917

- 1800–1900 -lukujen vaihteessa vellisauna siirretty paikalleen
- Tuulimylly purettu ennen vuotta 1910 ja tuulimoottori hankittu rantaan
- 1911, Salttilato siirretty Alajoelle

1939

- 1920, Frans Juhonpojasta isäntä
- Kellari siirretty miespihalle vuoden 1920 jälkeen
- 1930-luvun alku, leikkimökki Eilalle
- Karjapihaa lännestä rajannut tarhalato-sikatiinu rakennusryhmä purettu isomman yhtenäisen rakennuksen tieltä ennen sotia

- ~1850
- 1910 - luku
- 1920-1930 - luku
- 1940-1960 - luku
- 1970 - luku

Kaaviot Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

1950

- 1947–48, vanha lato ja liiveri purettiin, harmaa lato valmistui.
- 1949, uusi sauna miespihan pohjoisreunaan peltotien varteen
- 1951, Talonpoikaiskulttuurisäätiön kunniakilpi
- 1959, Seututie 105 valmistui. Tien alta purettiin karjapihaa luoteeseen rajannut karjasuoja ja pihapiirin yhteys pelto-vainiolle katkesi.
- Aittarivi purettu Säilän kaupan alta
- Riihi purettiin Sihdon aikana
- 1962, maataloustoiminta päättyi
- 1965–66, Alfred Kolehmainen dokumentoi tilan valokuvaamalla ja piirtämällä
- 1969, Rakennukset suojeltiin Vaasan läänihallituksen päätöksellä 13.6.1969

1971

- Valtio osti tilan 10.12.1971
- 1972–1978, Rakennukset restauroitiin Museoviraston toimesta, suunnittelija arkkitehti Panu Kaila
- 1972, luttiratin perustusten korjausta
- 1974, luttirati purettiin, perustukset uusittiin ja hirskehikko koottiin uudestaan
- 1974, Mäkirannan paja siirrettiin vanhan pajan tilalle
- 1974–76, Pääratin restaurointi
- 1975, navetan restaurointi
- 1976, tallin, hyysin ja kärryliiverin korjaukset
- 1976, uusi sauna ja kellari purettiin, puuliiveriin palautettiin olkikatto

1978

- 1978, Museon viralliset avajaiset kansainvälisenä museo-päivänä 18.5.1978.
- 1978, Näyttely ”Kivijalasta kurkikirteen - pohjalaistalon peruskorjaus” avattiin yleisölle 6.4.1978
- 1983, puutarhan restaurointi valmistui
- 1990, Valtion asetuksella suojelu
- 1994, Rakennusfragmenttinäyttely avattiin kesällä, tekijät Panu Kaila, ark.k.yo Mia Saloranta ja ark.yo Kari Hammarberg (TTKK)
- 2000, salaojitus ja hiekkakäytävä
- 2008, puuliiverin perustusten korjaus ja olkikaton uusiminen, harmaan ladon pärekaton uusinta
- 2011, puuliiverin olkikaton olkien täydennys
- 2012, hyysin rungon nosto ja huopakatteen uusinta

Yli-Lauroselan karjapiha kuvattuna lännestä seututieltä nro 105 .
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen, 2018

3 Alue

Maiseman muutokset

Pohjalaisen joenvarsikylän tapaan Yli-Lauroselan viljelysmaat ulottuivat jokirantaan ja talon pihapiiriin asti. Puustoa oli vähän verrattuna nykytilanteeseen. Joidenkin talojen pihapiirejä reunustivat koivurivit ja pihoiden oli yksittäisiä elätipuita.¹ Istutetut puut, hyötykasvit ja koristekasvit alkoivat yleistyä kyläympäristöissä 1800-luvun lopussa.² Ilmajoella puutarhainnostus virisi kuitenkin vasta 1900-luvun alussa.³ Yli-Lauroselan umpipiha jakautui mies- ja karjapihaan. Miespihalla kasvoi kulutusta kestävä lyhyt tannernurmi, joka ei vaatinut leikkaamista tai hoitoa. Nurmen ja kulkemisesta kuluneiden käytävien rajapinta oli epämääräinen. Rakennusten oville johti nurmikkoon tallatut polut.

Selkeästi rajattuja hiekkakäytäviä ei ollut. Pihan yleisilme oli tarkoituksenmukainen ja siisti.⁴

1950-luvulta alkaen kyläkuva alkoi muuttua viljelykeinoon hiipumisen ja rakentamisen seurauksena. Pellot eivät ulottuneet jokirantaan ja talojen pihapiireihin. Yli-Lauroselan tila jäi laajentuvan keskustarakentamisen ja infrastruktuurin puristuksiin. Seututien 701 valmistuttua 1959 pihapiirin yhteys peltovainioihin katkesi. Karjapihaa länsipuolella rajaavat rakennukset purettiin ja umpipiha hajosi. Aikoinaan tärkeimmän kylätien varteen pääportin kupeeseen sijoitettu päärakennus jäi sivutien varteen.

Yli-Lauroselan siirtyessä valtion omistukseen oli pihapiiri ränsistynyt. Lähes kaikki aidat olivat hävinneet, puutarha villiintynyt, puusto lisääntynyt ja hoitamaton kasvillisuus vallannut pihan. Restauroinnin yhteydessä 1972 – 1978

siistittiin pihapiiriä. Korkeaksi kasvanutta heinää niitettiin, nurmea istutettiin sekä puustoa ja pensaikkoa poistettiin.

Vuonna 1994 puusto kartoitettiin ja laadittiin pihan hoitosuunnitelma. Vanhoja koivuja kaadettiin ja kadun varteen istutettiin uusia. Pihan rajat ovat muuttuneet ympäristön katu- ja väylämuutosten vuoksi. Tontin ympärillä maanpintoja on täytetty ja nostettu monessa rakennusvaiheessa ja pihapiiri on jäänyt kuoppaan.

Puutarha

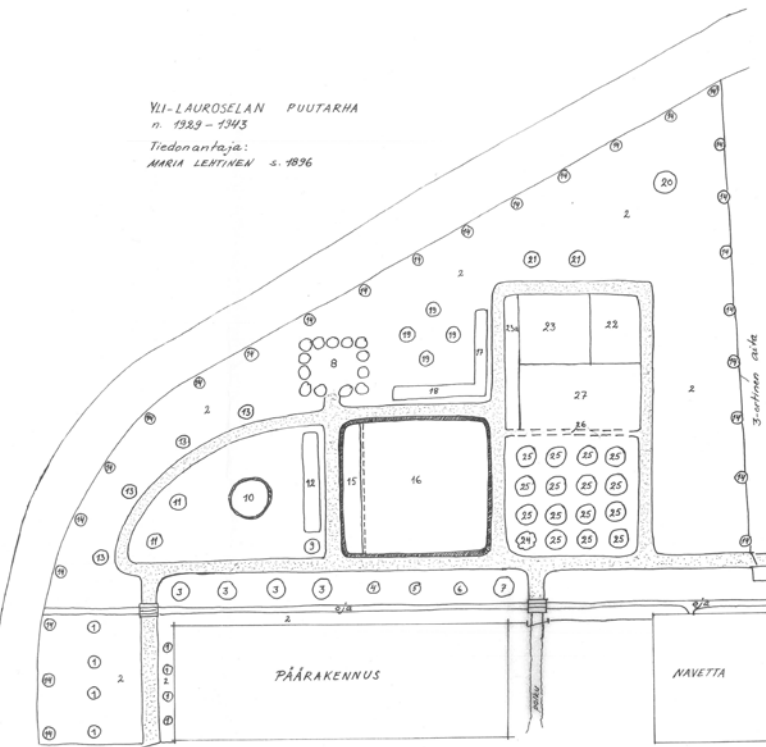
Yli-Lauroselan puutarha perustettiin kotitalousneuvoja Kaisa Muilun ohjeiden mukaan vuonna 1927. Puutarha muistutti ruutukaavapuutarhaa. Siellä kasvoi sekä hyöty- että koristekasveja ja sitä ympäröi aidan sisäpuolelle tasavälein istutettu koivurivistö. Puutarhan ympärillä olevan aidan pylväät olivat

1 Viistokuva 1929, Puolustusvoimat.

2 Härö 1976, 48.

3 Hakomäki 2004, 28.

4 Yli-Lauroselan maisemahistoriallinen selvitys sekä pihapiirin ja pinnantasauksen yleissuunnitelma, Ramboll Finland Oy 21.12.2017

Yli-Lauroselan puutarha 1929-1943 Maria Lehtisen muistitiedon mukaan. Kuronen, asumistutkimus. MVA.

valkoiset ja orret punaiset, muut aidat kokonaan punaiset.⁵

Puutarha restauroitiin 1930-luvun asuun vuosina 1982–83. Puutarhan suunnitteli Museoviraston tutkija Paula Jaakkola. Restaurointi perustui Maria Lehtisen suulliseen lähdetietoon. Lehtinen oli hoitanut ja kunnostanut puutarhaa joka kevät 1920-luvun lopulta noin 15 vuoden ajan. Jaakkola haastatteli lisäksi muita aikalaisia. Kasvit kerättiin paikallisista puutarhoista.⁶

Nurmikon ja hiekkakäytävän rajat tehtiin tarkoiksi, kuten 1930-luvulla. Puutarhan hiekkakäytävät olivat noin 15 cm ympäröivää maanpinnan tasoa alempana. Käytävät perustettiin poistamalla noin 30 senttiä multaa ja vetämällä pohjalle eristävä muovimainen kangas, joka peitettiin soralla.

Maria Lehtinen on kertonut puutarhan ja pihan hoidosta Frans ja Eliina Lauroselan aikana seuraavaa: Isäntä leikkasi marjapensaita ja levitti tuhkaa juurille. Muita pensaita ei leikattu. Puutarha oli pienentynyt aitamutoksen myötä. Isäntä niitti nurmikon viikatteella. Herukoista keitettiin mehua.⁷

Puutarhaa on kunnostettu ja käytäviä hiekoitettu aikajoin. Kasvimaalle on tuotu hiekkaa, turvetta ja multaa kasvialustan parantamiseksi. 2004 Seinäjoen maatalousoppilaitoksen opettaja laati puutarhan kasvillisuuden hoito-ohjeet. Puutarhan kasvivalikoima ja -järjestys oli suunnilleen sama kuin vuoden 1982 entistämistöiden jälkeen.

5 Yli-Lauroselan maisemahistoriallinen selvitys sekä pihapiirin ja pinnantasauksen yleissuunnitelma, Ramboll Finland Oy 21.12.2017

6 Ilmajoki-lehti 30.9.1982

7 Kuronen, 1986, Maria (Maija) Lehtisen haastattelu. Lehtinen toimi Yli-Lauroselan pyykkärinä ja puutarhurina

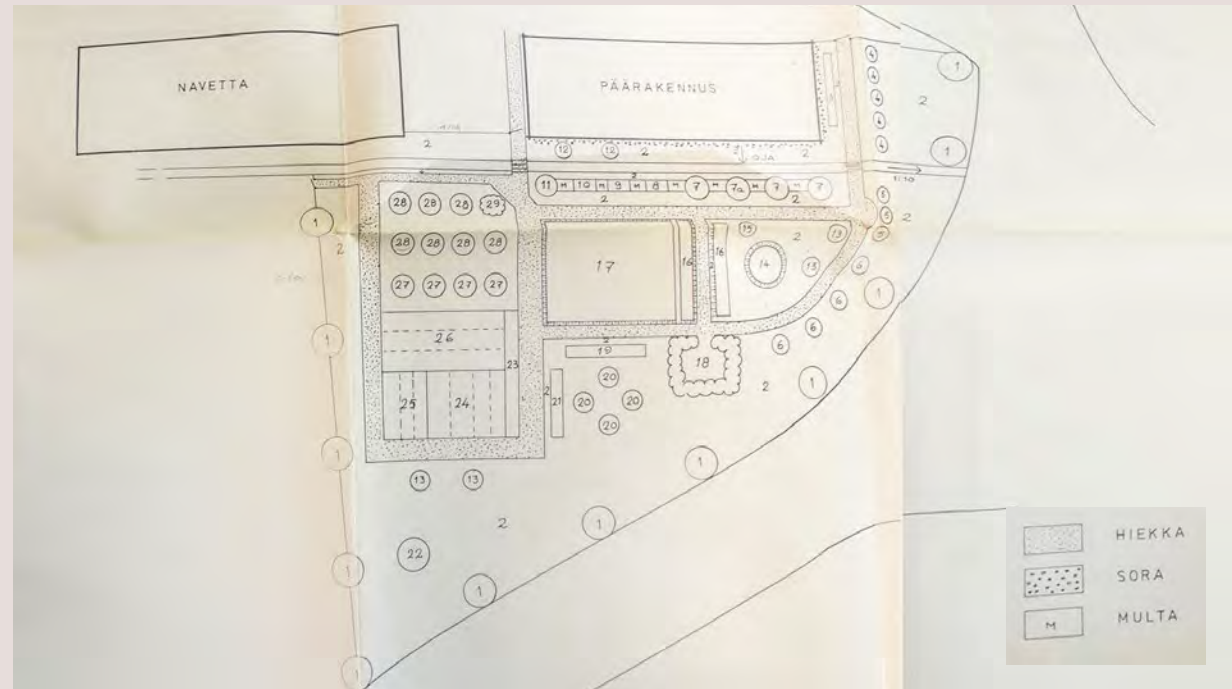

Puutarha vuonna 2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen.

Yli-Lauroselan puutarhasuunnitelma

Aira Kuronen ja Paula Jaakkola, asumisutkimus 1982. MVA.

Suunnitelma perustuu Maria Lehtisen muistitietoon vuosilta 1929–1943

1. Koivuja, jo olemassaolevia
2. Nurmikko
3. Särkyneitä sydämiä
4. Spireoita (lehdet pihlajan lehtien kaltaisia, kukat valkoiset – esim. *S. sorbifolia* tai *S. grandiflora* tai lähinnä näitä muistuttava lajike)
5. Juhannusruusupensaita, valkoisia (*Rosa pimpinellifolia*)
6. Virpiangervoita (*spiraea chamaedryfolia*)
7. Omenapuita (vanhoja lajikkeita, esim. Antonovka, Sokerimiron, Sävstaholma jne.)
- 7 a. Vanha, jo olemassaoleva omenapuu
8. Kulleroita
9. Lupiineja
10. Unikkoja
11. Karviaismarjapensas

12. Ruusupensaita (kukat kerrottuja, vaaleanpunaisia, tuoksuvia – esim. *Rosa cinnamomea* majalis)
13. Ruusupensaita (yksinkertaiset, punaiset kukat, "vanhaa lajia punaista orjantappuraa")
14. Pyöreä kukkapenkki (limpun mallinen, multa hiukan koholla). Leukoja, joukossa leijonankitaa
15. Pioniryhmä (tummanpunaisia)
16. Leimukukkia (valkoisia, punaisia, sinipunaisia, sinisiä)
17. Mansikkamaa (vanhoja lajikkeita, esim. Abundance tms. Poljettu kapea käytävä erottaa mansikkamaan viereisestä kukkapenkistä; mansikkamaan taso noin 0,5 metriä hiekkakäytävätasoa ylempänä).
18. Sireenimaja (sireenit tavallista vanhaa lajiketta, sinisiä)
19. Illakkoja (*Hesperis matronalis* – sinikukkainen lajike)
20. Spirea (lajike, jossa valkoisia kukkia)
21. Iiriksiä

22. Orapihlaja ("pyöreä multatarha, puu sen keskellä")
23. Penkki yksivuotisia sekakukkia (esim. astereita, samettikukkia, orvokkeja, kehäkukkia, punakukkaista pellavaa, malvaa, resedoja)
24. Porkkana- ja punajuuripenkkejä
25. Vadelmia
26. Punajuuri-, porkkana- ja kaalipenkkejä
27. Viinimarjapensaita (punaisia)
28. Viinimarjapensaita (mustia)
29. Raparperia ("raparperipuska")

Kaikki puutarhakäytävät hiekkakäytäviä, joiden pinta on ympäröivää maanpinnan tasoa alempana.

Näkymä miespihalle 1994. MV REST.

Puutarhaan alettiin tuoda noin vuodesta 2004 lähtien kuorihaketta rikkakasvien torjumista vastaan. Aikaisemmin kukkapenkit ja hyötypuutarhat olivat olleet mulloksella eikä kuorihaketta käytetty.

Puutarha uudistettiin jälleen 2015. Puutarha noudattaa pääpiirteissään vuoden 1927 puutarhan pohjalta laadittua 1980-luvun entistämissuunnitelmaa. Koholla olevien multa-penkien tilalle on kuitenkin tullut kuorihake, nurmikko on laajennettu ja kasveille lisätty nimikyltit. Lännen puoleinen hyötykasvimaa on reunustettu lautareunuksella.

Aidat ja portit

Maatalousaikana pihapiiri oli umpinainen. Piharakennusten välit aidattiin niin, että pihaille pääsi vain porteista. Vainioiden välisellä tiellä oli aidat, jotka ylsivät Yli-Lauroselan piharakennuksiin, ja aidoissa veräjät, joista pääsi pelloille. Aitojen paalut olivat 2 metriä pitkät. Aikalaistiedon perusteella aidat maalattiin ”vanhalla punaisella”, joka sisälsi verta, tervaa ja pigmenttiä. Talot pitivät omilla puolillaan huolta aidoista. Aidat purettiin vuosina 1957–58. Peltotieltä eli Lauroselan kujalta maantielle tultavan sillan hoidosta vastasivat

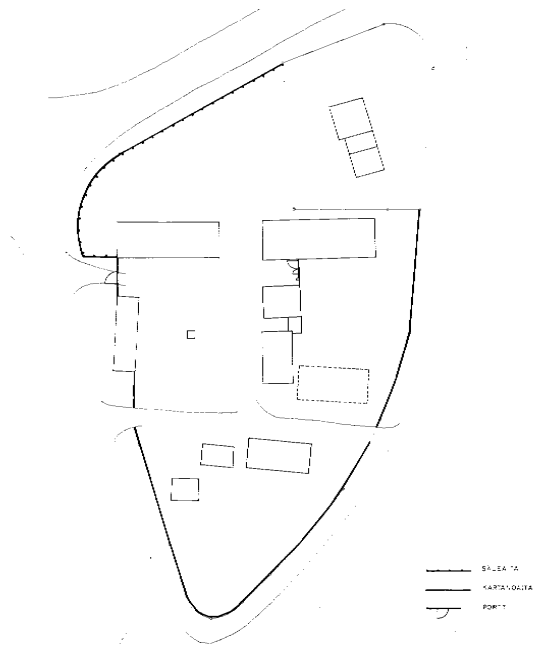
Yli-Laurosela ja Ala-Laurosela yhdessä. Myöhemmin siltaan lisättiin betonirenkaat.⁸

Uudet aidat rakennettiin vuonna 1976. Ilkantie varressa käytettiin säleaitaa ja muualla orsiaitaa kuten 1900-luvun alussa. Aitojen suunnittelusta vastasi Museoviraston sisustusarkkitehti Maire Heikkinen. Suunnitelmat valmistuivat loppuvuodesta 1976.⁹ Pääportti oli toteutettu yksiosaisena vuoden 1976 suunnitelmien mukaan, mutta se oli saanut

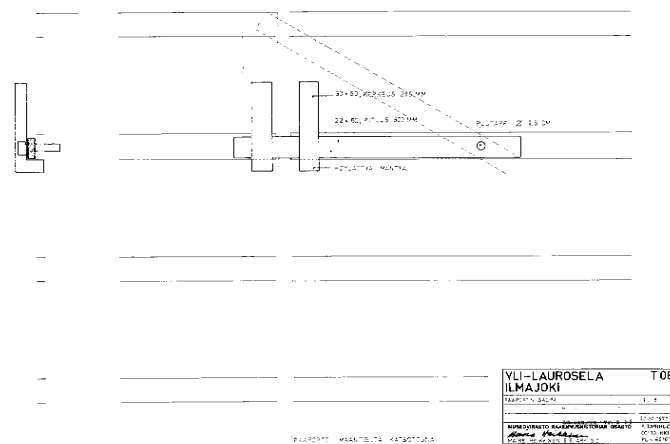
8 Kuronen, 1986, Pentti Mäki-Lauroselan haastattelu. Mäki-Lauroselalla, s.30.9.1918, oli kotoisin Ala-Lauroselasta.

9 Heikkinen, 12.10.1976 Matkakertomus

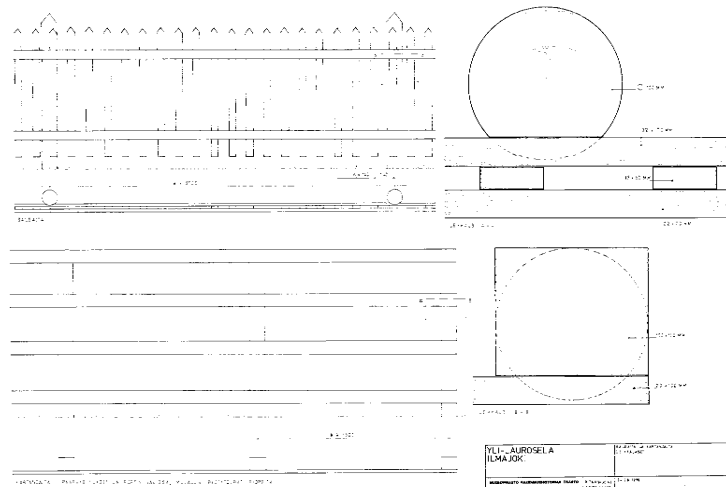
ALUE

Aitojen sijoitussuunnitelma, Maire Heikkinen 1976. KYP 145030062 MVA.

Pääportin salpa, Maire Heikkinen 1976. KYP 145030063 MVA.

Oikealla

Säleaidan ja kartanoaidan suunnitelma, Maire Heikkinen 1976. KYP 145030060 MVA.

Navetan ja aitan välinen portti 1976, Maire Heikkinen, MVA RH026764.

Pääportti. MV REST.

Pääratin ja navetan välinen aita rakennettiin 1990-luvun alussa ja purettiin salaojituksen yhteydessä 2000-luvun alussa. MV REST.

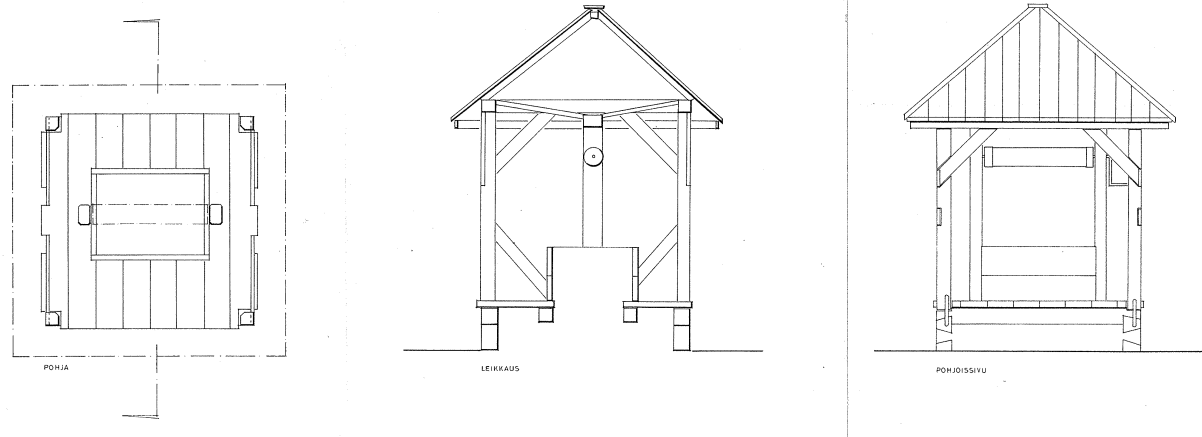
moitteita aikalaishaastatteluissa, jolloin sen oli sanottu muistuttavan karjaporttia.¹⁰ Portti muutettiin kaksiosaiseksi vuonna 1994. Pääratin ja navetan väliin lisättiin kartanoaita vuosien 1993–94 aikana. Aita kuitenkin purettiin vuosien 2000–2004 aikana ilmeisesti salaojituksen tieltä, eikä sitä ole palautettu myöhemmin.

Prunni

Prunnin eli kaivon alaosa on lyhyille nurkille salvottua, suoraksi veistettyä hirttä. Katoksen nurkan pystypuut on kiinnitetty hirsikehikkoon. Pystypuita tukevat vinopuut. Pyramidikaton pinnassa on kaksikerroksinen uritettu lauta. Kammen pystypuussa on vuosiluku 1891.¹¹

Aluekaivannot ja tekniikka

Piha salaojitettiin vuonna 2000. Salaojitus asennettiin rakennusten ympärille ja päärakennuksen sadevesikourujen alle asennettiin kattovesien keruukaivot marras-joulukuussa vuonna 2000. Salaojituksen jälkeen miespihalle tuotiin kasvualustaa, kylvettiin nurmi ja käytäville levitettiin hiekkaa. Lisäksi rakennettiin hiekoitetut polut miespihalta navetalle ja puutarhaan. Kulkuväylät ja nurmikko rajattiin tarkemmin kuin aikaisemmin. Muutosten seurauksena pihan ilme muuttui edustuspihamaiseen suuntaan. Pääratin puutarhan puolella salaojan kohdalla on vanha painanne.

Prunnin piirustukset 1974, Panu Kaila. KYP 145030056 MVA.

Leikkimökki, prunni ja luttiradin länsisivua vuonna 1945. Matti Poutvaara. MVA KK5079:2489.

¹⁰ Kuronen, 1986, Marjatta Ahomäen haastattelu

¹¹ Valokuva MVA RHO19418.

Pihakäytävät salaojituksen jälkeen 2001. MV REST.

Kaukolämpöputkien kaivanto 2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen.

Painumamittausten perusteella salaojitus ei ollut vaikuttanut hirsiarinoiden kuntoon.¹² Pääratin ja navetan kivi- ja jalkojen liikkumista tutkittiin painumaseurannalla vuosien 2014–2018 aikana.¹³

Vuonna 2018 päätettiin ja navetan yleisökäymälätilojen öljylämmitysjärjestelmä korvattiin kaukolämmöllä. Kaukolämpöputket tuotiin tontille Museotien ali päätettiin itäpuolelta. Ne kaivettiin pääratin eteläpuolelle puutarhan hiekkakäytävän alle ja edelleen navetan itäpäädyssä teknisen tilan lämmönvaihtimelle. Kaivut toteutettiin hirsiarinoiden yläpuolella.

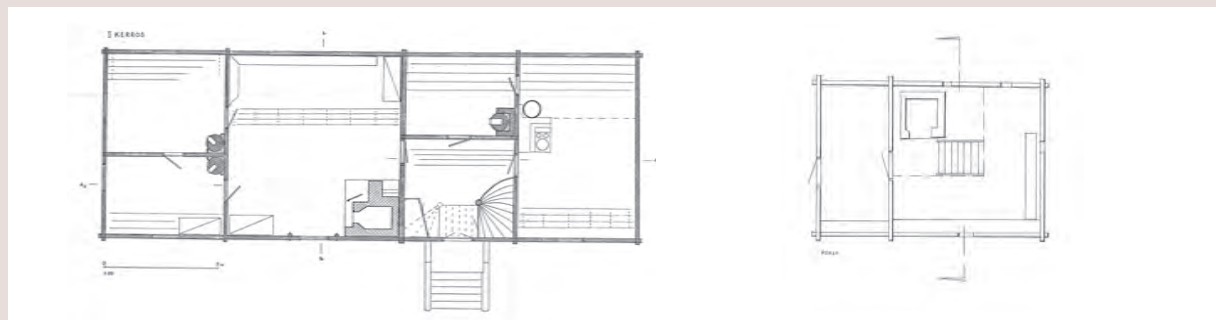
12 2000_10_04_asema_alueenkuivatus.jpg, 2001_04_20_Flink_Ågren_s-posti_pihatie.pdf

13 Painumaseuranta raportti, J. Hymylä ja T. Uuksulainen, 3.12.2014 ja Painumaseuranta pöytäkirja, Sami Muurimäki, Mittauspalvelu Merida, 20.1.2017)

PARITUPA

Maaseudulla tilallisten asuinrakennusten yleisin pohjakaava perustui 1700-luvulta lähtien symmetriseen paritupaan. Siinä oli kaksi samanlevyistä huonetta eli tupaa ja niiden välissä eteinen eli porstua. Paritupia oli jo 1400-luvulla Turun linnassa ja kaupungissa.¹ Ne levisivät maaseudulle pappiloiden, kartanoiden ja sotilasvirkatalojen välityksellä 1600- ja 1700-luvuilla. Leviämistä edisti valtiovalan vaatimukset vierastupien rakentamisesta manttaalin kokoisille tiloille.² Asuinrakennuksissa parituvan pohjakaava säilyi maaseudulla yleisenä aina 1800-luvun lopulle asti.³

Parituvan toista huoneetta, tupaa, käytettiin asumiseen. Toinen huoneista toimi vierastupana ja varastona, jossa on saatettu tehdä myös puhdetöitä. Lounais-Suomessa ja Hämeessä sitä käytettiin leivintupana.⁴ Huonetta on nimetty saliksi tai edustavaksi⁵ eli erstuvaksi. Rakennuksen

pitkällä sivulla oli portaat, jotka johtivat eteiseen. Portaiden tilalle tehtiin 1700-luvun lopulta lähtien kuisteja, jotka yleistyivät 1800-luvulla.⁶

Porstuan taakse voitiin salvoa kamari, jonka läpi kuljettiin etupihalta takapihalle. Myöhemmin kamari tehtiin rakennusrungon sisälle erottamalla sille tila eteisen perältä. Porstuan kamari toimi arkioloissa varastona.⁷ Tulisijalla varustettuna sitä saatettiin käyttää myös isäntäväen makuuhuoneena.⁸ Eteisessä oli oviaukot molempiin tupiin ja eteiskamariin. Etelä-Pohjanmaalla eteiseen tehtyä kamaria kutsuttiin myös tupakamariksi, jonne oli oviaukko vain tuvan puolelta.⁹

Paritupia jatkettiin 1700-luvulta alkaen rakentamalla päätyihin kamareita. Niitä käytettiin isäntäväen tai naimaikään tulleiden tyttären makuuhuoneina sekä

Savupirtistä paritupaan. Yli-Lauroselan rakennusten pohjaratkaisuissa näkyy suomalaisen kansanrakentamisen kehityksen piirteet. Vellisauna edustaa päätyovellista porstuallista pirttiä (oikealla). Pääratin pohja perustuu paritupaan (vasemmalla). Pääratin pohjapiirustus Alfred Kolehmainen 1966, Vellisaunan pohjapiirustus, 1974, Panu Kaila, KYP 145030042 MVA.

vierashuoneina.¹⁰ Etelä-Pohjanmaalla edustupa saatettiin jakaa kahdeksi kamariksi, joista toiseen kuljettiin porstuan ja toiseen tupakamarin kautta.¹¹

Etelä-Pohjanmaalla useimmiten molemmissa tuvissa oli savujohdolliset takkauunit.¹² Paritupaan valoa toivat julkisivun parittaiset ikkunat. Päätyseinällä ja pihaseinällä oli yleensä yksi ikkuna. Kamarin ovi korvasi päätyseinän ikkunan.¹³ Etelä-Pohjanmaalla asuinrakennuksiin lasi-ikkunoita asensivat jo 1600-luvun lopulla kiertävät lasimestarit.¹⁴

1 Talve 1979, 38; Seppänen 2012, 813.

2 Talve 1979, 38; Vuorela 1949, 25.

3 Vuorela 1979, 321.

4 Vuorela 1949, 35; Vuorela 1983, 308.

5 Talve 1979, 39.

6 Talve 1979, 39.

7 Korhonen 1988, 23.

8 Talve 1979, 38.

9 Vuorela 1949, 35.

10 Korhonen 1988, 23–24.

11 Vuorela 1949, 35.

12 Talve 1979, 39.

13 Korhonen 1988, 23; Vuorela 1949, 227.

14 Vuorela 1949, 224; Korhonen 1988, 24.

KAKSIVOONINKINEN POHJALAISTALO - komian tähären

Eteläpohjamaan maaseudulle rakennettiin 1750-lopulta aina 1800-luvun lopulle asti kaksikerroksisia hirsirakennuksia, joiden esikuvina olivat rannikkokaupunkien asuintalot. Vastaavanlainen ja lähes samanaikainen ilmiö oli myös Pohjanlahden länsipuolella Ruotsissa, josta pohjalaistalon kustavilaiset tyylipiirteet ovat saaneet vaikutteita.¹ Ensimmäiset kaksikerroksiset eli kaksivooninkiset pohjalaistalot rakennettiin Ilmajoelle, joka oli vaurastunut tervakaupan sekä kytöviljelyn myötä lisääntyneen peltoalan kasvun vaikutuksesta.² Nousukausi ja sen tuoma varallisuus näkyivät rakennuksissa ja niiden sisustuksissa. Tämän mahdollisti myös puurakentamisen ammattilaiset, joista Etelä-Pohjanmaa oli kuuluisa. Pohjalaistalojen kukoistuskausi oli 1860-1880-luvuilla.³

Kaksikerroksisen asuinrakennuksen esiaite oli puolitoistakerroksinen rakennus, jonka välipohjan yläpuolelle muodostui

korkea säilytystila, ullakko eli kokki. Räystäään alla oli matalat, suorakaiteenmuotoiset ikkunat eli haukanakkunat, jotka oli sijoitettu symmetrisesti alakerroksen ikkunoiden kanssa. Ullakon päätyihin ja eteisen päälle saatettiin rakentaa kamareita, joita käytettiin kesäisin aittojen tapaan makuusijoina. Kakluunilla varustettuna niitä voitiin käyttää muutenkin vuodenaikoina joko tilapäisinä tai pysyvinä makuutiloina.⁴

Korottamalla toista kerrosta syntyi kaksikerroksinen eli kaksivooninkinen talo, jonka pinta-ala saattoi olla jopa 550 m².⁵ Kaksikerroksisten rakennusten pohjakaava oli paritupa tai yksinäistupa. Yläkerran huoneet jätettiin aluksi usein sisustamatta ja ne toimivat säilytystiloina sekä kesäisin makuutiloina. Myöhemmin yläkerrokset muuttuivat edustus- ja juhlatilaksi ja ne varustettiin tulisijoilla.⁶

Pohjalaistalolle oli ominaista rakennuksen ylöspäin levenevä muoto. Se kevensi rakennuksen massiivisuutta ja

Kuvat yllä

Päärätin etelä- ja itäjulkisivut, Panu Kaila, 1974, KYP 145030006, KYP 145030007 MVA.

Leikkauspiirustus, Alfred Kolehmainen 1965-66, MVA KYP 3632:271.

suojaesi seiniä räystäältä valuvalla sadevedellä.⁷ Tyypillisiä pohjalaistalon piirteitä ovat myös lyhyt räystästä kannattava räystäähirsi, rakennuksen päätyjen profilointi, koristeellinen räystäälauta ja ikkunoiden vuorilautojen muotoilu ja koristeet.⁸ Suur-Ilmajoen alueella ikkunat koristeltiin vino-neliöillä. Ulko-ovet olivat yleensä pariovia.⁹ Pohjalaistalon tuvan tulisija oli takkauuni, jossa yhdistyi leivinuuni ja takka. Seiniä kiersi kiinteät penkit. Säilytyskalusteina oli nurkka-kaappi, asiakaappi ja säilytysarkku. Tuvassa oli myös kiinteä kerrossänky.¹⁰

1 Vuorela 1983, 310-311; Korhonen 1988, 28.

2 Vuorela 1949, 63; Vuorela 1981, 310, 449; Korhonen 1988, 28; Mäkelä 2014, 38.

3 Korhonen 1988, 28.

4 Vuorela 1983, 309; Vuorela 1979, 65, Korhonen 1988, 28.

5 Vuorela 1983, 310.

6 Vuorela 1988, 310; Korhonen 1988, 28.

7 Vuorela 1983, 310; Riukulehto 2014, 24.

8 Vuorela 1988, 310.

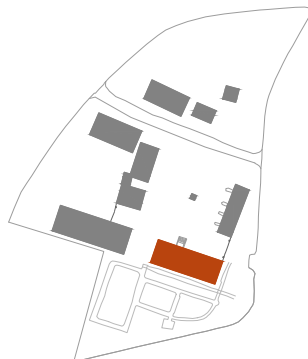
9 Mäkelä 2014, 42-43.

10 Riukulehto 2014, 24.

Yli-Lauroselan Päärati ja puutarha etelästä Ilkantieltä.
Ikkunoiden vuorilautojen maalaus on kesken.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyttinen Oy 2018.

4 Päärati

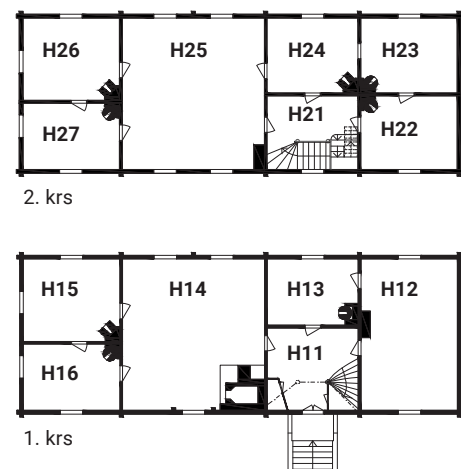

Senaatin rak.tunniste	320012
muut nimitykset	Päärakennus
alkuperäinen käyttö	asuinrakennus
nykyinen käyttö	museo, museokahvila
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1848
restauroinnit	1974-1977, 2018
kerrosluku	2 kerrosta ja ullakko
runkorakenne	hirsirunko, kattotuolit
vesikate	lauta
lattiarakenne	eristetty rossipohja, lauta-/lankkulattia
perustustapa	hirsirakina, kivistä lohkokkeita ja hakattua kiveä
lämmitys	vesikiertoinen keskuslämmitys

Tilat ja käyttö

Päärakennus, ns. pääрати, on kaksivooninkinen pohjalais-talo, jonka pohjaratkaisu on päätykamarillinen paritupa. Rakennuksen erityispiirteinä on uralaudoilla katettu katto, joka kaareutuu hienovaraisesti alaspäin. Punamullatut, laudoitetut julkisivut ovat sopusuhtaiset. Niitä jäsentävät kuusiruutuiset, klassistisin vuorilaudoin reunustetut ikkunat. Rakennuksen valmistumisvuosi 1848 on hakattu itäpäädyn kivijalkaan.

Rakennushallituksen rakennuspiiri ja Museovirasto entisöivät rakennuksen museoksi vuosina 1974-1977. Rakennuksen tilajärjestys palautettiin paritupamuotoon. Taloon tuli vesikiertoinen keskuslämmitys ja erstupa sisustettiin museokahvilaksi. Yläkerran sali sisustettiin vaihtuvaksi näyttelytilaksi. Huoneiden kiinteä sisustus restauroitiin rakennuksen vanhimpien asujen henkeen. Tulisijoja purettiin, siirrettiin ja korjattiin. Savitiilikate korvattiin lautakatolla. Julkisivut ja ikkunat sekä lohkotuista luonnonkivistä ladottu sisäänkäyntiporras kunnostettiin.

- H11 Porstua
- H12 Erstupa
- H13 Porstuakamari
- H14 Tupa
- H15 Iso kamari
- H16 Pikku kamari
- H21 Yläporstua
- H22-H24 Kamari
- H25 Yläsali
- H26-H27 Kamari

Taloon käydään sisään miespihalta rakennuksen pohjois-sivulta. Porstuasta on kulku molempiin tupiin, yläkertaan ja porstuakamariin. Erstupa on talon länsipäädyssä. Itäpuolen tuvan perällä on kaksi kamaria. Yläkerrassa tuvan yläpuolella on sali, josta on kulku kahteen kaakeliuunilla varustettuun päätykamariin. Erstuvan yläpuolella on kaksi kamaria. Yläkerran porstuasta on kulku myös porstuakamariin ja ullakolle eli yläluettiin. Ullakon länsipäädyssä on vaatimaton, lautalattialla ja -seinillä vuorattu ullakkohuone. Muuten ullakko on käyttämätön.

Hirsirunko ja julkisivut

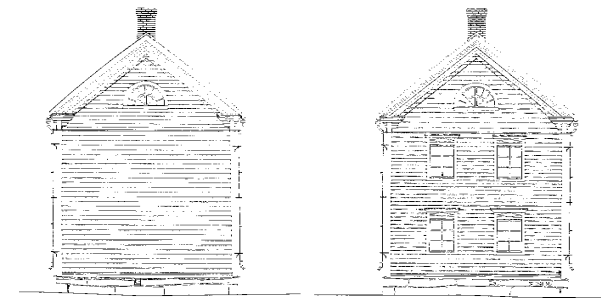
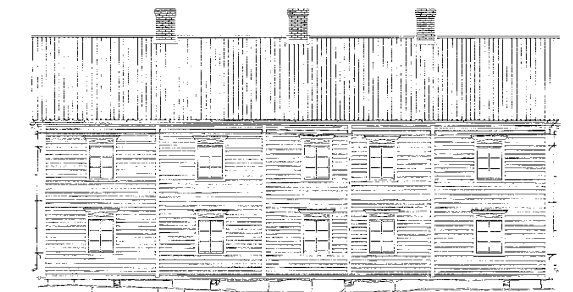
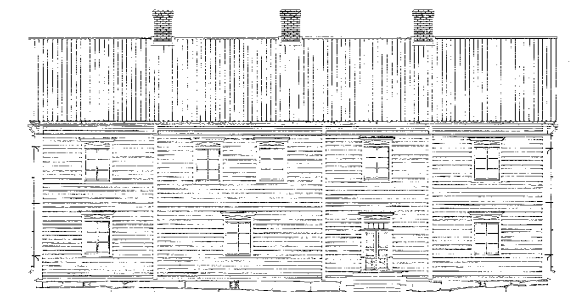
Rakennusrunko on pitkänurkkainen käsin veistetty hirsikehikko. Väli- ja yläpohjakannattajat on salvottu ulkoseiniin ja ne jäykistävät hirsikehikkoa. Nurkkien ja väliseinien salvosten päät on koteloitu. Umpiräystästä kiertää klassistisin muotoon profiloitu listoit. Seinät on vuorattu ulkopuolelta leveällä, takonauloin kiinnitetyllä keilapontatulla vaakalaudoituksella.

Pääratin vastamaalattu pihajulkisivu pohjoiseen 2018.

Pääratin itäpääty ennen maalausta 2017.

Pääratin julkisivupiirustukset 1974, Panu Kaila. KYP 145030005, KYP 145030006, KYP 145030007. MVA.

Hirsiseinän sisäverhous vaihtelee huonetiloittain. Sisäseinät on piiluttu.

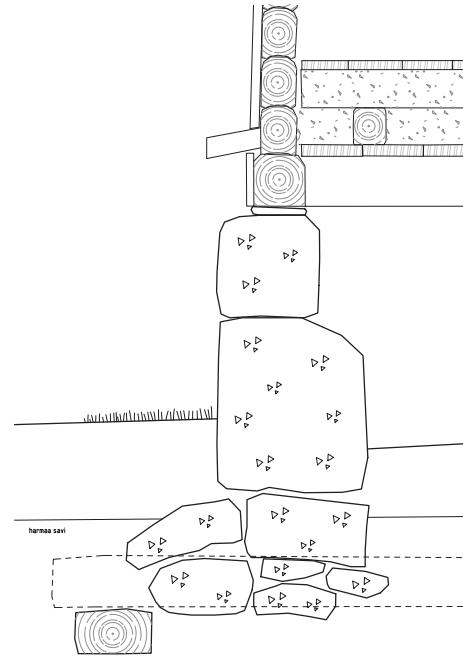
1970-luvun restauroinnissa eteläjulkisivulle lisättiin puurakenteiset poistumistietikkaat ja sokkelin tuuletusluukut sekä kattotikkaat kunnostettiin. Kattotikkaat uusittiin jälleen vuonna 2019.

Perustukset, kivijalka ja kiviportaat

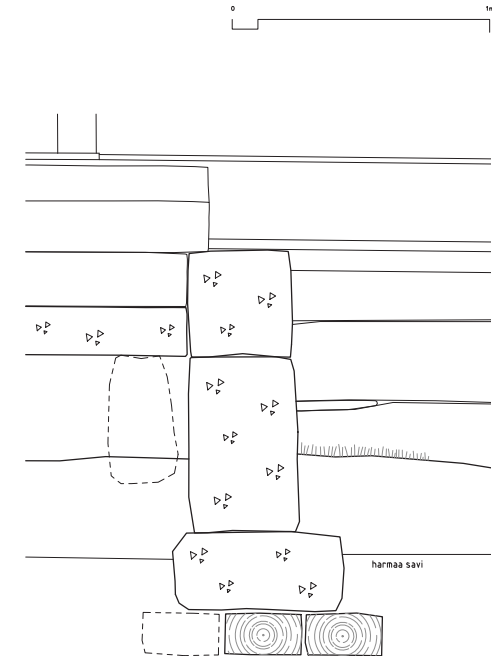
Pääratin luonnonkivijalka on perustettu hirsiarinalle. Kivijalka on kahden kivivarvin korkuinen. Julkisivuilla sokkelikorkeus on noin 650–700 mm. Hirsiarinan hirren yläpinta on noin 500 mm alemman sokkelikiven alapinnasta ja noin 750 mm maan pinnasta.⁵¹ Alemman sokkelikiven alle on ladottu laakeita ja matalia, niin kutsuttuja tyynykiviä. Ulko- ja väliseinien alla on lohkotuista luonnonkivistä ladottu kivijalka.

Hirsirungon kiviperustusten lisäksi ryömintätalassa on lattiakannattajien ja tulisijojen kiviperustuksia. Kivijalan tuuletusluukut on rajattu muotoon hakatuilla kivillä ja tiilillä sekä puukehyksellä. Kivijalkaa suoristettiin ja kiviportaiden ladonta korjattiin 1970-luvulla.

Alapohjarakenteena on eristetty rossipohja. Alapohjan alla on tuulettuva ryömintätila ja päällä lattialankut. Rakennuksen pitkän sivun suuntaiset primäärikannattajat tukeutuvat kivipilareille. Sekundäärikannattajat kulkevat päädyn suuntaisina noin 760–900 mm välein. Kannattajien kuorma tukeutuu joko lovetulla hirsiliitoksella alimpaan hirsikerrokseen eli pelkkakertaan tai alle ladotuille kivipilareille. Porstuakamarin alla rossilaudat on ladottu haljispuolikkaista,

Pääratin kaakkoiskulman perustusleikkaus.
Arkkittehtitoimisto Hanna Lyytinen 2017.

Pääratin sisäänkäyntiportaiden perustusleikkaus.
Arkkittehtitoimisto Hanna Lyytinen 2017.

jotka on lovettu sekundäärikannattajiin. Muissa tiloissa rossilaudat on veistetty suoriksi. Tuvan lattian alle, eteläpuoleisen pääkannattajan kohdalla olevaan rossilautaan on kirjoitettu punaliidulla "Matti...-...32 p..". Kirjoitus katkeaa toisijaiskannattajan kohdalla.⁵²

Porstuankamarin ja tuvan alla ryömintätalassa, tuuletusluukkujen kohdalla noin metrin päässä kivijalasta on tuuletuskanavat. Kanavat ilmeisesti johtavat huonetiloihin. Ne on tukittu kankailla.⁵³

51 Perustusten tutkimuskaivu 6.9.2017

52 Pääratin ryömintätalän dokumentointi 21.5.2018, Arkkittehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

53 Pääratin ryömintätalän dokumentointi 21.5.2018, Arkkittehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

Pääratin kokki eli ullakko. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Oikealla pääratin uutta kattolautaa, vasemmalla vanhaa 1970-luvun kreosoottikyllästettyä kattolautaa, välissä uudet alustuohet. Uudet kattolaudat höylättiin ähtäriläisistä lankuista, ladottiin kolmella eri leveydellä ja tervattiin ensimmäisen kerran helletervauksena asentamisen yhteydessä kuumalla tervalla lämpimällä ilmalla.

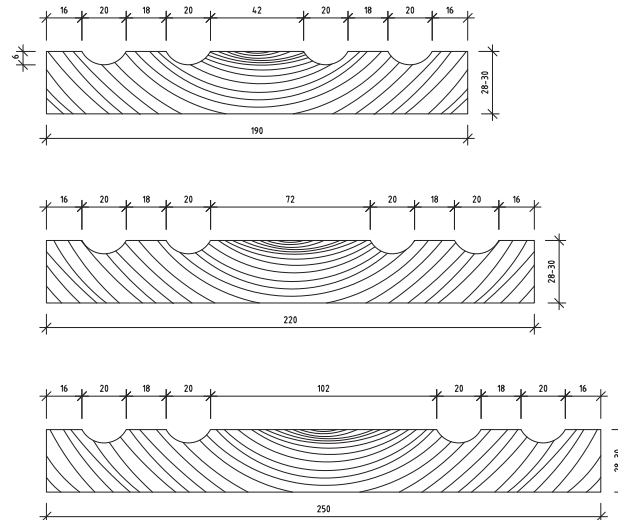
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2017.

Yläpohja (ullakon lattiarakenne)

Rakenne ylhäältä alaspäin v. 1970.¹

- palopermanto (ohuesti savipölyä)
- lämmöneriste 5 cm turve, koko n. 40 cm x 40 cm
- täytepohjalaudoitus 2" x ? pintalautaa
- kantava rakenne, vasat 7" x 9" n. k120
- laipiolaudat

1 Korjaustapaselostus 1970

Pääratin kattolautojen detaljisuunnitelma 23.12.2016, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

Kattorakenne ja yläpohja

Kattorakenne koostuu hirrestä veistetyistä ruotsalaisista kattotuoleista. Lappeet kaareutuvat loivasti räystäälle. Selkäpuun alapäässä on kontti, jonka kypä lä tukeutuu ulko-seinien hirsikehikkoon ja jalashirteen. Yläpää on lovettu ja tapitettu vastapuolen selkäpuuhun. Selkäpuiden välissä on kitapuu, joka on lovettu ja tapitettu selkäpuihin.

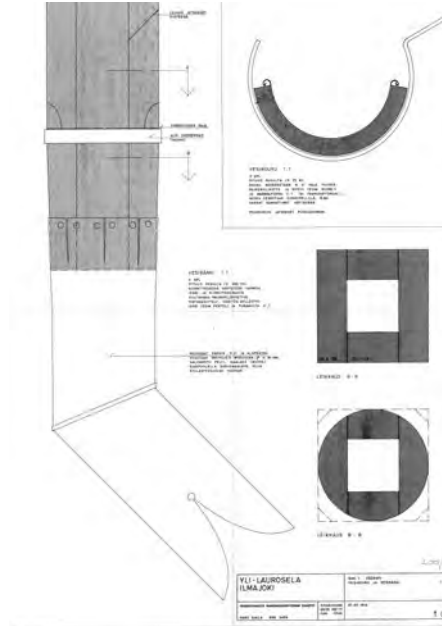
Vuonna 1975 keskipiipun viereen lisättiin uusi tukiansas.⁵⁴ Kattotuoli piipun kohdalta oli katkaistu. Panu Kaila arveli, että kattotuoli olisi katkaistu jo rakennusaikana. Kattotuolit kootaan yleensä maassa toistensa päällä, jotta osat ovat samankokoiset.⁵⁵

Ullakon lattian pinnassa on savella tiivistetty palopermanto. Lämmöneristeenä on 5 cm paksu turvekerros, joka lepää pääkannattajien päälle ladotulla täytepohjalaudoituksella. Kattovasat ovat 7"x 9" tuuman vahvuisia ja ne on asennettu noin 120 cm välein. Ullakolla on hirsinen kannatuskehikko, joka tukee keskimmäistä piippua.

Vuonna 1974 toisen kerroksen sisäkaton laudoitus numeroitiin ja irrotettiin ja yläpohjan vasojen väliin lisättiin 15 cm mineraalivillaa. Eriste kiinnitettiin naulaamalla täytepohjalautoihin. Katto tiivistettiin alapinnasta paperoimalla ennen kattolautojen uudelleen asennusta.⁵⁶

Pääratin syöksytornin alapää 1972, MVA RHO3982A.

Pääratin syöksytornit uusittiin vanhan mallin mukaisiksi 1970-luvun restauroinnissa. Syöksytornin suunnitelma. Panu Kaila. 27.7.1972, KYP 145030015. MVA.

Syöksytornit vaihdettiin pintojen salaojituksen yhteydessä vuonna 2000. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2016.

Vesikatto

Rakennus katettiin alun perin kaksinkertaisella lautakatolla. Katemateriaali vaihdettiin vuonna 1932 savi- eli kruusitiileen. Tarkoituksena oli käyttää sementtitiiltä, mutta painon vuoksi päädyttiin kalliimpaan savitiileen.⁵⁷ Tiilen ruodelaudoitus naulattiin vanhan lautakaton päälle.⁵⁸ Vuonna 1975 vesikate palautettiin lautakatteeksi. Korjauksen yhteydessä päällimmäinen lautakerros poistettiin ja tiilen alla säilynyt vanha

lautakerros säilytettiin.⁵⁹ Lautakatto muutettiin kolmikerroksiseksi. Uudet laudat kyllästettiin kreosootti- eli kivihiilitervallalla ja urattiin.

Kattolaudoitus uusittiin ja savupiippujen päälle tehtiin teräspeltihatut viimeksi vuonna 2017. Vesikaton korjauksessa säilytettiin vanha kattolautakerros, jonka on arveltu olevan alkuperäinen. Alin lautakerros on naulattu selkäpuiden päälle

54 Valokuva MVA RHO19815

55 Matkakertomus Kaila, Raatikainen 22.1.1975

56 Matkakertomus Kaila 21.–22.1.1975; Korjaustapaselostus 1970

57 Asumistutkimus Kuronen 1986

58 Valokuva MVA RHO19268

59 Matkakertomus Kaila 16.4.1975

Länsipiippu. Panu Kaila 1975. MVA RHO 19269.

Itäpuolen savupiipun vuosilukutiili 1932. Panu Kaila 1975. MVA RHO 19272.

tapeilla kiinnitettyihin vaakaruoteisiin. Osin huonokuntoisten lautojen päälle lisättiin tuohikerros ja sen päälle kaksinkertainen uusi lautakatto.

Kattolautoja varten kaadettiin mäntytukkeja Ähtärissä. Ne sahattiin Pohjanmaalla kolmeen eri leveyteen: 190 mm, 220 mm ja 250 mm ja laudan paksuus oli 25 mm. Kattolautoihin höylättiin kaksinkertaiset reunaurat. Laudat naulattiin sinkityillä konenauiloilla. Eri levyiset laudat ladottiin

sattumanvaraisessa järjestyksessä, jotta valmis kattopinta näyttäisi elävältä. Piippujen juuret pellitettiin lyijypellillä. Valmis katto tervattiin kahteen kertaan helletervauksena eli sivelemällä laudan pintaan ja päihin kuumaa tervaa lämpimällä säällä. Syökytorvien alapään muoto palautettiin vanhempaan muotoon.

Päätykolmioiden puolelle kääntyvien räystäskapiteelien laudoituksen alla oli käytetty tuhta, joka oli säilynyt

alapuolisen listoituksen kanssa hyvässä kunnossa. Vuonna 1975 uusittiin vain puurakenteiset vaakakourut ja syöksyt vanhan mallin mukaan.⁶⁰ Puusta koverretun vaakakourun sisäkouru päällystettiin lyijylevyllä. Syöksyn puuverhouskotelosta muodostuu laudoista, joita tukee takorautainen side tai syöksykannattajan side.⁶¹

Piiput

Rakennuksessa on kolme yksihormista savupiippua, joiden seinämät ovat puolen kiven paksuisia. Vesikatteen yläpuolella piiput on punaisesta tiilestä puhtaaksimuurattu. Ylälutissa piiput olivat alun perin ohuesti kalkatut, mutta vuonna 1975 ne rapattiin palotarkastajan ohjeistuksesta.⁶² Itäpäädyn piipun tiileen on kaiverrettu vuosiluku 1932. Samana vuonna pääratin vesikatteen savi tiilet.

Vuonna 1975 piipun saumauksia korjattiin muurauslaastilla.⁶³ Keskimmäinen piippu purettiin yläpohjaan asti ja uusittiin peltihormilla, joka verhottiin tiilellä. Piipun vino-osaa tukee vintillä alkuperäinen hirsinen kannatuskehikko, jota korjattiin piipun uudelleenmuurauksen yhteydessä.⁶⁴ Purkutyön yhteydessä piipusta löytyi vuosilukutiili 1849.⁶⁵

60 Matkakertomus, Kaila 16.4.1975; valokuva MVA RHO19267

61 Piirustus vesikouru ja vesiränni Kaila 1972

62 Valokuva MVA RHO19279 16.4.1975; Kaila, Matkakertomus 16.4.1975

63 Matkakertomus, Kaila 16.4.1975

64 Matkakertomus, Kaila 7.-8.5.1975

65 Valokuva MVA RHO19806

Pääratin ikkunoiden sekä niiden vuorilautojen ja yläpuolisen vinoneliöpeilin pohjan väri palautettiin vuonna 2018 vanhimpaan väritutkimuksessa löydettyyn värivaiheeseen, jossa peilin pohja on ollut musta ja vuorilaudoitukset sekä puitteet vaalean umbranharmaat. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Ikkunan kulmarauta ja kulmasarana. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Pääratin vintin lunetti-ikkuna. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Ikkunat

Pääratissa on välikarmilliset, kaksipuitteiset ja kuusiruutuiset puuikkunat. Lasit on kiinnitetty kitillä. Joissakin puitteissa on yhden ruudun kokoinen tuuletusikkuna eli fortuska. Tuuletusikkunoissa on kulmarautasaranat ja sisäpuolella sormihaka. Saranat ja kulmaraudat on alun perin kiinnitetty takonauloilla, joiden päät on puitteen takapuolella käännetty puuta vasten eli kotkattu. Sisäpuutteet on pääsääntöisesti kiinnitetty karmiin pienillä lankanauhoilla. Ikkunapuitteiden paksuus on 24 mm. Kittuurat ovat matalat. Ulko-oven yläpuolella on matala viisiruutuinen puite. Rakennuksen päädyissä vintillä on suuret yksinkertaiset lunetti-ikkunat.

Vuoden 1970 korjausselostuksen mukaan ikkunoiden kunto oli kohtalainen. Alakarmi oli säilynyt pellityksen ansiosta, mutta alapuite oli huonokuntoinen.⁶⁶ Ikkunoita kunnostettiin vuonna 1975. Osa rikkoutuneista lasista uusittiin. Korjaustyöstä ei ole työselostetta. Matkakertomuksen mukaan urakoitsija oli maalannut lunetti-ikkunat ja vuorilaudat Pika-Teholla valkoiseksi, minkä jälkeen ulkomaalaus töistä laadittiin selostus. Sen mukaan ulkomaalauksiin tuli käyttää vain punamultamaalia tai pellavaöljymaalaa ja alkydimaali tuli poistaa jo maalatuista rakennusosista. Selostuksessa on ikkunoiden ja vuorilautojen väriksi mainittu keltamullalla sävytetty valkoinen. Sisäpuolen ikkunaväriksi määrättiin helmenharmaa, joka oli yläkerran ikkunoiden alin värikerros. Urakoitsija oli kuitenkin jo maalannut ikkunat sisäpuolelta vihreällä. Väri vaihdettiin helmenharmaaksi.⁶⁷

⁶⁶ Korjausselostus 1970

⁶⁷ Matkakertomus Kaila 26.8.1975; Matkakertomus Kaila 16.9.1975

Pääratin pääovi ja kiviportaati.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Ikkunat kunnostettiin vuosina 2018-2019 pääratin julkisivukorjauksen yhteydessä. Ulkopuitteiden maalikerrokset poistettiin osittain ja kittaukset uusittiin tai paikattiin. Kulmasaranat ja helat irrotettiin ja puhdistettiin ennen maalausta. Ikkunakarmien ulkopinnat ja ulkopuitteet maalattiin pellavaöljymaalilla umbran harmaiksi (Ottosson färgmaleri AB, sävy umbragrå + titanzink vit 1:1, -NCS S1502-Y). Ikkunapuitteiden ja helojen värikerrokset tutkittiin korjauksen yhteydessä. Sisäpuolelta löydettiin 5 värikerrosta. Alin kerros oli hieman sinertävän harmaa, toinen vihertävä, kolmas kerman valkoinen, neljäs vaalean harmaa ja päällimmäinen kerros valkoinen.⁶⁸

Ovet

Ulko-ovi on sisäpuolelta laudoitettu paripeiliovi. Ylimmän peilin pinta on koristeltu pystyrihlauksin ja keskimmäisen vaakarihlauksin. Alin peili on pintapeili ja se on koristeltu rihlausten lisäksi pintaan asennetuilla pyöreillä puulistoilla. Pääoven kerrotaan olleen alun perin susiovi eli päällekkäisovi, jossa ylä- ja alaosa pystytettiin avaamaan erikseen.⁶⁹ Kaksiosaisesta ovesta ei kuitenkaan ole jälkiä. Nykyisen ulko-oven värierottelu on ollut aina nykyisenkaltainen. Pääväri on ollut murrettu, vaalea umbranharmaa, korosteosissa on käytetty tummaa sinistä.

Pääratin väliovet ovat kolmipeilisiä puurunkoisia peiliovia. Yleisin ovityyppi on pintapeiliovi⁷⁰, jossa sekä kehys että peili on profiloitu peilin upotuspuolelta. Osa ovista on

paneloitu lämmönpitämiseksi toiselta puolelta. Vuorilautojen pystylistat on profiloitu klassistiseen tapaan kahdella pystyuralla. Näyttävä otsalista on kovera, yläosastaan profiloitu ja sen alaosassa on puolipyöreä lista. Karmin sulkeutumispuolen ulkokulma on koristeltu kruusaten.

Erstuvan molemmat ovet ovat pintapeiliovia, jotka on paneloitu lämmönpitämiseksi sisäpuolelta. Tuvan ja porstuan välinen ovi on paneloitu tuvan puolelta. Ison kamarin H15 ja pienen kamarin H16 välinen ovi on muista poiketen puoliranskalainen peiliovi.

Sisäovet ovat pääosin alkuperäisiä. Osa ovista uusittiin 1970-luvun restauroinnissa vanhojen ovien mallin mukaan. Yläsalin ja yläporstuan välinen ovi uusittiin. Erstuvan ja porstuekamarin välinen oviaukko palautettiin alkuperäisen kaltaiseksi.⁷¹ Kamarin H23 ja H24 välinen ovi siirrettiin yläsalin H25 ja kamarin H24 väliin palautettuun oviaukkoon.

Ovien korjaukset ja muutokset

Sisäovet restauroitiin 1977 ja niiden väritys vaihdettiin. Suunnitelmassa esitettiin viisi värimallia.⁷² Ovien väritystä ei ole myöhemmin tutkittu. Panu Kailan mukaan yläkerran ovet olivat alun perin ilmeisesti ootratut.⁷³ Kamarin H24 ja yläsalin H25 sekä yläporstuan väliset ovet ovat nykyisin kamarin puolelta ootratut niin kuin värityssuunnitelmassa on esitetty. Ulko-oven alaosan korjasi vuonna 1976 kaappikellojen tekijä Ala-Röyskölä. Kehys ja toinen alalista sekä osa rihlauksen

68 Muistio Yli-Lauroselan ikkunat 3.5.2018, Juha Kivimäki

69 Kuronen 1986

70 Jaatinen 1989, 112-113

71 Valokuva RHO13348; Matkakertomus Kaila, Härö 24.10.1972; Matkakertomus Kaila 21.-22.1.1975

72 Kaila Sisäovien värityssuunnitelma 3.3.1977

73 Matkakertomus Kaila 15.12.1976

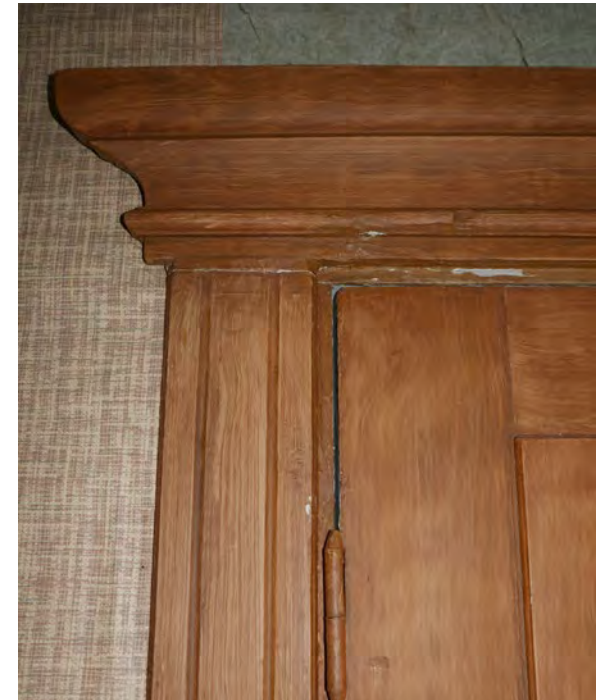
Porstuakamarin H13 ja porstuan H11 väliovi porstuakamarin puolelta. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Kuva yllä
Tuvan H11 ja porstuan H11 väliovi tuvan puolelta.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

Kuva oikealla ylhäällä
Erstuvan H12 välioven pintalukko

Kuva oikealla alhaalla
Kamarin H24 välioven ovilistoitus

pinnoista uusittiin. Samalla lukko korjattiin ja saranat uusittiin nuppipäisiksi ranskalaisiksi sisäsaranoiksi.⁷⁴ Erstuvan ovea on paikattu puulla saranan kiinnityskohdasta.⁷⁵

Ovihelat

Useimmat saranat on muutettu kartio- tai pallopäisiksi nostosaranoiksi. Kamarien H22 ja 23 välisessä ovesta on alkuperäiset nuppisaranat, tuvan ovesta takorautaiset saranat.⁷⁶ Erstuvan ja porstuakamarin uusittuun ovilehteen tehtiin restauroinnissa vanhan mallin mukainen nuppisarana.

Ovissa ei ole painikkeita. Lähes kaikkiin oviin on lisätty myöhemmin kamarinlukko.⁷⁷ Porstuan ja tuvan välisessä ovesta on molemmin puolin takorautainen vedin ja haka. Ulko-ovessa on kaksi vanhempaa lukkoa, jotka on mahdollisesti säilytetty muistona susiovesta. Kun rakennus siirtyi museokäyttöön, lisättiin ulko-oveen turvalukko ja vetimet oven molemmin puolin. Vasemman puoleisessa ovilehdessä on kaksi takorautaista salpaa.

Pintarakenteet

Lattiat

Osa lankkulattioista on tapitettuja ja osa pontillisia. Ponttilankuissa on vain naaraspontit ja erillinen ponttilista.⁷⁸ Lattiat on pintakäsittely peittomaalamalla tai lipeäkäsittelyllä.

Vuonna 1974 yläkerran kamarin H23 lattialautoja irrotettiin

Tapettifragmentteja Ison kamarin eli emännän kamarin H15 oviseinällä. 2018, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen.

⁷⁴ Matkakertomus, Kaila 30.11.1976

⁷⁵ Valokuva MVA RHO21317

⁷⁶ Korjaustapaselostus v. 1970

⁷⁷ Korjaustapaselostus v. 1970

⁷⁸ Korjaustapaselostus v. 1970; Valokuva MVA RHO12353

yläpohjan eristämisen yhteydessä.⁷⁹ Erstuvan lattialaudat irrotettiin viemärikaivojen rakentamisen vuoksi.⁸⁰

Seinäpinnat ja tapettifragmentit

Ala- ja yläporstuan seinä ei tiettävästi ole koskaan verhottu. Muissa tiloissa seinillä on ollut useita pinkopahvi-, tapetti- ja levykerroksia. Erstuvan ja tuvan sisäseinien pintaverhoukset poistettiin 1970-luvun restauroinnissa kauttaaltaan. Pintakerrokset purettiin myös museokamareissa, mutta seinille rekonstruointiin pääsääntöisesti alin säilynyt kerros. Toisarvoisissa kamareissa H22 ja H23 alin tapettikerros jätettiin päätyseinälle ja muut seinät tapetoitiin sen tyyliin sopien.

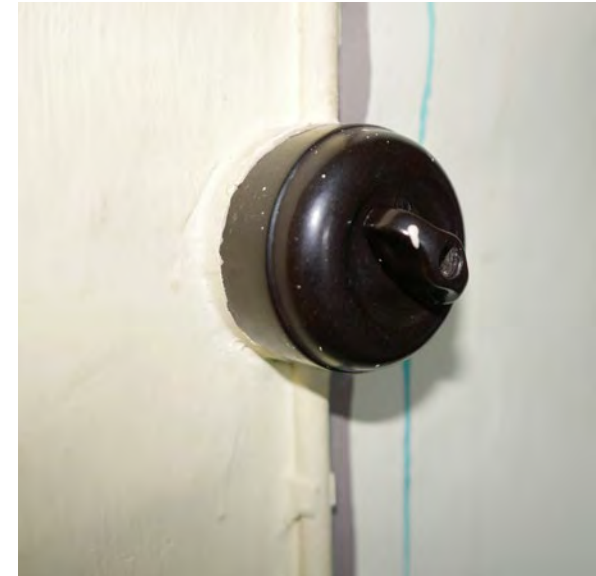
Päällimmäiset tapetit irrotettiin ja parhaimmin säilyneet vuodot asetettiin esille kunkin huoneen oviseinälle. Panu Kaila kritisoi maalarimestari Orvon pyrkimystä sommitella fragmentteja unohtaen niiden historiallisen järjestyksen. Fragmentit jouduttiin numeroimaan.⁸¹

Talotekniikka

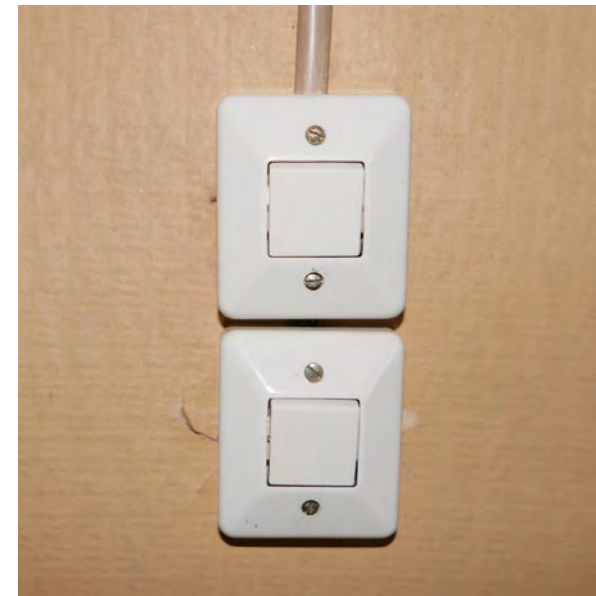
Ensimmäinen sähkövalaisin tuli pääratin tupaan ruokapöydän viereen vuonna 1917.⁸² Valaisin on säilynyt paikallaan. Tupaan lisättiin toinen valaisin emännän pikkupöydän luo.⁸³ Erstuvassa oli myös sähkövalaisimet, jotka oli mahdollisesti lisätty väliseinän rakentamisen yhteydessä.⁸⁴

Rakennuksessa on pääosin valkoisia kovamuovisia 1970-luvun sähkökalusteita. Yläkerran porstuakamarissa H24 on säilynyt tumma bakeliittikatkaisija. Sähkökalusteet ja johdot ovat pinta-asennettuja. Kaapelit on johdettu huoneesta toiseen kynnyksen alta. Huoneissa on verkkovirtaan kytketyt paloilmalaitteet.

Rakennusta lämmitetään vuoden ympäri vesikiertoisella patterilämmityksellä. Lämmittimet asennettiin 1970-luvun restauroinnissa. Öljylämmityksen kattilahuone oli navetassa. Lämmitysjärjestelmä vaihtui syksyllä 2018, kun museo liitettiin kaukolämpöön. Kaukolämpöputket sijoitettiin pääratin eteläpuolelle puutarhaan ja lämmönvaihdin edelleen navettaan. Lämmitysputket ovat pinta-asennettuina seinillä. Porstuan kohdalla vesijohdot kulkevat alapohjassa, jota lisäeristettiin alakautta 1970-luvulla.

Tuvan radiaattorit. 29.10.1975 Panu Kaila, MVA RHO19337.

Eriaikaisia valokatkaisijoita kamarissa H24.

79 Valokuva MVA RHO12633 10.12.1974

80 Valokuva MVA RHO16689 v.1975

81 Matkakertomus, Kaila 30.11.1976

82 Hakomäki 2004, 32; Kansatieteen arkistoluettelo

83 Valokuva MVA KK3994:55; Kuronen 1986, Elvi Ala-Fossin mukaan

84 Valokuva MVA KK3994:72 v. 1972; Valokuva MVA RHO13349 v. 1974

Pääratin pihasivu 1945. Matti Poutvaara. MVA KK5079:2385.

Pääratin pihasivu 2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen.

Pääratin tupa 1945. Matti Poutvaara. MVA KK5079:2377.

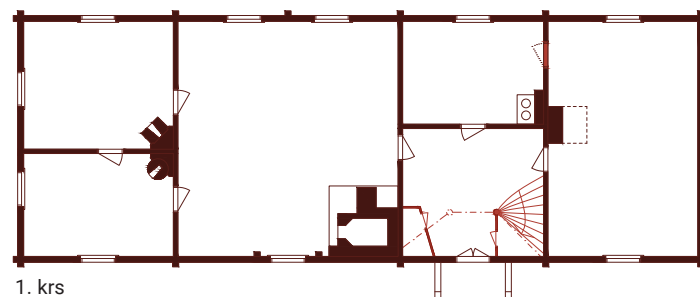

Pääratin tupa 2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen.

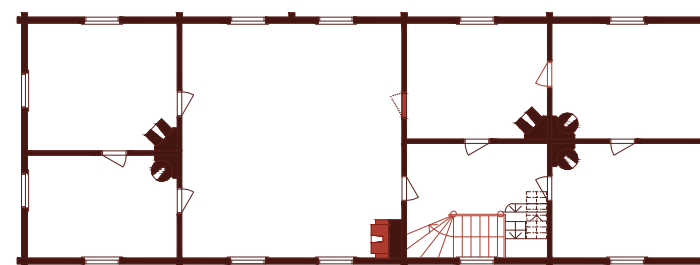
Pääratin rakennusvaiheet ja säilyneisyys

1848 ja varhaiset muutokset

- 1848
- varhaiset ajoittamattomat muutokset

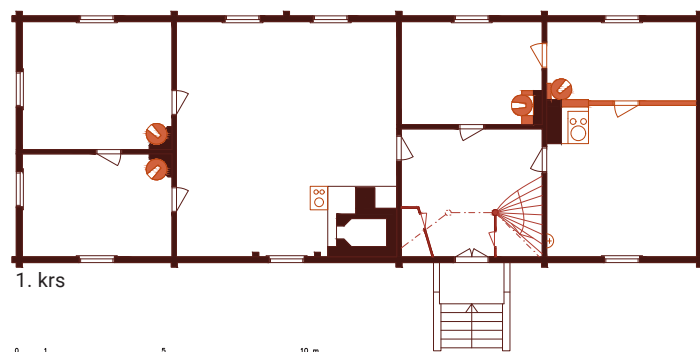
1. krs

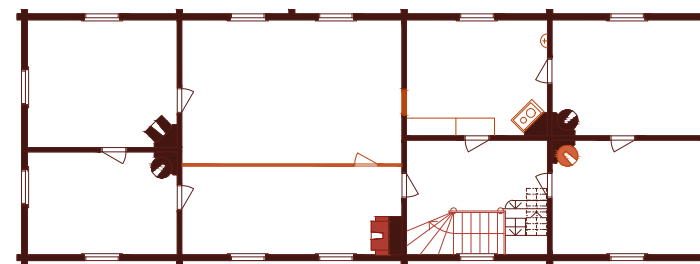
2. krs

Tilanne ennen 1970-luvun restaurointia

- 1848
- varhaiset ajoittamattomat muutokset
- ennen 1970-l

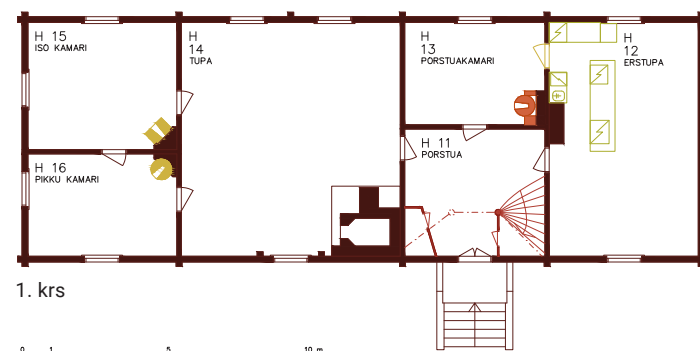
1. krs

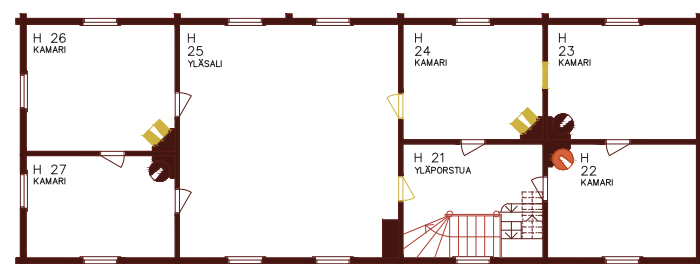
2. krs

Nykytilanne

- 1848
- varhaiset ajoittamattomat muutokset
- ennen 1970-l
- 1970-l
- 1980-2000-l

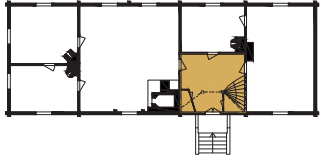

1. krs

2. krs

Porstua H11

Käyttö

Pääratin ainoa sisäänkäynti johtaa porstuaan eli eteiseen. Huone on lämmittämätön. Lattia on eristetty 1970-luvulla. Tupaan ja erstupaan johtavien ovien lämmöneristävyyttä on parannettu peilirakenteen paneloinnilla. Porstuasta on kulku tupien lisäksi porstuakamariin ja yläkertaan johtaviin kierreportaisiin. Ruokakanttuurissa säilytettiin kylmässä pidettävät ruuat ja tikkaanaluskanttuurissa siivousvälineitä. Pääovi oli aina lukossa ja avain säilytettiin piilossa, kun talonväki oli ulkona.⁸⁵

Lattia

Lankkulattia on maalattu ohuesti vihertävänharmaalla maalilla.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät ovat hirsipinnalla ja piilutut, sisäkatto käsittelemättöntä lankkua.

Porstuan nurkassa on ruokakomero eli kanttuuri.

Kiintokalusteet ja portaat

Portaiden alla on tikkaan aluskanttuuri, jota vastapäätä on ruokakanttuuri.

Panu Kailan mukaan porras olisi ollut alkuaan vain puolen porstuan levyinen kierreportas. Nykyisin porras on osittain ulko-oven ikkunan edessä.⁸⁶ Portaiden yläpäässä ulkosei-

nässä on nähtävissä kolme hirsipaikkaa, jotka voivat liittyä portaiden aiempaan rakennusvaiheeseen.

Askelmat ja reisilankut on peittomaalattu vihertäväksi, käsijohde on käsittelemätön ja käytössä kiiltäväksi hioutunut. Portaissa on ollut portti, jonka saranat ovat vielä seinässä portaan alapäässä. Käsijohde ja hirsiseinä sen alapuolella olivat peittomaalatut ennen restaurointia.⁸⁷ Matti

85 Hakomäki 2004, 29

86 Korjausselostus 1970

87 Valokuva MVA RH03994:68

Poutvaaran valokuvassa vuodelta 1945 seinät olivat vailla maalia ja käsijohde jatkui pidemmälle porstuaan.⁸⁸ Maalit on poistettu mahdollisesti vuonna 1977.⁸⁹

Vuonna 1970 on suunniteltu kulkuluukku tikkaanalus-kanttuurista ryömintätilaan. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että luukku olisi tehty jo tätä ennen. Porstuan alta löytyi 2018 tehdyssä tarkastuksessa paljon rikkinäisiä käyttöesineitä, tyhjiä elintarvikepakkauksia ja mineraalivillapakkauksia, jotka olivat olettavasti peräisin 1970-luvulta.

88 Valokuva MVA KK5079:2427 v. 1945

89 Huoneselostus, Kaila 13.12.1977

Portaiden ulkoseinää. Välipohjakannakkeiden kohdassa näkyy hirsipaikat.

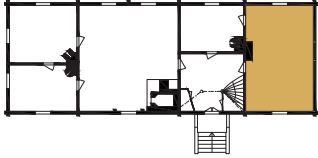

Portaat vuonna 1945, Matti Poutvaara. MVA KK5079:2428.

Portaat vuonna 2018

Erstupa H12

Muut nimitykset

Edustupa, eristupa, erustupa.

Käyttö

Erstupa oli renkien ja vieraiden majoitustila. Rengit ruokailivat ja viettivät siellä vapaa-aikaansa. Kesällä rengit siirtyivät luttiratiin ja erstuvassa valmistettiin ruokaa. Marjatta Ahomäen mukaan viimeinen emäntä Eliina ei osannut keittää edustuvan hellalla. Tämän vuoksi puuroa keitettiin kesäisinkin tuvassa.⁹⁰ Talveksi isännän nikkaripöytä nostettiin kärryliiveristä tupaan ja isäntä pääsi puhdetöihin.⁹¹

Huone jaettiin väliseinällä kahtia vuonna 1943, jolloin Yli-Lauroselaan majoitettiin kaksi evakkoperhettä.⁹² Tällöin rengit majoittuivat tuvassa. Nykyään erstuvassa on museokahvila.

⁹⁰ Kuronen 1986

⁹¹ Kuronen 1986, Marjatta Ahomäki

⁹² Kuronen 1986, Marjatta Ahomäen mukaan

Erstupaan rakennettiin museon kahvila 1970-luvun restauroinnissa. Kuvassa vuonna 2005 valmistunut uusi tiski.

Lattia

Tapitettu lankkulattia on peittomaalattu punaruskeaksi. Vuoden 1976 matkakertomuksen mukaan lattia olisi pesty lipeällä.⁹³

Seinä- ja kattopinnat

Seinät ovat hirsipintaisia. Katto ja palkisto on peittomaalattu vaaleanharmaaksi. Muuri on peittomaalattu valkoiseksi.

⁹³ Kaila Matkakertomus 2.4.1976

Tulisija

Muurattu hella ja peltikuorinen pönttöuuni on purettu vuonna 1975. Nämä oli rakennettu todennäköisesti samaan aikaan väliseinän kanssa. Alkuperäisen tulisijan muodosta ei ole säilynyt viitteitä.

Kalusteet

Kahvilan ensimmäiset kalusteet valmistettiin vuonna

Erstuvan kahvila vuonna 2018.

1976.⁹⁴ Tiskit uusittiin 2005 Studio Bergrothin suunnitelman mukaan. Kirveiden säilytysorret eli kirvesvinkka on kiinnitetty porstuan puoleiseen välipohjapalkkiin sekä ulkoseinään. Orret on maalattu okrankeltaiseksi.

Maire Heikkinen suunnitteli kahvilan pirtin penkit ja tuolit vuonna 1978 vanhojen huonekalujen mukaan.⁹⁵

Vauriot ja korjaukset

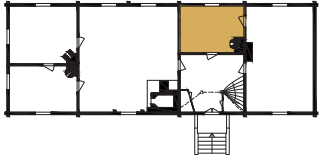
Vuonna 1943 lisätty väliseinä purettiin vuonna 1975. Erstuvan ja porstuakamarin välinen oviaukko muutettiin alkuperäisen aukon korkuiseksi ja malliseksi tapettien alta löytyneiden jälkien perusteella.⁹⁶

94 Piirros tarjoilukeittiön kalusteet, Kemppi 11.9.1975

95 Piirros erstuvan pöydästä, Kemppi 2.2.1976; Piirros erstuvan penkistä, Heikkinen 14.3.1978

96 Valokuva MVA RHO13348; Matkakertomus Kaila, Härö 24.10.1972

Porstuakamari H13

Käyttö

Porstuakamariin kuljetaan porstuasta ja erstuvasta. Risto Hakomäen mukaan porstuakamarin ja tuvan välinen kulku tukittiin ja porstuasta avattiin suora sisäänkäynti huoneeseen siinä yhteydessä, kun se otettiin kamarikäyttöön. Juha Yli-Lauroselan ollessa isäntänä silloinen emäntä Anna käytti huonetta kamarinaan.⁹⁷ Yli-Lauroselassa erstuvan ja porstuakamarin välinen ovi suljettiin vasta 1930-luvulla ja avattiin uudestaan vuonna 1944, kun Eila ja Antti Säilä ottivat tilat asuinkäyttöön.⁹⁸

1910-luvun lopulla Yli-Lauroselassa majoitettiin venäläistä sotaväkeä. Porstuakamarissa asui upseerien kokki perheineen. Kamari kunnostettiin 1930-luvulla Anna-tyttären huoneeksi, jolloin tulisija on mahdollisesti muutettu nykyiseksi peltikuoriseksi pönttöuuniksi.⁹⁹

Porstuakamarin pönttöuuni

Kamarin seinät paperoitiin sanomalehdillä 1800-luvun lopulla.

⁹⁷ Kuronen 1986, Marjatta Ahomäen mukaan

⁹⁸ Hakomäki 2004, 34

⁹⁹ Hakomäki 2004, 34

Lattia

Lankkulattia on peittomaalattu punaruskeaksi.

Seinä- ja kattopinnat

1970-luvun restauroinnissa katosta poistettiin pinkopahvi, jonka alla oli valkoiseksi maalattu lautakatto. Lautakatto jätettiin esiin ja huoltomaalattiin.¹⁰⁰

Suoraan seinähirrelle kiinnitetty sanomalehtitapetti on noin vuodelta 1892.¹⁰¹ Sanomalehdet otettiin esiin ja rekonstruoitiin tuvasta poistetuilla sanomalehdillä vuonna 1977.¹⁰² Erstuvan puoleiselle seinälle on jätetty esiin poistettujen tapettien fragmentit.

Tulisija

Peltikuorinen pönttöuuni maalattiin vuonna 1976 harmaalla pellavaöljymaalilla. Värimalli mainitaan otettavan vanhasta, jolla ilmeisesti tarkoitettiin pönttöuunin silloista tai aiempaa väriä.¹⁰³ Tulisijan paikalla oli ollut tiilestä muurattu apukeittiön muuri, jonka palauttamista harkittiin vuonna 1972.¹⁰⁴

Kiintokalusteet

Huoneen lounaisnurkassa on okranväriseksi peittomaalattu lautarakenteinen mittarikaappi vuodelta 1975. Kaapin sarana teetettiin porstuan tikkaan aluskanttuurin ovisaranan mukaan.

1970-luvun restauroinnissa poistettujen tapettikerrosten fragmentteja Erstuvan vastaisella seinällä

¹⁰⁰ Huoneselostus, 13.12.1976

¹⁰¹ Korjausselostus 1970

¹⁰² Huoneselostus, Kaila 13.12.1977

¹⁰³ Huoneselostus, Kaila 13.12.1976

¹⁰⁴ Matkakertomus Kaila, Härö 24.10.1972

Tupa H14

Käyttö

Tupa oli talon tärkein huone sekä arjessa että juhlassa. Takkauunissa valmistettiin ruokaa, ja orsilla säilytettiin leipiä ja viiliä. Naiset tekivät tuvassa käsitöitä. Seinät olivat hirsipinnalla 1800-luvun loppuun asti, kunnes ne peitettiin sanomalehtitapetilla ja myöhemmin muilla seinäverhouksilla.¹⁰⁵

Tupa kalusteineen muodostaa talomuseon ehjimmän sisustuskokonaisuuden. Se on ainoa Yli-Lauroselan sisätila, jota on valokuvattu ennen 1970-luvun restaurointia.

Lattia

Lankkulattia käsiteltiin lipeällä vuonna 1976, jolloin pinnasta poistettiin vihertävä öljymaali.¹⁰⁶ Puretun lieden kohdalle on jäänyt vihreää lattiamaalia.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät ovat hirsipinnalla ja sekä katto että orsisto on peittomaalattu vaalean harmaalla. Ennen restaurointia seinien

Tuvan takkauuni, leipävartaat ja porstuan ovi. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen, 2018.

yläosat oli pinkopahvitettu ja tapetoitu ja alaosat suojattu rintapaneelin korkeuteen peittomaalatulla kovalevyllä. Seinän alin verhoilu oli sanomalehtitapetti. Kaikki pinta-kerrokset poistettiin vuonna 1975, kun seinät päätettiin palauttaa hirsipinnalle. Tuvan seiniltä poistetuja sanomalehtiä hyödynnettiin porstuakamarin seinien sanomalehtitapetoinnin rekonstruoinnissa.¹⁰⁷

Tulisija

Muurattu takkauuni, joka koostuu avotakasta ja leivinuunista. Muuratut pinnat on peittomaalattu vaaleankeltaiseksi, laudoitettu jalusta punaruskeaksi. Jalusta korjattiin vuonna 1976, jolloin se muutettiin kolmilautaisesta kaksilautaiseksi.¹⁰⁸ Tulisijaan liitetty, peltikuorinen Kastor-merkinen

¹⁰⁵ Hakomäki 2004, 29.

¹⁰⁶ Matkakertomus Kaila 2.4.1976

¹⁰⁷ Huoneselostus, Kaila 13.12.1976; Matkakertomus Kaila 2.4.1976

¹⁰⁸ Matkakertomus Kaila 30.11.1976

Tuvan ulko-ovelta kamaripäättyyn. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen, 2018.

Tuvan uunin otsan yksityiskohtia. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen, 2018.

hella oli hankittu vuonna 1951–52.¹⁰⁹ Se poistettiin restauroinnin yhteydessä. Peltien avausta varten on katossa puiset kannakkeet.

Kalusteet

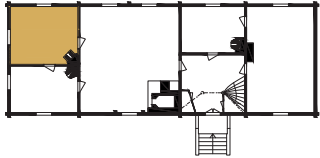
Leipävartaat, säilytysorret ja viilihyllä on kiinnitetty pitkitäisorsiin puutapeilla. Vesikiertoiset patterit kiertävät tuvan ulkoseinillä penkkien alla.

Viilihyllä. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen, 2018.

¹⁰⁹ Kuronen 1986, Marjatta Ahomäki

Iso kamari H15

Muut nimitykset

Emännän kamari

Käyttö

Juha Yli-Laurosella ollessa isäntänä huone toimi vierashuoneena. Myöhemmin huonetta käytti Eliina Yli-Laurosela, jolloin siitä alettiin käyttää nimitystä emännän kamari. Ison ja pienen kamarin välillä on talon ainut ranskalainen peiliövi. Tämä on kertonut tilojen arvokkuudesta, sillä tällöin kumpikaan puoli ovesta ei ollut "nurja puoli".

Lattia

Lankkulattia on maalattu siniharmaaksi.

Seinä- ja kattopinnat

Ison kamarin pinnat käsiteltiin vuonna 1976.¹¹⁰ Seinät pinkopahvitettiin ja maalattiin. Yläosassa on sablonamaalaus, alaosa on yksivärinen. Maalauskenttien välissä on oven otsalistan mallin mukaan teetetty puulista. Hirsien raot

Iso kamari eli Emännän kamari tuvan suuntaan kuvattuna. Seinällä näkyy 1970-luvun restauroinnissa poistettujen huoneen vanhojen tapettien fragmentteja. Tapettikaistat asetettiin korjauksessa uuteen järjestykseen.

on alun perin täytetty savilaastilla. Vuonna 1975 ulkoseiniltä poistettiin puukuitulevy, jonka alla ei ollut vanhoja pintakerroksia.¹¹¹ Päätyseinältä löydetty Matti Mikonpoika Laurosella puumerkki jätettiin esiin seinien verhouksen yhteydessä.¹¹² Tuvan puoleisella seinällä on esillä huoneen tapettifragmentit.

Katon pinkopahvi poistettiin. Pahvin alla oli valkoiseksi

peittomaalattu lautakatto, joka jätettiin esiin ja huoltomaa-lattiin valkoiseksi.¹¹³

Tulisija

Keltainen pyöreä kaakeliuuni, kakluuni, siirrettiin vuonna 1976 Ala-Kuhnalasta.¹¹⁴ Paikalta purettiin peltikuorinen pyöreä pönttöuuni.¹¹⁵

¹¹⁰ Matkakertomus Kaila 30.11.1976

¹¹¹ Huoneselostus, Kaila 13.12.1976

¹¹² Huoneselostus, Kaila 13.12.1976

¹¹³ Huoneselostus, Kaila 13.12.1976

¹¹⁴ Valokuva MVA RHO 21819

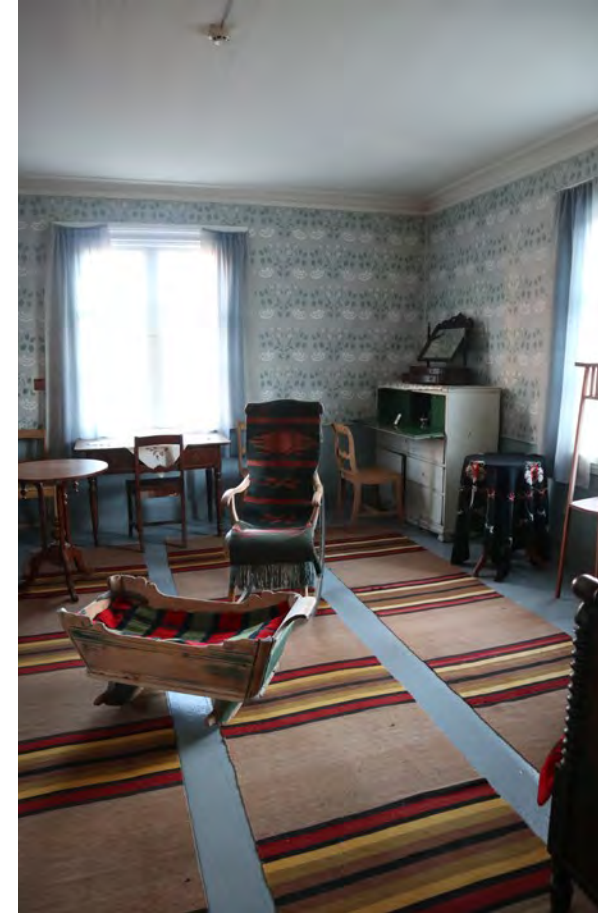
¹¹⁵ Valokuva MVA KK 3994:71

Päätyseinän Matti Mikonpoika Lauroselan puumerkki.

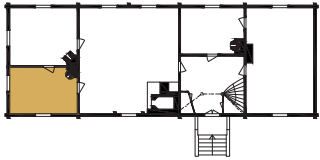

Ison kamarin Pienen kamarin puoleinen nurkka.

Ison kamarin ulkonurkka.

Pikku kamari H16

Muut nimitykset

Isännän kamari

Käyttö

Huone on ollut kahden viimeisen isännän käytössä. Talon toinen kello oli tässä tilassa ja se palautettiin vanhalle paikalleen 1970-luvun restauroinnissa. Vuonna 1936 huoneeseen hankittiin talon ensimmäinen radio ja sodan jälkeen puhelin.

Lattia

Lankkulattia on maalattu siniharmaaksi.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät pinkopahvitettiin restauroinnin yhteydessä. Päätyseinän halkeamasta katsottuna alla ei näy varhaisempia tapettikerroksia. Tapetit ilmeisesti purettiin. Hirsien raot on tiivistetty kirjoituspaperilla.¹¹⁶ Seinät koristemallattiin ensimmäistä seinän maalaus käsittelyä jäljitellen. Yläosassa on sablonamaalaus ja alaosa on yksivärinen.

Pikku kamari eli Isännän kamari tuvan suuntaan kuvattuna.

¹¹⁶ Huoneselostus, Kaila 13.12.1976

Maalauskenttien välissä oven otsalistan mallin mukaan vuonna 1976 teetetty puulista. Jakolistan leveys oli ollut näkyvissä vanhoissa tapettikerroksissa.¹¹⁷ Tuvan vastaisella seinällä on esillä tapettifragmentit.

Katon pinkopahvi poistettiin ison kamarin tapaan. Lautakatto on peittomaalattu valkoiseksi.

Tulisija

Tulisijana on marmoroitu kelta-ruskeasävyinen pyöreä kaakeliuuni. Paikalta purettiin 1970-luvun restauroinnissa peltikuorinen pönttöuuni¹¹⁸.

Kiintokalusteet

Kello palautettiin vanhalle paikalleen vuonna 1972 tapetista löytyneiden jälkien perusteella.¹¹⁹

Pikku kamarin kaakeliuuni.

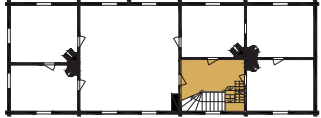
Pikku kamari itään päin kuvattuna.

¹¹⁷ Matkakertomus Kaila 30.11.1976

¹¹⁸ Korjaustapaselostus 1970

¹¹⁹ Matkakertomus Kaila, Härö 24.10.1972

Yläporstua H21

Käyttö

Yläporstuasta kuljetaan kahteen kamariin sekä yläsaliin ja tikkaita pitkin kokille.

Lattia

Lankkulattia on maalattu samalla vihertävällä sävyllä kuin portaat ja alaporstuan lattia.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät ovat hirsipinnalla ja kattolaudat käsittelemättömät.

Kiintokalusteet

Yläluttiin johtavat tikkaat ovat käsittelemätöntä puuta. Kiinteä komero palautettiin vuonna 1977 tikkaanaluskantuurin mallin mukaisena ja se on maalattu ohuesti okran sävyiseksi.¹²⁰ Yläsaliin johtava ovi uusittiin vuonna 1975.¹²¹

¹²⁰ Matkakertomus, Kaila 15.12.1976

¹²¹ Matkakertomus Kaila 21.–22.1.1975

Yläporstua ja portaiden yläpää.

Yläporstua ja kokille johtavat tikkaat.

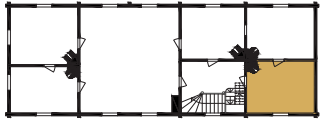

Yläporstuan lankkulattia.

Pääportaati.

Kamari H22

Käyttö

Huonetta on käytetty viereisen kamarin tavoin varastotilana. Myöhemmin tiloissa on asunut vuokralaisia ja sodan jälkeen maanlunastuslautakunnan toimisto. Sodan jälkeen länsipäädyn kamareissa asui Littuset, jotka olivat tulleet taloon evakkoina.

Lattia

Lankkulattia on maalattu ruskeaksi.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät pinkopahvitettiin ja tapetoitiin 1970-luvun restauroinnissa. Ikkunaseinän puukuitulevyt uusittiin vuonna 1975.¹²² Katon valkoiseksi maalattu pinkopahvi poistettiin ja alla ollut valkoiseksi maalattu lautakatto maalattiin uudestaan valkoiseksi.¹²³

Tulisija

Tulisija oli muutettu peltikuoriseksi pönttöuuniksi. Peltiuuni

¹²² Matkakertomus, Kaila ja Naapanki 15.10.1975

¹²³ Huoneselostus 13.12.1976

Kamari 22 länteen päin kuvattuna.

purettiin 1970-luvun restauroinnissa vahingossa ja muurattiin uudelleen.¹²⁴ Värikyksen malli saatiin Nisulan tilalta, mutta tulisijan tyyppiä ei kerrota.¹²⁵

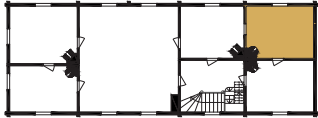
¹²⁴ Matkakertomus, Kaila 16.4.1975

¹²⁵ Matkakertomus Kaila 7.8.1975

Kamarin 22 tapetti.

Kamari H23

Käyttö

Huonetta käytettiin varastokamarina kuten viereistä kamaria H22. Nykyisin huone toimii varastona. Ovi yläkerran pors-tuakamariin avattiin hyvin varhaisessa vaiheessa ja tukittiin 1970-luvun restauroinnissa. Kulku huoneeseen on tilan H22 kautta.

Lattia

Lankkulattia on maalattu ruskeaksi.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät on pinkopahvitettu. Hirsien saumat on tiivistetty savi-laastilla. Ikkunaseinälle lisättiin puukuitulevy vuonna 1975.¹²⁶ Katosta poistettiin pinkopahvi vuonna 1976 ja palautettiin valkoiseksi maalattu lautakatto.

Tulisija

Kamarissa on alkuperäinen, keltainen, empiretyylinen pyöreä kaakeliuuni.¹²⁷

Kamari 23 etelään päin kuvattuna.

Kamarin 23 tapetteja, kattolista ja katto.

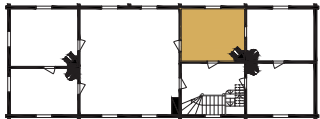

Kamarin 23 kaakeliuunin yläosa.

¹²⁶ Matkakertomus, Kaila ja Naapanki 15.10.1975

¹²⁷ Huoneselostusluonnos, Kaila, Härö 10.11.1972

Kamari H24

Käyttö

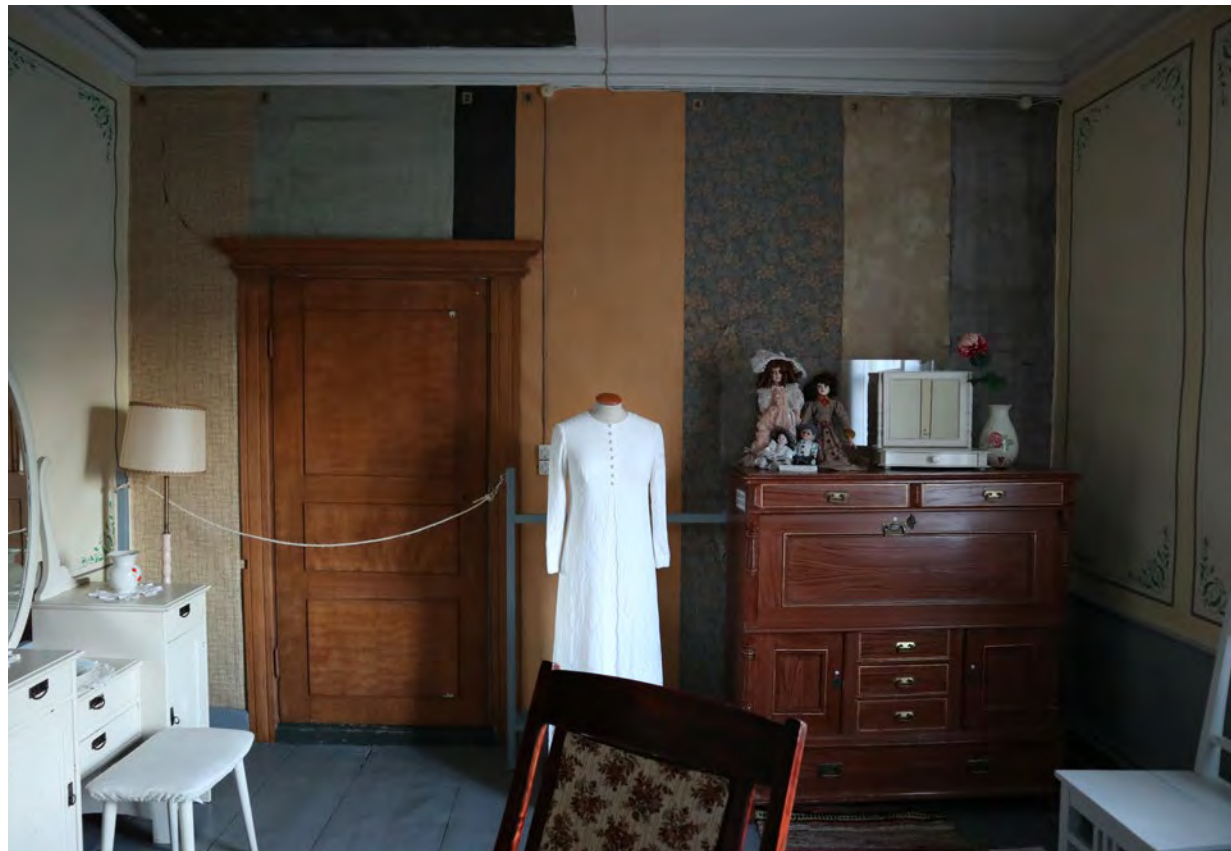
Huone oli yläkerran vuokralaisten keittiönä 1900-luvun alussa.¹²⁸ Myöhemmin tilassa yöpyi talon piiat, kunnes he muuttivat alakerran porstuakamariin Anna Yli-Lauroselan kuoltua.¹²⁹

Lattia

Lankkulattia on siniharmaaksi maalattu. Vuonna 1977 lattiaan avattiin luukku, josta voidaan esitellä välipohjarakenteita.¹³⁰

Seinä- ja kattopinnat

Seinät pinkopahvitettiin ja koristemaalattiin 1970-luvun restauroinnissa. Lyyra-kenttäkoristemaalauksen mallina oli ison kamarin H15 toinen seinämaalaus. Ikkunaseinälle lisättiin puukuitulevy vuonna 1975.¹³¹ Seinän pintakerrokset ovat pinnasta alkaen: tapetti ja pinkopahvi, liimamaalilla maalattu

Kamarin 24 tuvanpuoleinen seinä.

pahvi, sanomalehtitapetti ja alimpana maalattu paperi.¹³² Fragmentit ovat esillä yläsalin vastaisella seinällä.

Katon pinkopahvi uusittiin ja maalattiin liimamaalilla valkoiseksi.¹³³ Kattolaudat oli käsitelty mustaksi. Pintakäsittelyn

näytteessä todettiin olevan paljon kalkkia, mutta orgaanisia aineita ei onnistuttu todentamaan. Kaila arveli käsittelyn sisältäneen mahdollisesti tervaa, vihtrilliä tai verta. Naulankannat oli peitetty pienillä lapuilla, joiden alla kattolaudat olivat käsittelemättömät.

¹²⁸ Hakomäki 2004, 36–37

¹²⁹ Kuronen 1986. Marjatta Ahomäen mukaan

¹³⁰ Matkakertomus, Kaila, Naapanki 15.12.1976

¹³¹ Matkakertomus, Kaila ja Naapanki 15.10.1975

¹³² Huoneselostus 13.12.1976

¹³³ Matkakertomus, Kaila, 15.10.1975

Tulisija

Kamarin vihreä uusrenessanssityylinen, suorakulmainen kaakeliuuni siirrettiin vuonna 1976 Myrkystä. Kakluunin paikalta purettiin peltikuorinen muurattu liesi. 1970-luvulla ullakolta löydettiin kaakeliuunin osia, jotka olivat ilmeisesti kamarin puretusta uunista.¹³⁴

Muutokset

Kamariin H23 johtava oviaukko ei ollut alkuperäinen, mutta se oli avattu jo aikaisessa vaiheessa. Oviaukko yläsaliin oli tukittu varhain, koska salin puolella alin paperointi peitti aukon.¹³⁵ Kamarien H23 ja H24 välinen ovi siirrettiin kamarin H24 ja salin H25 väliseinälle vanhaan oviaukkoon ja kamarien H23 ja H24 välinen aukko tukittiin hirsillä. Huoneen vesijohto ja viemäri poistettiin restauroinnin yhteydessä.¹³⁶ Tulisijan vierestä purettiin yläporstuan väliseinän vastaiset komerot.¹³⁷

Kamari 24, E. Härö 1972, MVA RHO 403461.

Kamarin 24 nykyinen kaakeliuuni.

¹³⁴ Matkakertomus Kaila 24.10.1972

¹³⁵ Matkakertomus Kaila 24.10.1972; valokuva MVA RHO 3994:66

¹³⁶ Huoneselostusluonnos Härö 10.11.1972

¹³⁷ Pohjapiirustus 2.krs Kaila 1.4.1974

Sali H25

Käyttö

Sali oli vuokralaisten käytössä 1900-luvun alussa. Tilassa on myös pidetty kiertokoulua. Vuosien 1916–18 aikana Yli-Lauroselaan sijoitetut venäläisen sotaväen upseerit nukkuivat yläsalissa. Sali jaettiin tässä yhteydessä kahteen osaan väliseinällä, joka ei ulottunut kattoon asti. Tällöin tilaa pystyttiin lämmittämään yhdellä tulisijalla.¹³⁸ Väliseinä purettiin 1970-luvun restauroinnissa.¹³⁹

Lattia

Lankkulattia on peittomaalattu okranväriseksi. Punaruskea kehys on seinää vasten. Väritys palautettiin lattiaan tehdyn väritutkimuksen pohjalta. Lattiassa on säilynyt lisäksi kolme eri värikerrosta.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät pinkopahvitettiin ja jaettiin pyöreällä puulistalla. Yläosa peittomaalattiin vaalealla siniharmaalla värillä ja

Sali kuvattuna kohti porstuaa.

¹³⁸ Hakomäki 2004, 35–36

¹³⁹ Valokuva MVA RHO21194

alaosa sitä tummemmalla sävyllä. Muurin vieressä on esillä tapettifragmentti. Seinän ensimmäinen käsittely on ollut pahville maalattu harmaa.¹⁴⁰ Paperin alla hirsien raot on täytetty mahdollisesti savilaastilla.¹⁴¹

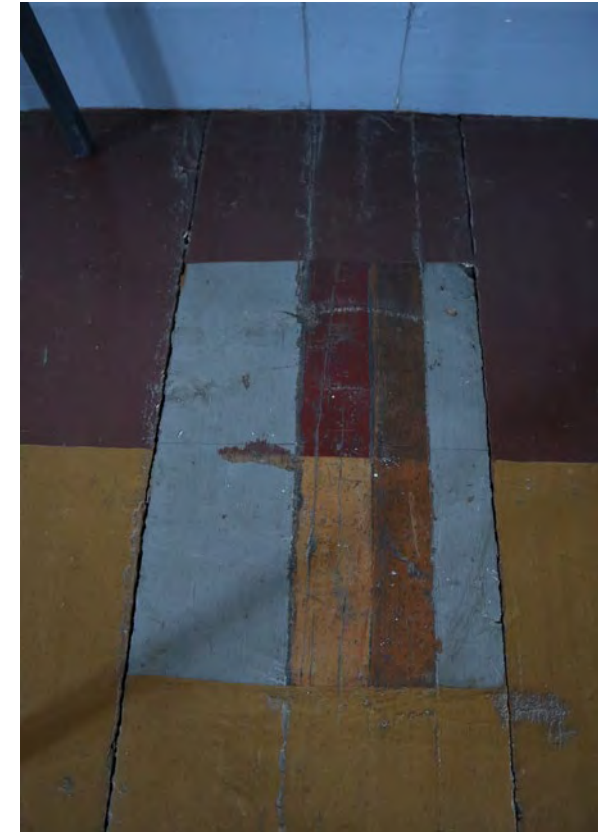
Lautakatto on valkoiseksi peittomaalattu. Lautojen leveys vaihtelee. Kovera holkkalista on maalattu katon väriseksi.

Tulisija

Huonokuntoinen empiretyylinen kaakeliuuni purettiin vuonna 1975. Uuni ei ollut alkuperäinen.¹⁴² Uuden korvaavan uunin rakentamista suunniteltiin, mutta sitä ei toteutettu.¹⁴³ Purkukaakeleita käytettiin kamariin H26 siirretyn uunin korjaukseen.¹⁴⁴ Muurin tulisijasyvennys muurattiin umpeen vuonna 1975.¹⁴⁵

Salin empiretyylinen kaakeliuuni purettiin 1975. E. Härö 1972, MVA RHO 403464.

Salin lattiassa on näkyvissä lattialankujen eriaikaiset värikerrokset.

140 Matkakertomus Kaila 24.10.1972

141 Valokuva MVA RHO 3994:66

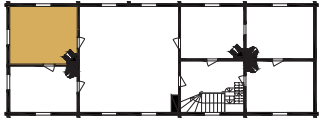
142 Huoneselostusluonnos Härö 10.11.1972

143 Matkakertomus, Kaila 16.4.1975

144 Matkakertomus Kaila 8.5.1975

145 Valokuva MVA RHO 21205

Kamari H26

Käyttö

Yläkerran itäpäädyn kamarit olivat 1900-luvun alussa talon tyttären käytössä kesäaikana, kun he eivät enää nukkuneet luttiratisissa. Kamari H26 oli Eliina Yli-Lauroselan huone.

Lattia

Lankkulattia on peittomaalattu ruskeaksi.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät on pinkopahvitettu. Seinän yläosan tausta on maalattu siniharmaalla, sisempi kehys tummanpunaisella ja uloin, leveä kehys vaaleanpunaisella värillä. Seinän alaosa on väritään siniharmaa. Ylä- ja alaosan välissä on pyörissetetty puulista. Alkuperäisen paperin päällä on kaksi tapetikerrosta.¹⁴⁶ Tapettifragmentit ovat esillä salin vastaisella seinällä.

Tulisija

Suorakulmainen, empiretyylinen vihreä kaakeliuuni purettiin

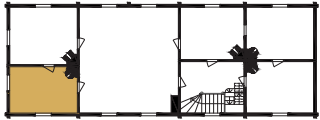
Kamari 26 saliin päin kuvattuna.

ja muurattiin uudelleen vuonna 1975. Kokoamisen yhteydessä osa kaakeleista meni rikki ja puuttuvat osat korvattiin yläsalista puretun uunin kaakeleilla.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Matkakertomus Kaila 24.10.1972

¹⁴⁷ Matkakertomus Kaila 8.5.1975

Kamari H27

Käyttö

Kamaria käytti kesäaikaisin Eliinan sisko Saimi Yli-Laurosela.

Lattia

Lankkulattia on peittomaalattu ruskeaksi.

Seinä- ja kattopinnat

Seinät on pinkopahvitettu, yläosa peittomaalattu vaaleanpunaiseksi ja alaosa tummemmalla vaaleanpunaisella. Kenttien välissä on pyöristetty puulista, joka on peittomaalattu sini-harmaaksi. Salin vastaisella seinällä on esillä huoneen vanhat tapettifragmentit.

Tulisija

Kamarissa on alkuperäinen pyöreä, keltasävyinen ja marmoroitu kaakeliuuni.

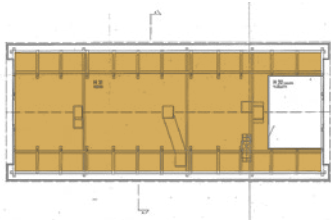

Kamarin 27 ulkonurkka.

Kamari 27 saliin päin kuvattuna.

Kokki H31

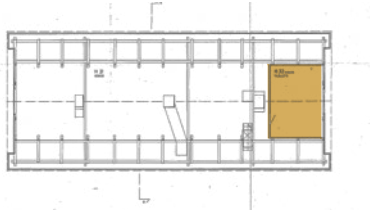
Kokin eli ullakon pintoja ei ole verhoiltu, vaan yläpohjan eristeet ja kattotuolirakenteet ovat näkyvillä. Piiput on rapattu vuonna 1975 palomääräysten mukaan. Aiemmin niissä oli ollut kevyt kalkkaus. Korjauksen yhteydessä muuria vasten olleet sammaltäytteet korvattiin palamattomalla eristeellä.¹⁴⁸

Kokki on avonaista kylmää ullakotilaa.

¹⁴⁸ Matkakertomus, Kaila 16.4.1975

Ylälutti H32

Kokin länsipäädyssä on lautalattialla ja -seinillä vuorattu ullakkohuone, ylälutti. Tilaa käytettiin varastointiin ja siellä oli myös seinään kiinnitetty sänky.¹⁴⁹

Ylälutti

Ylälütün yläpohja.

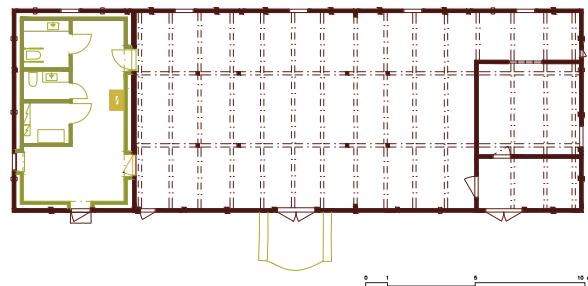
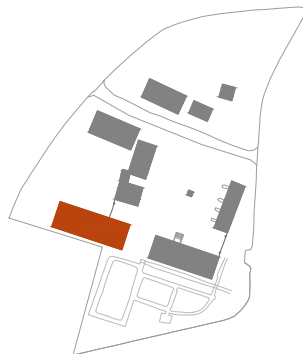
Purettujen uunien kaakeleita on varastoitu ylälutissa.

¹⁴⁹ Kuronen 1986, Marjatta Ahomäen mukaan

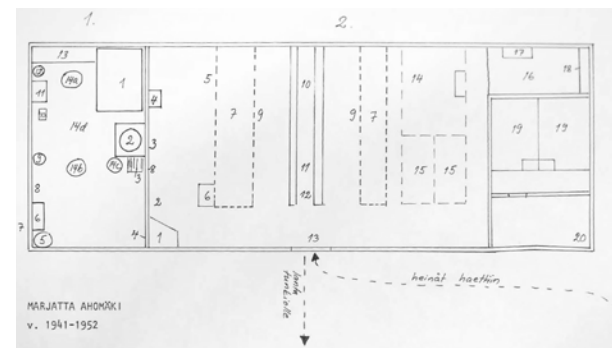

Navetan pohjois- ja itäjulkisivu 2018. Arkkitehtioimisto Hanna Lyytinen Oy.

5 Navetta

Navetan pohja 2019. Vihreällä tammikuussa 2019 valmistuneet uudet yleisö WC ja tekniset tilat. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen.

Navetta 1941-1952 Marjatta Ahomäen muistitiedon mukaan. 1. Karjakeittiö eli variköökki, 2. Navetta. Kuronen 1986, 95-98.

Senaatin rak.tunniste	320009
alkuperäinen käyttö	navetta (karjakeittiö, parsina vetta, sikala)
nykyinen käyttö	näyttelytila, käymälät, tekninen tila
suojaus	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1856
restauroinnit	1975, 2018
runkorakenne	varhopatsasrakenne, kattotuolit
vesikate	kolmiorimahuopa
lattiarakenne	maavarainen alapohja: lattianiskat ja lautalattia (navetta), savilattia (sikala ja sikalan eteinen), reunavahvistettu teräsbetoni laatta (karjakeittiö)
perustustapa	hirsjarina, lohkokivisokkeli, reunavahvistettu teräsbetonilaatta
lämmitys	entisessä karjakeittiössä vesikiertoinen keskuslämmitys, navetta lämmittämätön

Tilat ja käyttö

Navetan piipun tiileen on kaiverrettu luku 1852, jota voidaan pitää navetan rakennusvuotena. Navetta jakautui ennen 1975 restaurointia karjakeittiöön eli variköökkiin, parsina vettaan, sikalaan ja eteiseen. Karjakeittiössä oli muuripata vedenlämmitystä varten. Yläkerrassa säilytettiin pahnjoja.

Asuminen ja samalla karjanhoito päättyivät Yli-Lauroselassa vuonna 1962. Rakennushallituksen rakennuspiiri ja Museovirasto peruskorjasivat navetan näyttely- ja kokoontumiskäyttöön vuonna 1975. Karjakeittiöön sijoitettiin lämpökeskus ja öljysäiliö sekä kaksi vesikäymälää yleisölle. Nykyinen rakennusfragmenttinäyttely valmistui vuonna 1992. Näyttelyn ovat koonneet arkkitehtiylioppilaat Mia Saloranta ja Kari Hammarberg arkkitehti Panu Kailan johdolla.

Perustukset

Navetan hirsjarinan yläpinta on noin 700 mm maanpinnan alapuolella. Toukokuussa 2018 tehdyssä itäpäädyn

perustusten tutkimuksessa selvisi, että viemäriputken kohdalla ei ollut hirsjarinaa. Kivijalka on kahden kivikerroksen korkuinen. Yksi kivikerros on maan pinnan yläpuolella. Alapohjarakenteet ovat maavaraisia, eteisessä on valettu betonilaatta, näyttelytilassa puisiin lattiakannattajiin kiinnitetty lautalattia sekä länsipäädyn eteisessä ja sikalassa savilattia.

Rakennus on perustettu hirsjarinan päälle ladotulle kivipildille. Kivijalka on ladottu lohkotuista luonnonkivistä.

Navetta korjattiin vuoden 1975 laajan korjaustyön yhteydessä. Tällöin otetussa valokuvassa näkyy hirsjarinan tuoreita hirsjiä. Ennen korjausten aloittamista navetan runko oli vääntynyt ja runkopatsaiden alapäitä lahonnut ilmeisesti perustusten liikkumisen ja maanpinnan kohoamisen seurauksena. Navetan runko oikaistiin suoristamalla hirsjarakenteet, lisäämällä följareiden eli pystytukipuiden väliin puiset vinotuet ja oikomalla kivijalka muun muassa lattian

NAVETTA

Navetan etelä- ja itäjulkisivu. Päivi Eronen 2007, MV REST.

Navetan pohjoisjulkisivu 2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.

Navetan länsipääty. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

Navetan eteläjulkisivu. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

Pohjoisjulkisivu ennen oikomista 1974. E. Härö. MVA RHO10867.

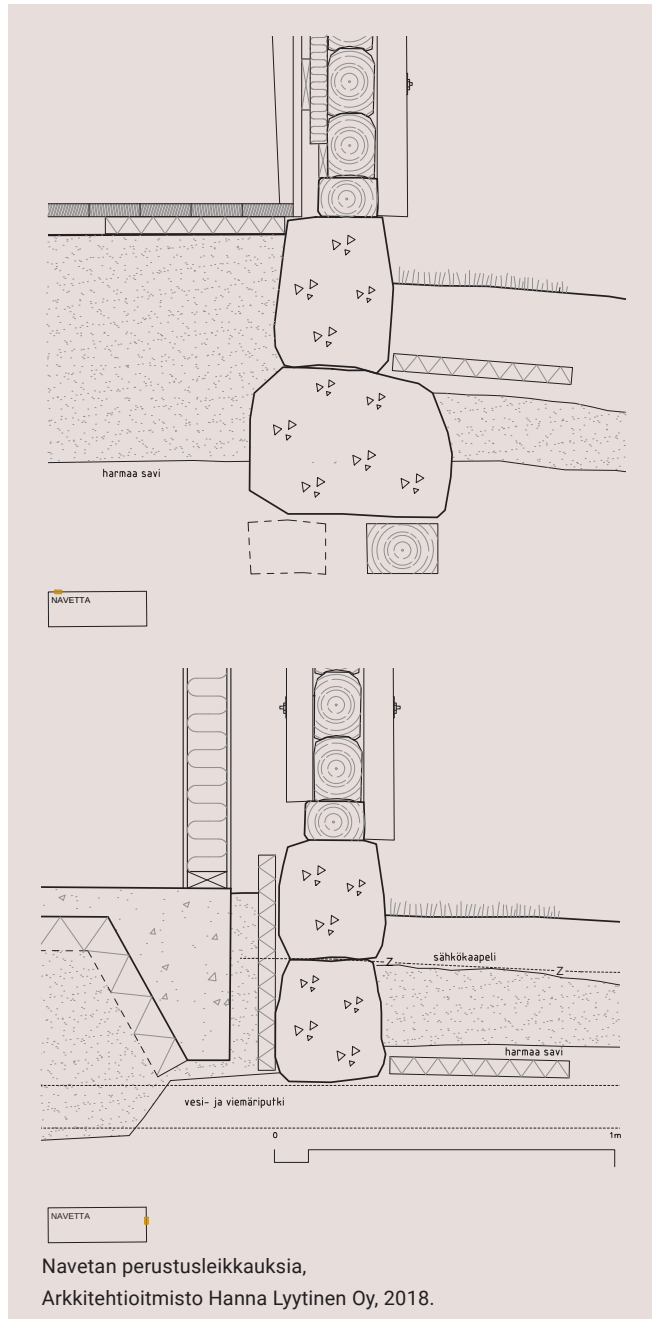
Pohjoisjulkisivu oi'ottuna, toukokuu 1975. Saara Palomäki. MVA RH021127.

Vetotankoa kiristetään kesäkuussa 1975. MVA RH021284.

Vetotangon pää kivijalan ulkopuolella. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

sisään jäävän vetotangon avulla. Vetotankojen päät näkyvät edelleen kivijalan saumoissa. Ulkopuolelle asennettiin routalevyt. Navetan vaurioitunut betonilaatta purettiin.¹⁵⁰

Vaurioitunut betonilattia purettiin ja perustuksia routaeristettiin ulkopuolelta ja karjakeittiön kohdalla myös sisäpuolelta solumuovilevyillä. Vapaasti seisovat kattokannattajat perustettiin betonianturoille niiden siirron yhteydessä. Vanhaan karjakeittiöön sijoitetun eteisen, lämpökeskuksen ja wc-tilojen seinärakenteet perustettiin kivijalan sisäpuolelle valetulle reunavahvistetulle teräsbetonilaatalle.

Vuoden 1975 korjausten jälkeen kiviperustukset ovat edelleen liikkuneet. Tämä on aiheuttanut hirsirakenteen epätaisaista painumista ja kasvattanut hirsien välisiä rakoja.

Runkorakenne

Navetan kantava rakenne on niin kutsuttu varhopatsasrakenne, jota on käytetty jo rautakaudella. Se yleistyi uudestaan 1800-luvulla Suomen Talousseuran suosituksesta.¹⁵¹ Rakenteen nurkkiin, päätyihin, oviaukkojen reunoihin ja pitkille seinille noin viiden metrin välein pystytettiin patsaat eli pystyhirret. Patsaiden sivut urattiin ja ne nostettiin ylös kivijalan päälle veistetylle vaakahirrelle. Noston aikana ylähirret asetettiin paikoilleen. Patsaiden uriin eli varhoihin painettiin päistään veistetyt seinähirret, jotka sidottiin vaarnoilla ja joiden raot tiivistettiin riveellä. Seinän valmistuttua rakenne kiristettiin paikoilleen. Yli-Lauroselan navetassa patsaat jatkuvat päällyshirren yläpuolelle, jossa on

ainakin yksi täytehirsivarvi. Päällyshirsi on lovettu patsaisiin. Navetan yllisen lattia ladottiin kannattajien varaan veistetyistä hirsistä ja tuettiin ulkoseinien lisäksi kahdelle vapaalle pystypilari- ja palkkilinjalle. Osa räystäskannattajista on juurakkokonsoleita. Yllisen päädyt ovat lautarakenteiset.

Varhopatsaiden välihirret tuettiin ikkunoiden molemmin puolin asennetuilla följareilla eli pystytukipuilla. Niitä on asennettu myös pitkälle ikkunattomalle pohjoisovulle ja päätyihin. Följareiden tehtävänä on estää hirsiseinää pullistumasta ja ne on sijoitettu varhopatsaiden ja ikkunoiden puoliväliin. Navetassa patsaat ja niiden väliin painetut hirret ovat lähes samanpaksuiset. Följarit on kiinnitetty varhopatsarakenteen ulko- ja sisäpuolelle.¹⁵²

Varhopatsarakenteessa rakennuksen kuormat siirtyvät pistemäisinä puupilareilta perustuksille. Pistekuorma rasittaa patsaan ja alushirren liitosta ja perustuksia.¹⁵³ Puuliitosta on vahvistettu sideraudoilla. Rakenteessa patsaiden väliset vaakahirret painuvat kasaan. Yli-Lauroselassa seinän raot ja kallistumat johtuvat lisäksi perustusten liikkumisesta. Valokuvien mukaan navetan seinät olivat kallistuneet ja seinän yläreunojen raot kasvaneet ennen kuin korjauksiin ryhdyttiin.

Vuonna 1975 navetan painunut ja kallistunut seinärakenne o'ottiin ja jäykistettiin följareiden väliin kiinnitetyillä vinotuilla,¹⁵⁴ kattorakenne korjattiin ja vesikate uusittiin. Följareita lienee myös uusittu. Följareihin ja vinotukiin veistettiin urat

150 Matkakertomus, Kaila 30.5.1975; valokuva MVA/RHO21234

151 Risto Hakomäki, MVA asiakirjat ja valokuvat

152 Risto Hakomäki, MVA asiakirjat ja valokuvat, Helamaa

153 Juha Kivimäki 2017

154 valokuva MVA RH021284

pystypaneelin koolauslaudoille. Osaa pystytolppia jouduttiin lyhentämään suoristamisen takia¹⁵⁵ ja osa veistetyistä kattokannattajista jouduttiin uusimaan. Lattian korjauksen yhteydessä yläpohjan kattokannattajat siirrettiin alkuperäisille paikoilleen. Kannattajien väliä oli kavennettu betonilattian rakentamisen yhteydessä.¹⁵⁶ Seinärakenne sidottiin lisäksi kivijalasta vetotangoilla.

Navetan ja karjakeittiön väliseinä on varhopatsasrakenne, mutta sikalan ja navetan väliseinä on lautaa. Vuonna 1974 laadittujen mittauspiirustusten ja valokuvien perusteella poikittaisissa väliseinissä oli kantava varhopatsasrakenne, mutta täytehirsien sijaan seinät oli laudoitettu ja kanalan sisäseinät paneloitu. Lämpökeskuksen ja öljysäiliötilan seinärakenteet muurattiin punatiilistä. Niiden sisäkatto oli puurakenteinen ja eristetty 150 mm villalla sekä päällystetty 2x11 mm paksuisella kipsilevyllä. Wc-tilojen seinät olivat puurunkoiset. Eristeen ja navetan varhopatsasrakenteen väliin tuli noin 150 mm ilmarako.¹⁵⁷ Kattilahuoneen savupiippu muurattiin uudestaan vuonna 1975. Hormin yläpään muoto säilytettiin.¹⁵⁸

Sisäkuva länteen elokuussa 1975. Runko on tuettu ja katonkannattajapilarit siirretty alkuperäisille paikoilleen. S. Suoniemi. MVA RH016704.

Marraskuussa 2017 navetan seinän sisäpinnan lautaverhous purettiin. Alta paljastuivat vuonna 1975 asennetut vinotuet, jotka oli kiilattu följareiden väliin. Vinotukien ja följareiden pinta oli veistetty tasaiseksi uutta lautapintaa varten. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy 2017.

Navetan kaakkoisnurkka. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

¹⁵⁵ Matkakertomus, Kaila 30.5.1975

¹⁵⁶ Matkakertomus, Kaila ja Naapanki 3.7.1975

¹⁵⁷ Matkakertomus, Kaila 7.8.1975

¹⁵⁸ MVA asiakirjat ja valokuvat

Purettua pärekattoa heinäkuussa 1975. Panu Kaila. MVA RHO19606.

Navetan kolmiorimahuopakate uusittiin vuonna 2015.

Vesikatto

Navetan katto on alun perin ollut todennäköisesti olkea. Vuonna 1939 pihan puoleinen lape katettiin asbestilevyillä ja kadun puoleinen huovalla.¹⁵⁹ Vuonna 1975 vesikate uusittiin kaksinkertaisena rimahuopakatteena. Huovan alle asennettiin oikaistu bituliitti, mutta räystäillä säilytettiin näkyvä ruodelaudoitus. Bituliitin alle naulattiin 'päreitä kuvaava' tiivis ponttilaudoitus, koska ruodelaudoitus oli harva.¹⁶⁰ Vesikate uusittiin kolmiorimahuopakatteena vuonna 2015.

Lattia

Navetta oli lattia- eli luontinavetta, jossa oli keskellä puolattia ja sen alla kaksi metriä syvä virtsakaivo.¹⁶¹ Turpeeseen sekoittunut lanta korjattiin lattia-olevista kouruista päivittäin ja kannettiin sontapaareilla karjapihan keskelle tunkiolle. Navetan alkuperäinen lattia on ollut mahdollisesti savea. Navetan länsipäädyn sikalassa savilattia on säilynyt. Sen rakennusaikaa ei tiedetä. Navetan puolattia korvattiin myöhemmin sementtilattialla.

Sementtilattia oli routinut ja vaurioitunut pahasti, kun navetan korjauksiin ryhdyttiin vuonna 1975. Sementtilattia purettiin ja purkujäte sijoitettiin karjapihan täytteeksi.¹⁶² Tilalle tuli maanvarainen puolattia. Maata vasten suoraan sorahiekalle asennettiin muovi sekä lappeelleen 2"x4" tuuman puukoolaukset, seinustoille routaeristys ja pintaan

nykyinen lattialauta, joka lakattiin. Sikalassa ja eteisessä säilytettiin tai uusittiin maanvarainen savilattia.¹⁶³ Navetan lattian alta löytyi kellarisientä syksyllä 1979.¹⁶⁴ Lattian korjauksesta ei löydy mainintaa.

Vuonna 2018 karjakeittiön huonetilat purettiin. Reunavahvistettu laattaperustus ja -lattia säilytettiin ja päällystettiin Sto Crete PS 05 sementtipinnoitteella.

Seinä- ja kattopinnat

Navetan seinät lienevät olleen alun perin hirsipintaiset. Seiniä on valkaistu todennäköisesti kalkkaamalla. Vuonna 1972 ennen korjaustöitä seinät oli paneloitu vaakaponttilaudoilla. Purkutöissä 1975 havaittiin, että hirsiseinä paneelin alla oli hyvässä kunnossa.¹⁶⁵ Korjauksissa seinät tuettiin vinotuilla, koolattiin, eristettiin 50 mm villalla ja verhottiin pystylaudalla. Tavoite oli, että juurakkokonsolit jäisivät näkyviin.¹⁶⁶ Pystylauta jätettiin käsittelemättömäksi, juurakkokonsoli maalattiin keltaisella öljymaalilla ja palkit valkoisella öljymaalilla.¹⁶⁷

Sikalan ja eteisen seinät jätettiin entiselleen. Sikalan ja navetan välinen ikkuna eristettiin navetan puolelta. Näin lämmöneristyksen ja mahdollisen lämmityksen rajaksi tuli navetan ja sikalan välinen seinä.¹⁶⁸

¹⁵⁹ Kansatieteen arkistoluettelo

¹⁶⁰ Matkakertomus, Kaila 30.5.1975

¹⁶¹ Hakomäki 2004

¹⁶² Matkakertomus, Kaila, Raatikainen 22.1.1975

¹⁶³ Hakomäki 2004; valokuvat MVA; Työmaakokouspöytäkirja 1, Naapanki 6.8.1975

¹⁶⁴ Navetta, sieninäytetutkimus 6.11.1979

¹⁶⁵ Matkakertomus, Kaila, Raatikainen 22.1.1975

¹⁶⁶ Matkakertomus, Kaila, Naapanki 3.7.1975

¹⁶⁷ Valokuva MVA RHO19386.

¹⁶⁸ Työmaakokouspöytäkirja 1, Naapanki 6.8.1975

Lämpökeskuksen ja wc-tilojen kohdalta reunavahvistetun laatan pohja, toukokuu 1975. Saara Palomäki. MVA RHO21155.

Variköökkin eli karjakeittiön välipohja ja seinä yleisö-wc-tilojen ja kattilahuoneen purkamisen jälkeen marraskuussa 2018. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

NAVETTA

Navetan sisäseinä ennen purkua tammikuussa 1975. Panu Kaila. MVA RH013326.

Navetan näyttelytilat valmiina lokakuussa 1975. Panu Kaila. MVA RH019385.

WC-tilojen seinät ja katto levytettiin lastulevyllä, katto maalattiin valkoiseksi, seinät vaaleanruskealla (Jokeri 684.10) ja lattia päällystettiin Tarketin ruskealla muovimatolla. Pesualtaan päälle kiinnitettiin valkoiset laatat.

Karjakeittiön peruskorjauksessa 2018 seinä- ja sisäkatto-rakenne uusittiin puurakenteisena ja vuorattiin mäntyponttilaudalla. Paneeli naulattiin vaakaan ja sen pinta vahattiin.

Navetan rakennusfragmentin näyttely vuonna 2016. Kuva otettu navetan päädyn entisestä kanalasta. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.

Lämmitys, vesi ja viemäri sekä ilmanvaihto

Vuodesta 1962 navetta on ollut lämmittämätön. Karjakeittiössä oli muuripata vedenlämmitystä varten. Vuonna 1975 karjakeittiöön sijoitettiin lämpökeskus ja öljysäiliö pääratin vesikiertoista lämmitystä varten. Lämmityskattilan siirtämiseksi tekniseen tilaan tehtiin navetan väliseinään aukko. Restauroinnissa lämpökeskuksen viereen sijoitettiin kaksi vesivessaa. Ne ovat museon ainoat wc-tilat. Lämpökeskusta ja wc-tiloja lämmitetään ympäri vuoden. Työmaakokouspöytäkirjassa mainitaan navetan seiniin tehdyt putkivaraukset, mikä mahdollisti navetan lämmittämisen jatkossa.¹⁶⁹ Putkista ei ole kuitenkaan löytynyt havaintoja.

Karjakeittiöön pumpattiin juokseva vesi joesta aluksi tuulimyllyn, myöhemmin sähkömoottorin voimalla. Vuonna 1975 navetan uudet wc-tilat liitettiin kunnan vesi- ja viemärijärjestelmään. Kaivon vettä ei käytetty sen alunapitoisuuden takia.¹⁷⁰

Navetan ilmanvaihto on painovoimainen. Ikkunoiden yläpuolella on puurakenteiset poistoilmaputket, jotka kulkevat navetan sisäkaton kautta ullakolle ja edelleen ulkoseinälle. Osa lautarakenteisista putkista työntyy ulos seinälinjasta. Vuonna 2018 navetan variköökkin muutostyössä pääoven yläpuolinen puurakenteinen poistoilmaputki muutettiin yleisökäymälätilojen korvausilmaputkeksi. Poistoilma ohjataan öljylämmityskattilan hormiin.

¹⁶⁹ Naapanki Työmaakokouspöytäkirja 6.8.1975

¹⁷⁰ Kuronen 1986

Yleisö-WC syyskuussa 2018 ennen purkamista. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

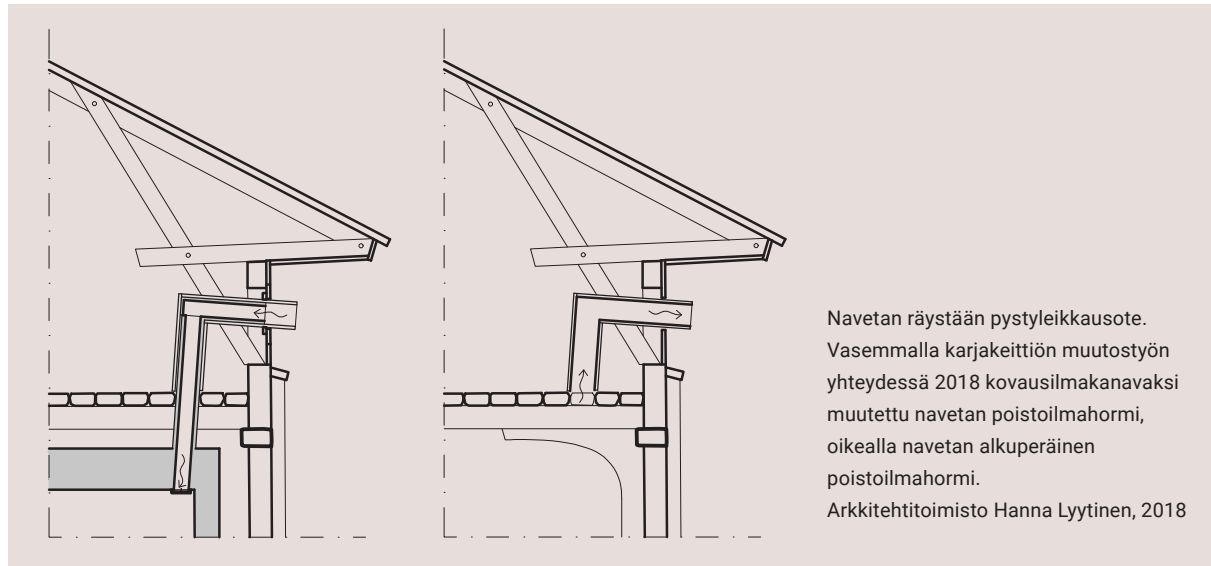
Yleisö-WC:n eteinen. Marko Koivuporras 2018, Studio Street Oy.

Uusi esteetön yleisö-WC huhtikuussa 2019. Arkkitehtioimisto Hanna Lyytinen Oy.

Uutta piippua muurataan heinäkuussa 1975. Panu Kaila. MVA RHO19615.

Rakennusosat

Navetan ovet uusittiin vanhan mallin mukaan vuonna 1975. Karjakeittiöön johtava ovi on kaksipienainen, ulkopuolelta laudoitettu lautaovi. Puuseppä höyläsi ovilaudan reunojen koristeprofilit eli kruusaukset työmaalla. O vessa on vanha sepän takoma lukko, joka on avaimineen edelleen käytössä. Taottujen saranoiden kiskojen päät ovat laudan alla piilossa.

Navetan ikkunat ovat puuta ja peittomaalatut ulkopuolelta okrankeltaisella, sisältä valkoisella öljymaalilla. Pystyjakokarmilliset ikkunat ovat sisään- ja ulosaukeavat. Ikkunaruudut on kiinnitetty puukitillä. Puitteen alasarjassa on ulkoneva tippalauta. Ikkunoiden karmin sisäpintaan on lyöty korokekoolaus sisäseinän eristystä varten. Itäseinän ikkunaukon vuorilaudat on uusittu vuonna 1975 eteläseinällä säilyneiden vuorilautojen mukaiseksi. Ikkunoiden rakennusaika ei ole tiedossa.

Kaukolämpöputken kaivanto navetan itäpäädyssä syksyllä 2018.

vasemmalla
Navetan räystääs ennen korjausta.
Marko Koivuporras 12.10.2018, Studio Street Oy.

Navetan karjakeittiön yleisö-wc- ja tekniset tilat uusittiin syksyllä 2018. Vastaanottotarkastukseen 22.1.2019 osallistuivat (vasemmalta) LVI-suunnittelija Mika Viljanen Granlund Pohjanmaa Oy, työmaavalvoja Antti Ala-Luoma, Ramboll, arkkitehti Hanna Lyytinen, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy, sähköurakoitsija Jarkko Kohtala Are Oy, rakennuttajakonsultti Marko Viljanmaa Ramboll, sähkösuunnittelija Veli-Matti Rintaniemi, Granlund Pohjanmaa Oy, urakoitsija, vastaava työnjohtaja Juha Kivimäki, E-P:n Perinnerakentajat Oy ja rakennuttajapäällikkö Veli-Pekka Laaksamo, Senaatti-kiinteistöt.

NAVETTA

Itäseinän vuorilaudoitukset vuonna 1965. Alfred Kolehmainen. MVA KK3632:92.

Uusitut vuorilaudoitukset syyskuussa 1975. Panu Kaila. MVA RH021050.

Ikkuna 2018.

Käyntiovi entiseen karjakeittiöön.

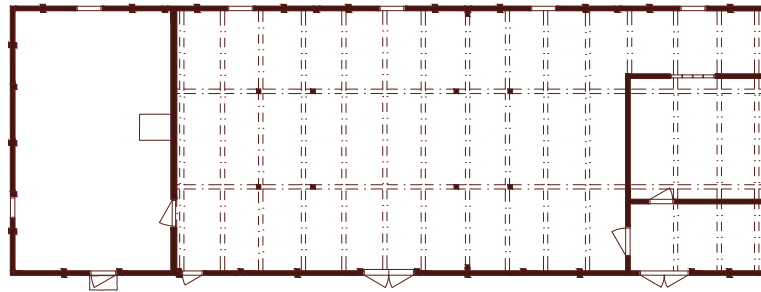
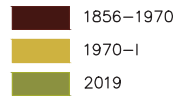
1975 uusittu parilautaovi navettaan huhtikuussa 2017.

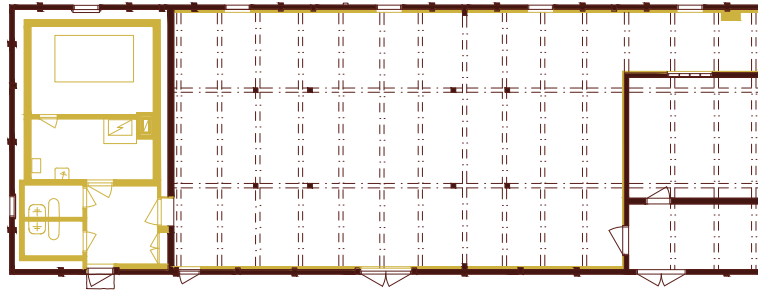
Eteisen jalkalista ja navettaan johtavan oven sarana toukokuussa 2018.

Navetan rakennusvaiheet ja säilyneisyys

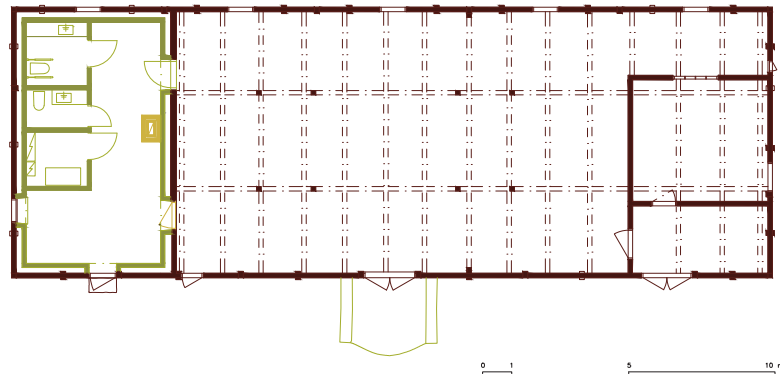
Navetan käyttöaikana

1975

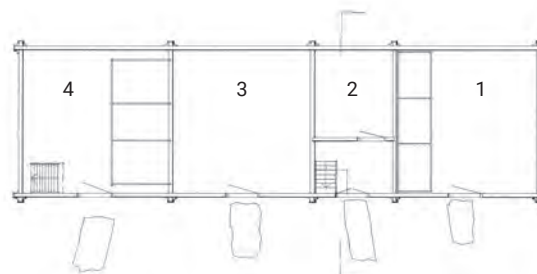
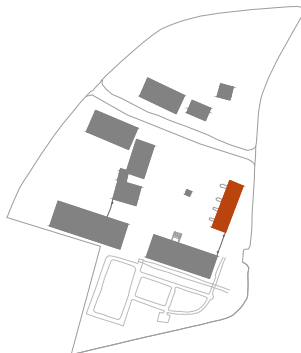

Nykytilanne 2019

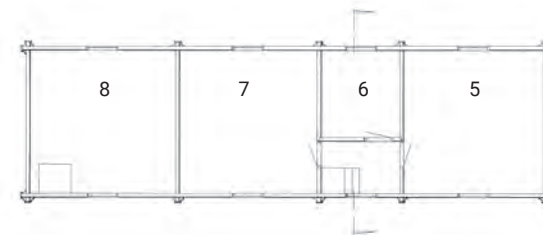

6 Luttirati

1. kerros

2. kerros

Luttiratin pohjapiirustukset, Panu Kaila, 1974.
MVA KYP 145030029, KYP 145030030.

1 jauhopuori
2 pyörälutti
3 keskipuori
4 tuonnimainen puori
5 vaatelutti
6 poikaan lutti
7 flikkaan lutti
8 tuonnimaisen lutin yläkerta

Senaatin rak.tunniste	320008
muut nimitykset	aittarivi, aittarati, lutti
alkuperäinen käyttö	varasto, aitta
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	~1850
restauroinnit	1976
runkorakenne	hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
vesikate	lauta
lattiarakenne	eristämätön rossipohja, lankkulattia
perustustapa	routaeristys, lohkokiviperuskivet, asennettu maan varaan, salaojaputket

Tilat ja käyttö

Luttiratin rakennusvuosi ei ole tiedossa, mutta sen rakentamisajankohdaksi on arveltu 1800-luvun puoliväliä. Rakennus esiintyy molemmissa 1910-luvulla Yli-Lauroselasta otetuissa valokuvissa. Aitta purettiin kokonaan vuonna 1974 ja rakennettiin uudelleen pääasiassa vanhasta materiaalista.

Rakennusta on käytetty varastointiin sekä kesäaikana renkien ja piikojen nukkuma-aittana. Alakerran tilat eteläpäädyistä alkaen ovat jauhopuori, lutin sola, jonka kautta kuljetaan pyöräluttiin. Kolmas ovi oikealta on keskipuorin ja viimeinen tuonnimaisen puorin. Yläkerran tilat samassa järjestyksessä ovat vaatelutti, poikaan lutti ja flikkaan lutti, joihin kuljetaan lutin solan kautta. Tuonnimaisen lutin yläkerta on nimetty alakerran mukaan samoin ja sinne kuljetaan jyrkkiä avoportaita.

Jauhopuori toimi jauhojen ja kauraryynien sekä pehmeiden ja kovien leipien varastona. Pyöräpuorissa säilytettiin

polkupyöriä sekä kangaspuita.¹⁷¹ Keskipuorissa eli lihapuorissa sianruhot leikattiin ja suolattiin suurissa liha-ammeissa. Tilaa käytettiin myös muiden ryynien varastointiin. Tuonnimaista luttia käytettiin rukiinjyvien sekä vanhojen tekstiilien varastointiin. Jyviä säilytettiin myös Ilkantien varrella olleissa aitoissa.¹⁷² Vaatelutissa säilytettiin rukkeja, vyyhdinpuita ja muita kankaankudontaan tarvittavaa irtaimistoa sekä vaatteita. Kesäaikana rengit nukkuivat poikaan lutissa ja piit sekä talon tyttäret flikkain lutissa. Flikkaan lutti "puettiin" Etelä-Pohjanmaalla perinteisesti asettamalla talon tyttären myötäjäiset seinille ja kattoon osoittamaan talon varallisuutta. Tuonnimaisen lutin yläkerrassa säilytettiin puhtaata liinavaatteet.¹⁷³

¹⁷¹ Kuronen 1986, haastattelun Marjatta Ahomäen mukaan

¹⁷² Kuronen 1986, haastattelun Eero Alangon mukaan

¹⁷³ Hakomäki 2004, 41–42; Kuronen 1986

Luttiratin julkisivu itään raitin suuntaan.

Lutin solaan johtavan pariulko-oven yläpuolella on neliruutuinen ikkuna.

Runkorakenne ja vesikatto

Rakennuksen runko on pitkänurkkainen pelkattu hirsikehikko. Seiniä ei ole vuorattu sisä- eikä ulkopuolelta. Vuoliaiskattorakenne tukeutuu hirsikehikön ja väliseiniin. Välipohjan primäärikannattajat ovat pitkittäin rakennusrunkoon nähden ja ne tukeutuvat väliseinältä toiselle. Osa kannattajista on lovettu hirsiseiniin ja osa tukeutuu runkoon puuta- peilla kiinnitettyyn puiseen tukeen. Sekundäärikannattajat on lovettu hirsirunkoon poikittain rakennusta kohti.

Uritettu kaksikerroksinen lautakate on kupera. Kattolauta ajoittuu 1970-luvun restaurointiin ja on kyllästetty kivihiilitervalla. Salvosten sekä vuoliaisten päät on koteloitu laudalla.

Perustukset ja lattia

Kivijalka on yhden kiverroksen korkuinen. Se on ladottu lohkotuista kivistä. Luttiratin perustus rakennettiin uudelleen vuonna 1974. Aitta purettiin työn ajaksi. Sen hirsierinat olivat lahonneet. Korjaustyöstä ei ole laadittu selostusta.¹⁷⁴ Perustuskivien alle kaivettiin kuoppa, jonka pohjalle asennettiin salaojaputket ja styroksilevyt routaeristeeksi. Levyjen päälle tuli muovi ja noin 70 cm kerros luonnonsoraa. Alkuperäiset perustuskivet ladottiin vanhoille paikoille.¹⁷⁵ Jokaisen ulko-oven edessä on suuri laakea astinkivi.

¹⁷⁴ Valokuva MVA RHO10849, MV; Tutkimuskuoppa Juha Kivimäki 10/2019.

¹⁷⁵ Valokuva MVA RHO10847.

Alapohjarakenne on eristämätön rossipohja, jonka lattiakannattajat on tuettu kivipilareihin. Yläkerran lattialaudat ovat tapitettuja ja niitä on mahdollisesti osittain uusittu vuoden 1974 korjauksen yhteydessä.

Rakennusosat

Ulko-ovet ovat paneloituja sisäänaukeavia pienaovia. Lutin solan ovi on kaksilehtinen ja muut yksilehtisiä. Sisäovet ovat maalamattomia, yksilehtisiä pienaovia. Pyöräpuurin ovi on vanhan kirkon viinikellarin ovi.¹⁷⁶ Ulko-ovien edessä on suuret kaltevat kivet. Toisessa kerroksessa on pienet ikkunat nk. haukkaikkunat, jotka sijoittuvat lautaovien yläpuolelle.

¹⁷⁶ Kuronen 1986, haastatellun Marjatta Ahomäen mukaan

Yläkerran fliikkaan lutti keskipuorin yläpuolella (pohja 7)

molemmin puolin rakennuksen pitkiä julkisivuja. Lutin solan oven yläpuolella on ovilehden levyinen ikkuna-aukko. Osa ikkunoista ja lutin solan oven alimmat paneelit uusittiin vuonna 1975.¹⁷⁷

Kalusteet ovat pääsääntöisesti irtokalusteita. Jauhoporissa on kiinteä kolmeluukkuinen jauholaari ja tuonnimmaisessa lutissa kolmeluukkuinen jyvälääri.

yllä oikealla

Yläkerran tuonnimmaisessa puorissa (pohja 8) on puusta valmistettuja huonekaluja ja tynnyreitä.

oikealla

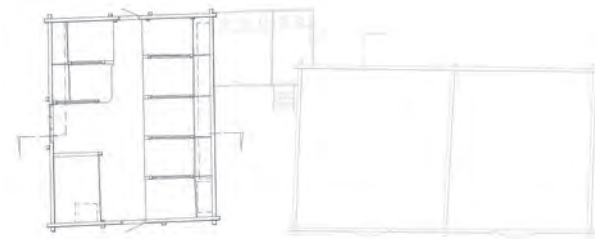
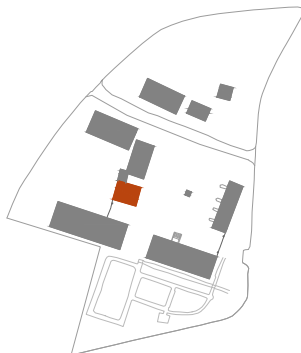
Lutin kannattajissa on lisätukena puutapeilla seinään kiinnitetty puukannake.

177 Matkakertomus, Kaila 3.7.1975; Valokuva RHO21126, MV.

7 Talli

Tallin pohjapiirustus. Panu Kaila, 1974.
MVA KYP 145030032.

Senaatin rak.tunniste	320013
alkuperäinen käyttö	talli
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1848
restauroidnit	1976, 1999, 2000, 2011
runkorakenne	hirsirunko, tuettu kaikilta sivuilta följäreillä, vuoliaiskattorakenne
vesikate	lauta
lattiarakenne	lankkulattia niskojen varassa
perustustapa	hirsiarinaperustus, matala nurkkakiviperustus

Tilat ja käyttö

Tallin rakennusvuosi lienee 1848, joka on veistetty yläkerran hirteen. Päärati valmistui samana vuonna. Vuosiluvun viereen samalle seinälle on veistetty nimikirjaimet AE.

Hevosia oli vain vauraimmissa taloissa. Tästä syystä tallin näyttävyyteen kiinnitettiin huomiota. Tallin lautakatto kaareutuu pääratin tapaan ja päädyssä toistuvat pääratin päätykolmion lunetti-ikkuna ja vintin oven yläpuolen salmiakkikoristeaihe. Sen pohjassa löytyvät samat värikerrokset kuin pääratin vuorilaudan salmiakkikoristeessa.

Tallin pääovi aukeaa miespihalle. Alakerrassa on piiltuut viidelle hevoselle. Panu Kailan pohjapiirroksen ja asumistutkimuksen mukaan navetan vastaisella seinällä olisi ollut lisäksi kaksi piiltuuta.¹⁷⁸ Piiltuut on purettu mahdollisesti vuosien 1999 ja 2000 aikana, alapohjakorjauksen sekä hirsikehikon

kengittämisen yhteydessä. Purettujen piiltuiden jakoseinien osat ovat säilössä tallissa. Purettujen piiltuiden kohdalle välipohjaan on jätetty lovetut tukipuut, joihin pystyosat oli kiinnitetty. Karjapihalle avautuu matala ovi, jonka kautta lannat kuljetettiin tunkiolle. Vintillä säilytettiin heiniä, jotka nostettiin ylös päädyssä olevasta luukusta. Heinät pudotettiin alas välipohjan aukosta.

Runkorakenne ja vesikatto

Rakennuksen runko on pitkänurkkainen pelkattu hirsikehikko. Kehikkoa on tuettu aukkojen viereen asennetuilla tukipuilla, följäreilla. Sivuseinät ulkonevat yläosasta rakennuksen itäpäädyssä miespihan puolelta ja kannattelevat ulkonevaa räystästä. Seiniä ei ole vuorattu sisä- tai ulkopuolelta. Vuoliaiskattorakenne tukeutuu hirsikehikön ja vuoliaisten päihin on naulattu otsalauta, joka on katon tapaan muotoiltu kaarevaksi. Lisäksi se levenee alaspäin ja on alapäästään muotoiltu. Uritettu kaksikerroksinen lautakate on kaareva.

¹⁷⁸ Kaila, talli pohjapiirros 1.4.1974; Kuronen 1986

Tallin pääty itään miespihan suuntaan 2018.

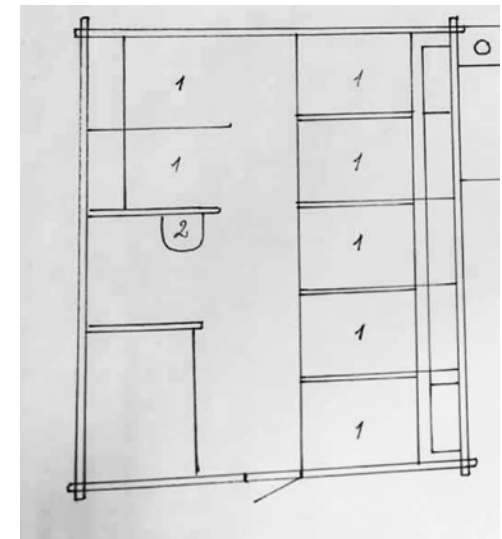
Tallin pääty länteen karjapihan suuntaan 2018.

Räystäään tuulilauta 2018

Tallin korjattu hirsinurkka 2001, MV REST.

Tallin pilttuut vuosina 1941-1952 Marjatta Ahomäen mukaan. Kuronen 1986, s.56.

Välipohjan kannattajat on veistetty tukeutumaan ulkoseiniin. Primäärikannattajat kulkevat poikittain rakennusta kohti.

Perustukset ja lattia

Talli on perustettu nurkkakiville. Alakerran lattia on niskoituksen päälle kiinnitettyä lankkua. Sen alla on virtsakaivo, jonka luukku on keskellä lattiaa.¹⁷⁹ Lattia on korotettu pilttuiden kohdalla. Välipohjan lankutus ei mene pilttuiden kohdalla seiniin asti, vaan se katkeaa sekundäärikannattajiin. Tämä on mahdollistanut heinien tiputtamisen alakertaan.

Ilmajoen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos korjasi tallin lattiarakenteita vuonna 1999. Korjaussuunnitelman mukaan töitä oli tarkoitus jatkaa pohjan kuivatuksen, rakennuksen kengittämisen ja perustusten tekemisellä. Suunnitelmassa esitettiin alapohjan niskojen alle asetettavan Leca-harkot ja lattian alla olevien kivien siirto ulkoseinien alle.¹⁸⁰ Myöhempiä asiakirjalähteitä toteutetuista korjauksista ei ole.

Syyskuussa 2017 kaivetusta koekuopasta selvisi, että talli oli perustettu hirsiarinalle. Arina on korkeammalla kuin navetassa ja pääratissa. Yläpinta on noin 450 mm nykyisen maanpinnan alapuolella. Korjauksen yhteydessä koillisnurkan alle on lisätty aikaisempaa huomattavasti suurempi nurkkakivi, joka kaataa nykyisin rakennusta kohti keräten sadevesiä hirsinurkalle. Myös sisäänkäynnin eteen hirsien alle asennetut kivet sekä astinkivet ovat mahdollisesti peräisin vuoden 1999 korjauksesta.

¹⁷⁹ Valokuva vuonna 2000 korjatusta virtsakaivosta MV KYP RY

¹⁸⁰ Kangas 2000

Tallin lautakate 2007. Päivi Eronen 2007, MV REST.

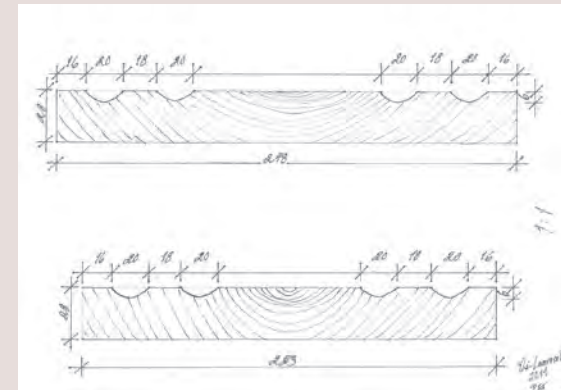

Tallin kunnostettu lautakate ennen toista tervausta 2011. MV REST.

Tallin katon korjaus 2011

Museovirasto uusi tallin lautakatteen vuonna 2011. Suunnitelman mukaan laudat sahattiin tiheäsyisestä sydänpuumännystä 225 ja 250 mm leveiksi ja 28 mm paksuiksi (syytiheys n. 1,5 mm). Sahauksessa jätettiin höyläysvaraa 4 mm. Pinnat höylättiin sileäksi. Lautojen molempiin reunoihin sydänpuolelle jyrättiin kaksi vesiuraa, joiden syvyys oli 6 mm.¹

¹ Päivi Eronen, Museovirasto, 2011

Tallin kattolaudan suunnitelmapiirustus, Päivi Eronen, 2011 MV REST.

Tallin 1. kerros miespihan suuntaan

2. kerros miespihan suuntaan

Rakennusosat

Ulko-ovi on ulosaukeava paneloitu pienaovi, joka uusittiin restauroinnin yhteydessä vuonna 1975. Oviaukon päällä on aukon levyinen vinoruuturistikkoikkuna.¹⁸¹ Toiseen kerrokseen aukeaa heinäluukku, jonka päällä on salmiakkipeili. Luukku on sisäänpäin aukeava paneloitu pienaovi. Ulko-oven ja heinäluukun saranoinnit on kiinnitetty paneloinnin ja laudoituksen väliin. Ylimpänä on lunetti-ikkuna. Miespihan puoleisten oviaukkojen sivuvuorilaudat ovat suorat ja päällä on kapiteelin omainen ylöspäin ulkoneva otsalista. Vinoruutuikkunan vuorilistat on muotoiltu kaarevalla aiheella, joka ei esiinny muualla pihapiirissä. Lunetti-ikkunan vuorilaudoitusta koostuu profiloimattomasta kaarevasta laudasta, jonka päällä on taivutettu tippalista ja sen alla kolmioista muodostuva hammastus.

Ensimmäisen kerroksen ikkuna-aukko on navetan vastaisella seinällä. Aukko koostuu kolmesta 4-ruutuisesta ulko- ja sisäpuutteesta. Ulkopuolen vuorilaudat on profiloitu aukon puolelta ja yläpuolinen otsalista ulkonee ulko-oven listoituksen kaltaisesti. Sisäpuolen vuorilaudat ovat suoria lautoja, jotka on sahattu jiiriin. Samalla seinällä on kaksi kolmiruutuisia haukanikkunaa, joiden vuorilaudat ovat suoraa laudaa. Vuorilaudat on kiinnitetty toisiinsa lapaliitosten avulla ja niiden rakennustekniikka viittaa siihen, ettei niitä olisi uusittu 1970-luvulla. Karjapihan puoleinen ovi on paneloitu pienaovi, jossa panelointi on kuitenkin tallin sisäpuolella. Saranat on taotut ja asennettu ovilehden ulkopintaan. Oven ulkopuolinen listoitusta koostuu yksinkertaisista suorista laudoista.

Sisäpuolen listoitusta on ikkunoiden mukainen.

Karsinoiden jakoseiniä korjattiin vuosien 1999 ja 2000 lattian korjauksen jälkeen. Myös vintille vievät raput on korjattu tuolloin.¹⁸² Pohjoisseinällä on säilynyt luokin paininpuu.

181 Kaila, Matkakertomus 26.8.1975

182 Valokuvat 2001 MV KYP RY

Vintille johtavat portaat.

Tallin pilttuut 2001. MV REST.

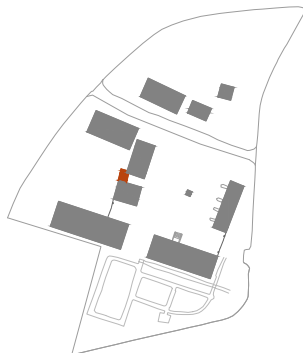

Luokinpaininpuu

Hyyssi tallin ja kärryliiverin välissä
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

8 Hyysi

Senaatin rak.tunniste	320006
muut nimitykset	Hyysit, käymälä, käymälät
alkuperäinen käyttö	kuivakäymälä
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
runkorakenne	rankarunkoinen
vesikate	huopa
lattiarakenne	lautalattia, kannatus tallin ja kärriiiverin hirsirunkoon
perustustapa	tukeutuu viereisiin rakennuk- siin, luoteisnurkka pilariperusteinen

Tilat ja käyttö

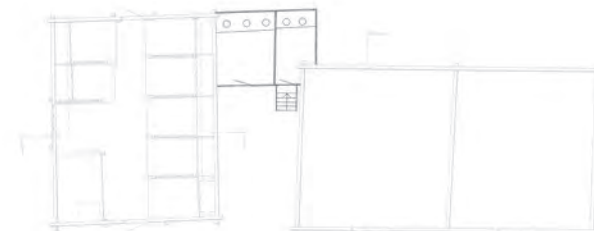
Hyysin eli ulkokäymälän rakennusajankohta ei ole tiedossa. Vasemmam puoleinen hyysi oli miesten käytössä ja oikeanpuoleinen naisten. Alustojen tyhjentäminen tehtiin karjapihan puolelta ja se oli talon miesten työtä.¹⁸³ Elias Härön ottamassa valokuvassa vuodelta 1972 hyysi oli erittäin huonossa kunnossa.¹⁸⁴ Hyysi lieene ollut käytössä tilan myyntiin asti.

Runkorakenne ja vesikate

Runko tukeutuu talliin ja kärriiiveriin sekä yhteen kivipilaariin. Runkorakenteena on ranka, joka ulkopuolelta verhottu särmäämättömällä pystylomalaudoituksella. Vesikatto on muodoltaan pulpettikatto, joka kaataa karjapihan puolelle. Alkuperäisestä vesikatemateriaalista ei ole säilynyt viitteitä.

¹⁸³ Kuronen 1986, haastateltavan Marjatta Ahomäen mukaan

¹⁸⁴ Valokuva MVA KK3994:20

Hyysin pohjapiirustus, Panu Kaila, 1974.
MVA KYP 145030032.

Vuonna 1974 vesikate oli suojattu muovilla.¹⁸⁵ Nykyinen vesikate on filmivaneriin naulattu kolmiorimahuopakate. Huopa- ja aluskatteen uusi vuonna 2012 restaurointimestari Juha Kivimäki. Korjauksen yhteydessä huusin runkoa nostettiin.

Rakennusosat

Hyysin ovet ovat sisäänaukeavat piena- eli lautaovet. Oville johtavat portaavat on uusittu 1970-luvun restauroinnissa. Samalla uusittiin yksinkertaiset kaiteet, jotka on myöhemmin poistettu. Hyysin istuimet on rakennettu leveästä käsittelemättömästä laudasta. Miesten hyysissä oli kolme istuinreikää, naisten hyysissä kaksi.

¹⁸⁵ Valokuva MVA RH010869

Hyysi entisen karjapihan puolella 2018. Kuvassa vasemmalla Kärryliiveri ja oikealla Talli.

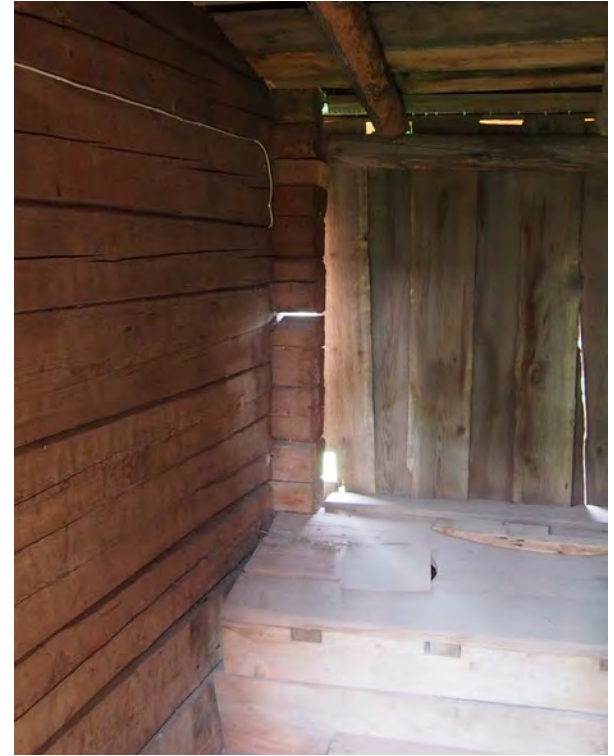
Hyysin luoteisnurkka.

Hyysi talvella 1972. Elias Härö, MVA KK3994:20.

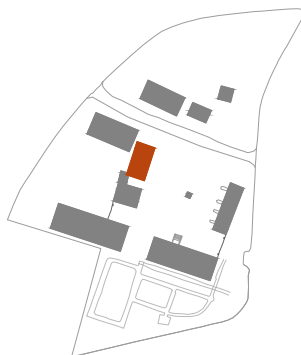
2018

2018

9 Kärriiiveri

Senaatin rak.tunniste	320007
muut nimitykset	liiveri, liiteri, kärriiiveri, ajo- ja tarvekaluvaja, ajokaluliiveri, vaja, aitta, vaunuvaja
alkuperäinen käyttö	ajo- ja tarvekaluvaja
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1865
restauroinnit	1975, 2016-2018
runkorakenne	hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
vesikate	sementtikattotiili
lattiarakenne	lankkulattia niskoituksen varassa
perustustapa	matala nurkkakiviperustus

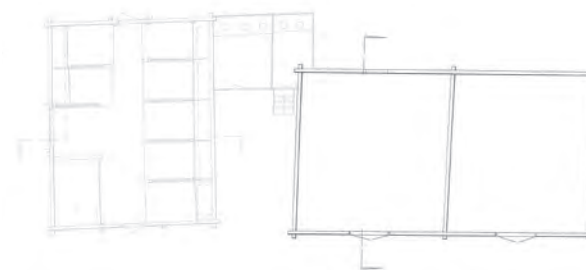
Tilat ja käyttö

Kärriiiverin rakennusvuosi on mahdollisesti oveen punaliidulla kirjoitettu luku 1865. Oveen on maalattu vaaleanvihreällä maalilla myös luku 1879. Rakennusajankohdasta ei ole muita lähdetietoja. Kärriiiveri näkyy Yli-Lauroselasta 1910-luvulla otetusta valokuvassa.¹⁸⁶

Tallin puoleisen tilan alakerrassa säilytettiin kärriä ja rekiä, ”Turkulaaset” ajelukärriä ja valjaat oli nostettu seinälle. Yläkerrassa eli kokissa säilytettiin mankelia, pellavia, luutia sekä tuohta, jota käytettiin tulien sytyttämisessä. Toisessa tilassa säilytettiin työkaluja sekä kesäisin isännän nikkari-pöytää, joka siirrettiin talveksi erstupaan eli edustupaan.¹⁸⁷

Runkorakenne ja julkisivut

Kärriiiveri on hirsirunkoinen lämmittämätön 1½ -kerroksinen

Kärriiiverin pohjapiirustus, piirtänyt arkkitehti Panu Kaila, 1974. MVA KYP 145030032.

varastorakenne. Hirsirunko on pelkattu ja salvokset pitkä-nurkkaiset. Nurkka- ja väliseinäsalvosten päät on koteloitu laudalla. Kattorakenne on vuoliaisrakenne. Rakennuksen julkisivut on punamullattu. Hirsirunko kengitettiin vuonna 1975.¹⁸⁸ Kengityksen yhteydessä salvosten vuorauslaudat irrotettiin ja uusittiin mahdollisesti kauttaaltaan.¹⁸⁹

Perustukset ja lattia

Kärriiiveri on rakennettu nurkkakivien varaan. Muista perustuksiin liittyvistä rakenteista ei ole tietoa. Lattiakannattajat ovat niskojen päällä. Molemmissa kerroksissa on lankkulattiat.

Vesikatto

Kärriiiverin sementtitiilikatto on ainoa Yli-Lauroselassa. Se

186 Valokuvat MVA KK3994:30

187 Kuronen 1986, Marjatta Ahomäen mukaan

188 Valokuva MVA RH019375; valokuva MVA RH019339

189 Valokuva MVA RH021314

Kärryliiverin miespihan eli idän puoleinen julkisivu.

Kärryliiverin julkisivu itään ja pääty pohjoiseen.

on rakennettu viimeistään vuonna 1945.¹⁹⁰ Tiilet ovat väriltään punaisia ja malliltaan kaksikouruisia lukkiutuvia ns. falssi- eli uurrettiiliä. Tiilen leveys on 225 mm ja pituus 405 mm. Rakennuksessa ei ole vesikouruja. Kannattajat ovat vuoliaisten varassa lappeellaan ja niiden korkeus on vain noin 40–50 mm. Alusruoteet ja kuusipäreet ovat kannattajien varassa. Tiilien alla on ristikkäiset ruoteet.¹⁹¹

Katon rakennus- ja korjausvaiheita

Kärryliiverin katteena on alun perin mahdollisesti ollut olki tai lauta. Ennen nykyistä tiilikattoa vesikatteena käytettiin päreitä, joita oli sementtitiilien alla. Tiilikate oli vuonna 1972 rakennustapaselitysten mukaan hyvässä kunnossa, eikä sitä uusittu 1970-luvun restaurointitöiden yhteydessä.

Vuonna 1995 katon tuulilautoja on uusittu ja punamulattu.¹⁹² Katon kuntoa tutkittiin vuonna 2014. Kate todettiin huonokuntoiseksi. Länsilappeella oli myös vesivuoto.¹⁹³ Tiilet olivat sammaloituneet, mutta rakenteeltaan ne olivat ehjiä. Tiilikaton ruoteet ja vanha pärekatto olivat hyvin huonokuntoisia. Räystäslaudoitukset ja katon tuulilaudat olivat lahot. Länsilappeella oli vuoto, jonka vuoksi länsiseinä liiterien väliseinän kohdalta oli märkä.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Valokuvassa MVA KK3994:54 kärryliiverin ja navetan kate on vielä pärettä. Navetan vesikate on vaihdettu vuonna 1939 pihan puolelta asbestisementtilevyyn, jolloin kärryliiverin katetta ei ole voitu vaihtaa aiemmin. Kuvassa MVA KK5079:2491 vuodelta 1945 kärryliiverin vesikate on vaihdettu kattotiileen.

¹⁹¹ Kärryliiverin katon korjauksen restaurointiselostus. Lyytinen 2017

¹⁹² Ägren Vuosikertomus 4.11.1995

¹⁹³ Lehtimäki 2014

¹⁹⁴ Lehtimäki 2014

Kärriiiverin vesikatto korjattiin vuonna 2017. Kattorakenne purettiin ylhäältä päin vuoliaisten yläpuolisiin pystykannattajiin asti. Ehjät tiilet kerättiin talteen uudelleenlontaa varten. Tiilen alustan vaaka- ja pystyrimat, päreet sepän tekemine pärenauloineen ja vaakaruoteet purettiin. Vuoliaiset ja niiden yläpuoliset pystykannattajat säilytettiin. Kattolappeita ei suoristettu. Kiilapuilla tasoitettiin erisuuntaisten kannattajien väliin jääviä kuoppia. Puupaikat kiinnitettiin käsin naulaamalla kuumasinkityllä teräslankanauoilla.

Katon kantavaa rakennetta vahvistettiin lisäämällä nykyisten pystykannattajien väliin kannattaja. Kuusipäreet höylättiin ja ladottiin kolminkertaiseksi aluskatteeksi uusien ruoteiden päälle käsin naulaamalla. Päreiden päälle naulattiin tuuletuslaudat vanhojen pystykannattajien kohdalle tiilen alustan tuulettamiseksi.

Tuuletuslaidan päälle kiinnitettiin ruodelauta 345 mm jaolla ja harjalle tullessa jakoa hieman korjattiin lappeen heittojen tasaamiseksi. Vanhat rimat olivat samaa jakoluokkaa riippuen mittauskohdasta. Rakenteessa tiilien kuorma siirtyy ruoteilta tuuletuslautojen kautta päreen alapuolelle kannattajille.

Osa otsalautoista vaihdettiin. Räystäslauta, eteläpäädyn päällimmäinen lauta ja pohjoispäädyn kaksi ylintä lautaa uusittiin. Laudat maalattiin työmaalla Panu Kailan reseptillä keitettyllä punamultamaalilla, jossa Italian ja Falunin punaisen pigmentin suhde oli 80/20 (italia 80 ja falun 20).

Tiilet puhdistettiin painepesulla, maalattiin sementtimaalilla ja asennettiin takaisin uusitun pärealuskatteen päälle. Rikkinäisten tiilien tilalle etsittiin korvaustiilet Ilmajoelta. Korvaustiiliä käytettiin noin 100 kpl. Loput tiilet varastoitettiin harmaaseen latoon.

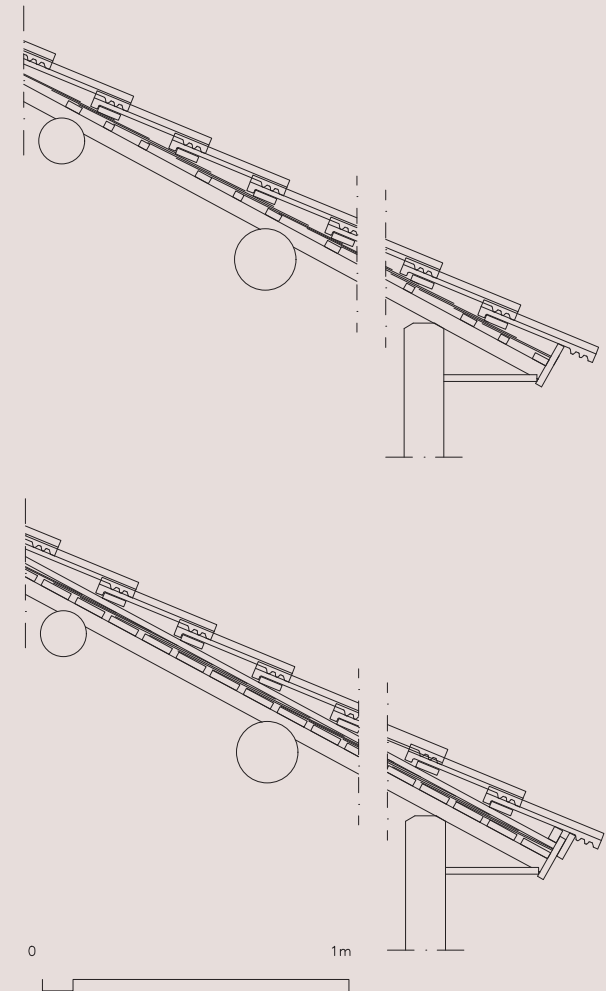
Katon korjaus 2017

Kattorakenne ennen korjausta 2017 ylhäältä alaspäin

- 6 lukkiutuva kaksikouruinen sementtitiili
- 5 vaaka- ja pystyrima ~50*22mm
- 4 kuusipäre
- 3 vaakaruoteena sahapuu, jonka laatu vaihtelee, koko ~22*30 mm, k~130-220
- 2 pystykannattaja, joka veistetty vuoliaisiin, koko ~50*150, k~1500
- 1 vuoliainen, osittain kuorimaton pyöröpuu, Ø 200-140

Uusi kattorakenne ylhäältä alaspäin

- 6 lukkiutuva kaksikouruinen sementtitiili, rikkinäisten tiilien tilalle korvaustiilet Ilmajoelta
- 5.1 ruodelauta, 32*100 mm, k 345, sovitettiin tiilijaolle
- 5.2 tuuletusrima pystyyn, 22*100, k~300, asennettiin pystykannattajien kohdalle, jolloin tuuletusrima siirtää tiilien kuorman pystykannattajille
- 4 3x höylätty kuusipäre, pärepölkyn pituus Yli-Lauroselan tapaan, nousu 5", leveys max 5", asennettiin myötäsukaan, yksi rautanaula/ päre, naulan koko 1,6*50 mm
- 3 päreen ruodelaudoitusta sahalausta 22*100 mm, k 150, jako päreen pystynousuun
- 2 vanhat pystykannattajat, niiden väliin keskelle uusi kannattaja mäntysahapuusta 50*100 mm, uudet kannattajat sovitettiin vuoliaisten selkään
- 1 nykyiset vuoliaiset

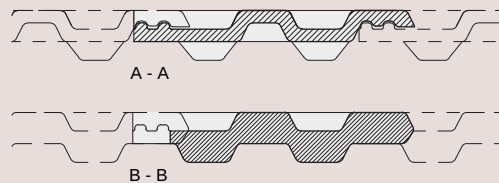
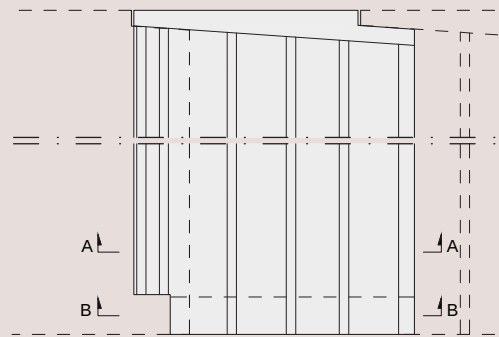
Arkkittehtitoimisto Hanna Lyytinen, 2017.

Sementtikattotiilien pintakäsittely

- painepesu
- tiilet kasteltiin kevyesti
- 1x maalaus sementtimaalilla:
 - 5 litraa vettä
 - 2 kg valkosementtiä
 - 800 g italianpunaista
 - 200 g faluninpunaista
- tiilien kastelu ruiskulla
- 1x maalaus paksusti seuraavalla sementtimaalilla:
 - 5 litraa vettä
 - 6 kg valkosementtiä
 - 1,6 kg italianpunaista
 - 400 g faluninpunaista
- tiilien kuivatus lavoilla ja ladonta kuivina

Kattotiien puhdistusmallit: vasemmalla teräsharjaus ja keskellä painepesu.

Kärryliiverin kattotiilien piirustuksia.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy, 2016.

Kunnostettu katto huhtikuussa 2017.

Rakennusosat

Pariulko-ovet ovat ulosaukeavia paneloituja pienaovia. Pienojen reunoihin sekä karmien sisäreunaan on höylätty koristeprofiili. Ovissa on puurunkoiset rautakoneistiset lukot ja avaimenreiän suojana taottu soikea kilpi. Saranat ovat taottuja ja kiinnitetty ovien paneelien ja laudoituksen väliin. Lukottomien ovilehtien sisäpuolella on ylhäällä taotut puutapilla suljettavat salvat ja alhaalla taottu rautahaka. Ovilehdissä on myös metallinen vastarauta lukon kielelle.

Kärryvaraston puoleisen oven päällä on luukku kokkiin eli vintille. Luukku on piena- eli lautaovirakenteinen, jossa pienat ovat ulkopuolella. Luukun saranat ovat myös taottuja ja ne on kiinnitetty ovilaudoituksen pintaan. Luukun yläpuolella hirsiseinässä on paikkaus, joka on tehty ennen 1970-luvun korjauksia. Aukko on toiminut mahdollisesti kokin valoaukkona.

Ovissa on eriaikaisia korjauksia. 1970-luvulla pariovien alimpia paneeleita on uusittu.¹⁹⁵ Osaa sisäpuolisista laudoista ja pienoista on myös uusittu tai korjattu.

¹⁹⁵ Valokuva MVA RH019339

Näkymä sisältä

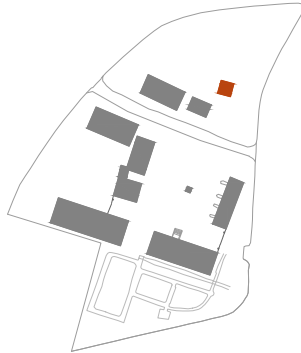
Kärryliiverin ulko-oven sarana

Lukko

10 Paja

Senaatin rak.tunniste	320010
alkuperäinen käyttö	paja
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	ei tiedossa, siirretty nykyiselle paikalle 1974
runkorakenne	hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
vesikate	lauta
lattiarakenne	maapohja
perustustapa	lohkokivinen sokkeli pienistä kivistä

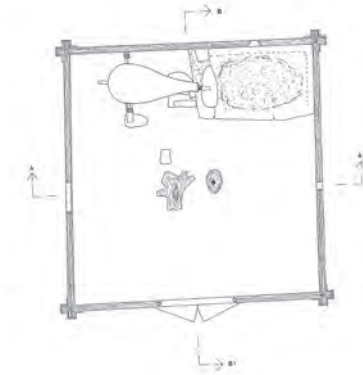
Käyttö

Yli-Lauroselan nykyinen paja siirrettiin museon pihalle Mäki-Rannan talosta Ilmajoelta restauroinnin yhteydessä vuonna 1974.¹⁹⁶ Vanha paja oli huonokuntoinen.

Pajassa korjattiin ajo-, työ- ja maatalouskaluja. Pienemmät työt isäntä teki itse, mutta vaativampiin tehtäviin kutsuttiin ammattiseppä. He kävivät raudoittamassa rekiä ja pyöriä sekä kengittämässä hevosia. Pajassa on palkeet, ahjo, alasin ja tarvekehyily. Ovea pidettiin työskenneltäessä auki.¹⁹⁷

Runkorakenne, perustukset ja vesikatto

Kivijalka on umpikivisokkeli. Maan alapuolisia perustusrakenteita ei ole tutkittu. Rakennuksen runko on pitkänurkainen pelkattu hirsikehikko, joka on hyvin lähellä maan

Pajan pohjapiirustus, piirtänyt Jama, Laine, 1974.
MVA KYP 145030069.

pintaa. Seiniä ei ole vuorattu. Hirsiin on lovettu valoaukkoja. Salvosten päät on koteloitu laudalla.

Vuoliaiskattorakenne tukeutuu hirsikehään. Uritetun kaksikerroksisen lautakatteen lappeet ovat suorat.

Rakennusosat

Pajan eteläseinällä on paripienäovi, jonka päällä on 5-ruutuinen ikkuna-aukko.

196 Valokuva MVA RHO12628 16.11.1974; Valokuva MVA RHO12371 10.12.1974

197 Yli-Lauroselan museon huonetaulu pajassa

Pajan julkisivu länteen ja pääty pohjoiseen.

Pajan ulko-ovi

Julkisivu länteen.

Lautakaton räystääs

Ahjo ja päätyseinä pohjoiseen.

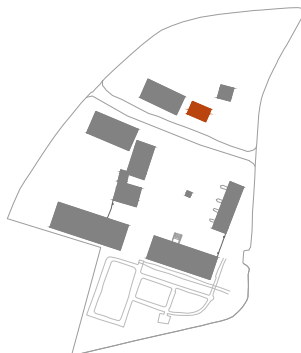
Palkeet, ahjo, alasin ja tarvikehylly.

Tarvikehylly, työvälineitä ja palkeet.

11 Vellisauna

Vellisaunan pohjapiirustus, piirtänyt arkkitehti Panu Kaila, 1974.
MVA KYP 145030036.

Senaatin rak.tunniste	320014
alkuperäinen käyttö	sauna
nykyinen käyttö	museo
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	1854, siirretty nykyiselle paikalleen 1896
restauroinnit	1976
runkorakenne	hirsirunko, vuoliaiskattorakenne
vesikate	lauta
lattiarakenne	lankkulattia niskoituksen varassa
perustustapa	matala nurkkakiviperustus

Rakennusvaiheet

Saunarakennus on siirretty miespihalle 1800- ja 1900-vuosisatojen vaihteessa. Rakennus sijaitsi aiemmin pihapiirin ulkopuolella Homesojan ja kylätien varrella.¹⁹⁸ Saunan oveen on kaiverrettu vuosiluvut 1854, 1890 ja 1976. Vuosi 1854 viitanee rakennusvuoteen, vuosi 1890 siirtovuoteen ja vuosi 1976 restaurointiin.

Sauna sijaitsi kunnan keskustassa, mistä syystä nälkävuosien 1866–68 aikana kunta jakoi sieltä velliä. Rakennus sai tästä nimensä vellisauna. Kunnallistalolla järjestettyjen iltamien vieraat paheksuivat vähäpukeisia saunoja, jonka johdosta nimismies kehotti saunan siirtoa muualle. Saunaa lyhennettiin siirron yhteydessä molemmista päistä sylin verran eli noin 1,78 metriä.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Kuronen 1986

¹⁹⁹ Hakomäki 2004, 44–45; Kuronen 1986

Tilat ja käyttö

Rakennuksen pohjamuoto on yksihuoneinen päätyporstua-tupa. Siinä on kaksi korkeaa huonetta, pukuhuone ja sisäänlämpiävä savusauna. Sisäänkäynti on rakennuksen länsipäädyssä. Kulku löylyhuoneeseen on pukuhuoneen kautta. Lauteille nouseaan jyrkkiä portaita pitkin. Lauteiden alapuolella seiniä vasten on pitkät puupenkit peseytymiseen.

Saunassa peseydyttiin siihen asti, kunnes uusi sauna valmistui vuonna 1948. Vellisauna oli tarkoitus siirtää Alajoelle karjasaunaksi, mutta siirto viivästyi, kun Frans sairastui.²⁰⁰ Rakennuksessa palvattiin myös lihaa.

Runkorakenne ja vesikatto

Rakennuksen runko on pitkänurkkainen pelkattu hirsikehikko. Seiniä ei ole vuorattu sisä- eikä ulkopuolelta. Löylyhuoneen yläpohja on eristetty ja sisäkatto on taitteinen.

²⁰⁰ Kuronen 1986

Vuoliaiskattorakenne on salvottu hirsikehään. Uritetun kaksikerroksisen lautakatteen lappeet ovat suorat. Vuoliaisten päät on koteloitu laudalla. Ennen 1970-luvun restaurointia rakennuksen katemateriaali oli päre. Päre oli huonossa kunnossa ja katto suojattiin väliaikaisesti muovilla ennen katteen muuttamista laudaksi.²⁰¹

Hirsirunko on kengitetty vuonna 1975, jolloin runkoa nostettiin 10 cm. Tien puoleinen ikkuna palautettiin restauroinnin yhteydessä luukuksi.²⁰²

Perustukset ja lattia

Perustustapa on nurkkakiviperustus, mahdollista hirsiarinaa ei ole tutkittu. Lautalattia on asennettu lattianiskoja varaan.

Rakennusosat

Länsipäädyssä on pienarakenteinen ulko-ovi, johon on kaiverrettuna vuosiluvut 1854, 1890 ja 1976. Löylyhuoneen ovi on matala pienaovi. Lauteet tukeutuvat hirsiseiniin lovetujen palkkien varaan. Hirsiin on lovettu räppänäikkunat, joiden aukot on suojattu pieneläinverkolla.

Nykyinen savukiuas on muurattu tiilestä. Vanha sortumassa ollut ulospäin lämpiävä kiuas purettiin ja korvattiin savusaunan kiukaalla vuonna 1975. Malli saatiin Loukasmäen saunasta.²⁰³

Vellisaunan pääty itään

Vellisaunan oveen on kaiverrettu vuosiluvut 1854, 1890 ja 1976. Ensimmäinen vuosiluku lienee rakennusvuosi, toinen vuosi, jolloin vellisauna siirrettiin nykyiselle paikalleen ja kolmas vellisaunan restaurointivuosi.

201 Valokuva MVA KK3632:87 v.1965; Valokuva MVA RHO10875 v. 1974

202 Valokuva MVA RHO19434 v. 1975, Vellisaunan ikkuna-aukkoa ei ole vielä pienennetty.

203 Matkakertomus Heikkinen 12.10.1976

Vellisauna ennen restaurointia. Ikkunan tilalle palautettiin luukku 1970-luvun restauroinnissa. Alfred Kolehmainen, 1965. MVA KK3632:89.

Löylyhuoneen kiuas muurattiin uudestaan 1970-luvun restauroinnissa.

Vellisaunan vanha kiuas. Alfred Kolehmainen, 1965. MVA KK3632:88.

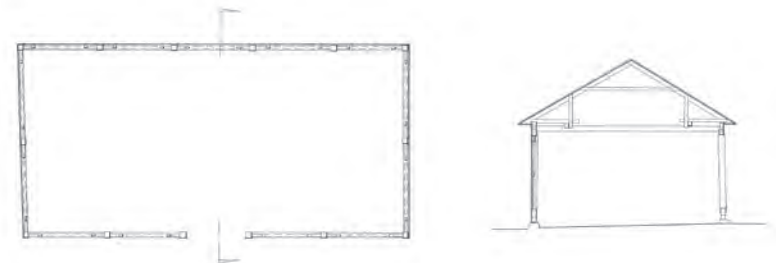
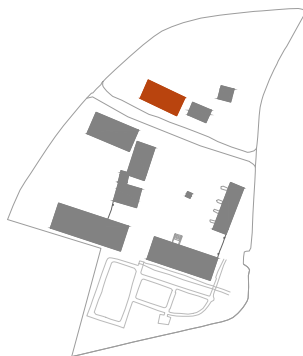

Näkymä porstuasta kiuashuoneeseen.

Puuliiveri kuvattuna lännestä.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lytinen 2018.

12 Puuliiveri

Puuliiverin pohjapiirustus ja leikkaus. Piirtänyt arkkitehti Panu Kaila, 1974. MVA KYP 145030050.

Senaatin rak.tunniste	320011
muut nimitykset	puuliiteri, liiteri, vaja, avoin varastokatos
alkuperäinen käyttö	polttopuuvarasto
nykyinen käyttö	museon varasto
suojelu	Valtioneuvoston asetus 480/85, luokka S1
rakennusvuosi	~1850
restauroinnit	1976, 2008 perustukset, 2012 katto
runkorakenne	patsasrakenne, kattotuolit,
vesikate	olki
lattia rakenne	maapohja
perustustapa	kivipilariperustus, betonianturat, maalattia

Käyttö

Puuliiverissä säilytettiin polttopuita. Tukkipuut kuivattiin ensin ulkona. Talvella tukit katkottiin ja halotut klapit säilytettiin liiverin seinustoilla. Kulkua liiveriin on etuseinän keskellä olevasta portista.

Runkorakenne ja perustukset

Runko on veistetyistä hirsistä rakennettu patsasrakenne. Rungon ala- ja yläosaa kiertää kaksikerroksinen lamasalvottu hirsikehä. Pystypatsaat on lovettu päistään kehiin. Patsaiden välissä ala- ja yläkehään lovetut vinotuet muodostavat käännetyn V-kirjaimen. Etuseinä on avoin. Päädyt ja takaseinä on ulkopuolelta pystylaudoitettu ja sisäpuolella ei ole verhousta.

Puuliiveri on perustettu kivipilareille, jota vasten alasidehirsit lepäävät. Alasidehirsiiä on korjattu vuonna 1976 sekä 2008 perustuksen uusimisen yhteydessä. Vuonna 2008 liiveri nostettiin ylös ja nurkkien alle valettiin betonianturat

ja nurkkakivet uusittiin.²⁰⁴ Osa uusituista nurkkakivistä on huomattavasti suurempia kuin ennen korjausta.

Vesikatto

Puuliiverin alkuperäisenä vesikatteena oli päre. Talmuseota perustettaessa haluttiin rakennusten vesikatteiden edustavan kattavasti erilaisia paikallisia perinteisiä vesikattemateriaaleja, ja puuliiveriin toteutettiin eteläpohjalainen olkikatto.²⁰⁵ Olkikatto on päälipainollinen eli oljet on kiinnitetty painomaloilla.

Olkikate on uusittu vuosina 1994 ja 2008. 1990-luvun korjauksen toteutti paikallinen kyläyhdistys ja 2000-luvun korjauksen Seurasaaren konservointiryhmä yhdessä

204 Eronen Päivi. 2011. MV REST.

205 Eronen Päivi. 2011. MV REST.

Puuliiverin vesikatteena oli päre 1974. Elias Härö, MVA RH010872.

Puuliiveri restauroinnin jälkeen 1975. Panu Kaila. MVA RH032766.

Seinäjoen konservointipiskelijoiden kanssa. Katetta on täydennetty vuonna 2011.²⁰⁶

Katteen uusimisen haasteena on ollut olkimateriaalin saatavuus. Olkikattoon tarvittavia kaksimetrisiä olkia saadaan vain käsin puimalla perinteisistä ruislajikkeista.²⁰⁷

Puuliiverin pohjoisjulkisivu 2016. Arkkitehtioimisto Hanna Lyytinen Oy.

206 Eronen Päivi. 2011. MV REST.

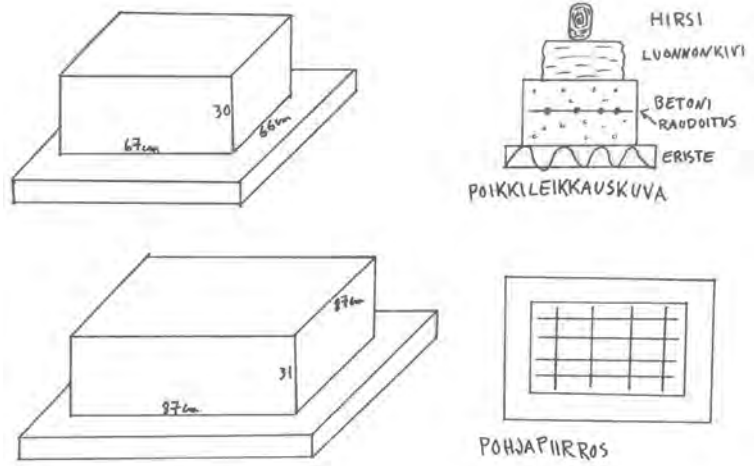
207 Eronen Päivi. 2011. MV REST.

Puuliiverin itäpääty nostettuna. Kivimäki 2008, MV REST.

Puuliiverin nurkka.

Vuonna 2008 uusitun kivipilarin betonivalupiirustus. Lumijärvi, MV REST.

2008 uusittu kivipilari.

Vanhetessaan olkikatto painuu epätasaisesti ja alkaa vuotaa.
Vesikate 27.3.2007.
Eronen, MV REST.

Syysruis istutetaan elo-syyskuussa ja korjataan käsin seuraavan vuoden elo-syyskuussa Laurin päivän tienoilla. Lajike perinteinen. Katto-oljen pituus ~2 m.

Leikatut viljat eli oljet jyvätähkylöineen sidottiin lyhteiksi, joista koottiin kuhilaita.

Näkymä sisältä. 2017.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.

Sivu 125:
Puuliiverin olkikattotyömaa vuonna 2009. Eronen, MV REST.

Päälipainoisen olkikaton työvaiheita

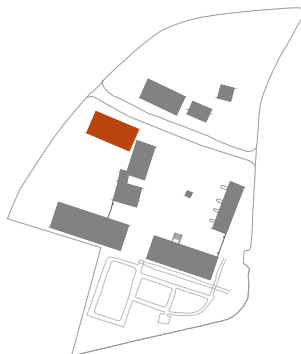

ALUELLA
TILANNOJA
SARJEE
VALUUNTA

Harmaa lato pohjoisen puolelta.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen 2018.

13 Harmaa lato

Harmaan ladon julkisivupiirustukset, 1972, Aro, MVA.

Senaatin rak.tunniste	320494
muut nimitykset	lato
alkuperäinen käyttö	konehalli, työkaluvarasto
nykyinen käyttö	museon varasto
suojelu	Sijaitsee Valtioneuvoston asetuksella 480/85 S4-luokitettulla alueella
rakennusvuosi	1947-1948
restauroinnit	1977, 2007, 2012-2013
runkorakenne	rankorakenne piirusta, kattotuolit
vesikate	päre
lattia rakenne	maalattia, maavarainen lautalattia
perustustapa	kivipilariperustus

Tilat ja käyttö

Uusi konehalli ja työkaluvarasto rakennettiin vanhan liiverin ja ladon tilalle vuosina 1947-48. Ladon rakensi Arvo Suominen. Julkisivuja ei punamullattu, mistä syystä latoa kutsutaan harmaaksi. Maapohjaisessa rakennuksessa oli kaksi leveää ulko-ovea ja riittävästi tilaa huoltaa ja säilyttää uusia maatalouskoneita.²⁰⁸

Ladon itäpuolella varastotilaa on kahdessa kerroksessa. Länsipuoli on täyskorkeaa tilaa. Rakennuksessa ei ole väliseiniä.

Runkorakenne ja vesikate

Pystyrunko on koottu sahatuista piirusta sekä veistetyistä ja veistämättömistä hirsistä. Ladon julkisivuilla on pystyrimalaudoitus. Sisäpuolella ei ole verhousta. Kattorakenteen muodostaa paikalla kootut kattotuolit. Vesikatteena on

harvalaudoituksen päälle naulattu mäntypäre. Nykyiset päreet höyläsi ja asensi restaurointimestari Juha Kivimäki 2000-luvun lopulla. Edellinen pärekatto oli ladottu kuusi-päreistä. Korjauksessa haluttiin testata mäntypäreen kestävyyttä.²⁰⁹

Puurunko oikaistiin ja tuettiin vuosina 2012-2013. Rakennustyön toteutti Juha Kivimäki. Länsipäädyn korkealla osalla vaakasuuntaiset 5*5 tuuman orsippiirut oli katkaistu ja jäykistävät vinotuet poistettu. Tämän seurauksena runko oli sortumaisillaan. Orsitappien kylkeen ulkoseinän vaakaor-teen pultattiin uudet sahatut vaakasuuntaiset viiden tuuman pelkkahirret, jotka kiristettiin taljojen avulla suoraan. Vinotuet palautettiin pystypilareiden ja orsipuiden alapuolisen palkin välille.²¹⁰

208 Kuronen 1986, Eero Alangon mukaan

209 Juha Kivimäki haastattelu 20.11.2018

210 Juha Kivimäki haastattelu 20.11.2018

Toinen korjauskohde oli eteläseinän keskikohdalla orsi-hirren ja seinäpilarin liittymässä. Rakenteen kiertymisen seurauksena vaakaorsi oli pudonnut tuelta. Orsi ja ulkoseinän vaakapalkki kiristettiin pystypilarin päälle vetotangon, teräskulmalevyn ja kiristysruuvien avulla. Liitosta on mahdollisuus säätää jatkossa.²¹¹

Perustukset ja lattia

Perustus on nurkkakiviperustus, maanalaisia rakenteita ei ole tutkittu. Lattiamateriaali on lauta. Harmaan ladon lattia korjattiin vuonna 1991.²¹²

Rakennusosat

Ladossa on kaksi vaakaan naulattua lautapariovea pohjois-seinällä. Idän puoleinen ovi matalampi. Itäpäätykolmiossa on pystyjakokarmillinen kolmipuitteinen ikkuna-aukko, jossa on yksiruutuisia puitteita.

Harmaan ladon julkisivu etelään entiselle karjapihalle.

Ladon ullakko.

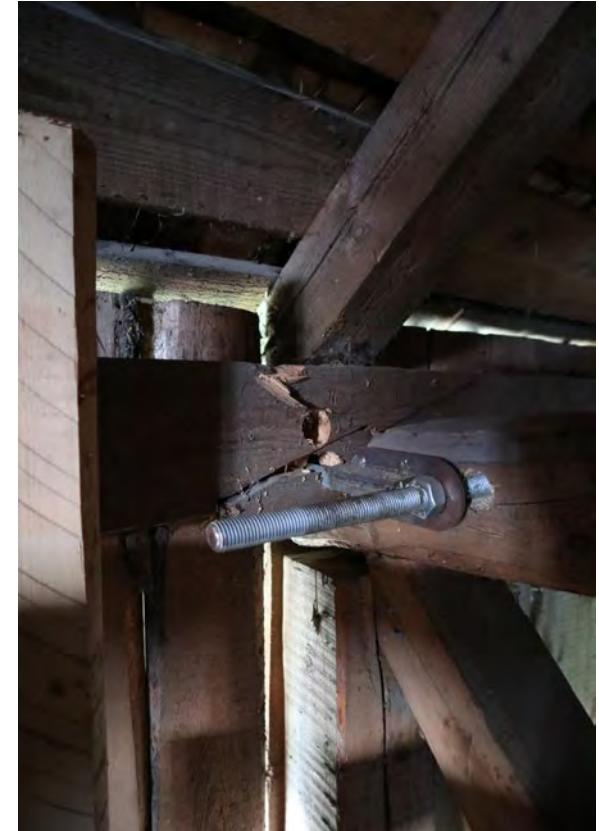
Ladon ovi.

211 Juha Kivimäki haastattelu 20.11.2018

212 v. 1992 vuosikertomus

Ladon rakenteet tuettiin vuosina 2012-2013. Orsitappien kylkeen ulkoseinän vaakaoiteen pultattiin uudet sahatut vaakasuuntaiset viiden tuuman pelkkahirret, jotka kiristettiin taljojen avulla suoraan. Vinotuet palautettiin pystypilareiden ja orsipuiden alapuolisen palkin välille. Lyytinen 2018.

2013 valmistuneessa korjauksessa orsi ja ulkoseinän vaakapalkki kiristettiin pystypilarin päälle vetotangon, teräskulmalevyn ja kiristysruuvien avulla. Liitosta on mahdollisuus säätää jatkossa. Lyytinen 2018.

14 Puretut rakennukset

Paja

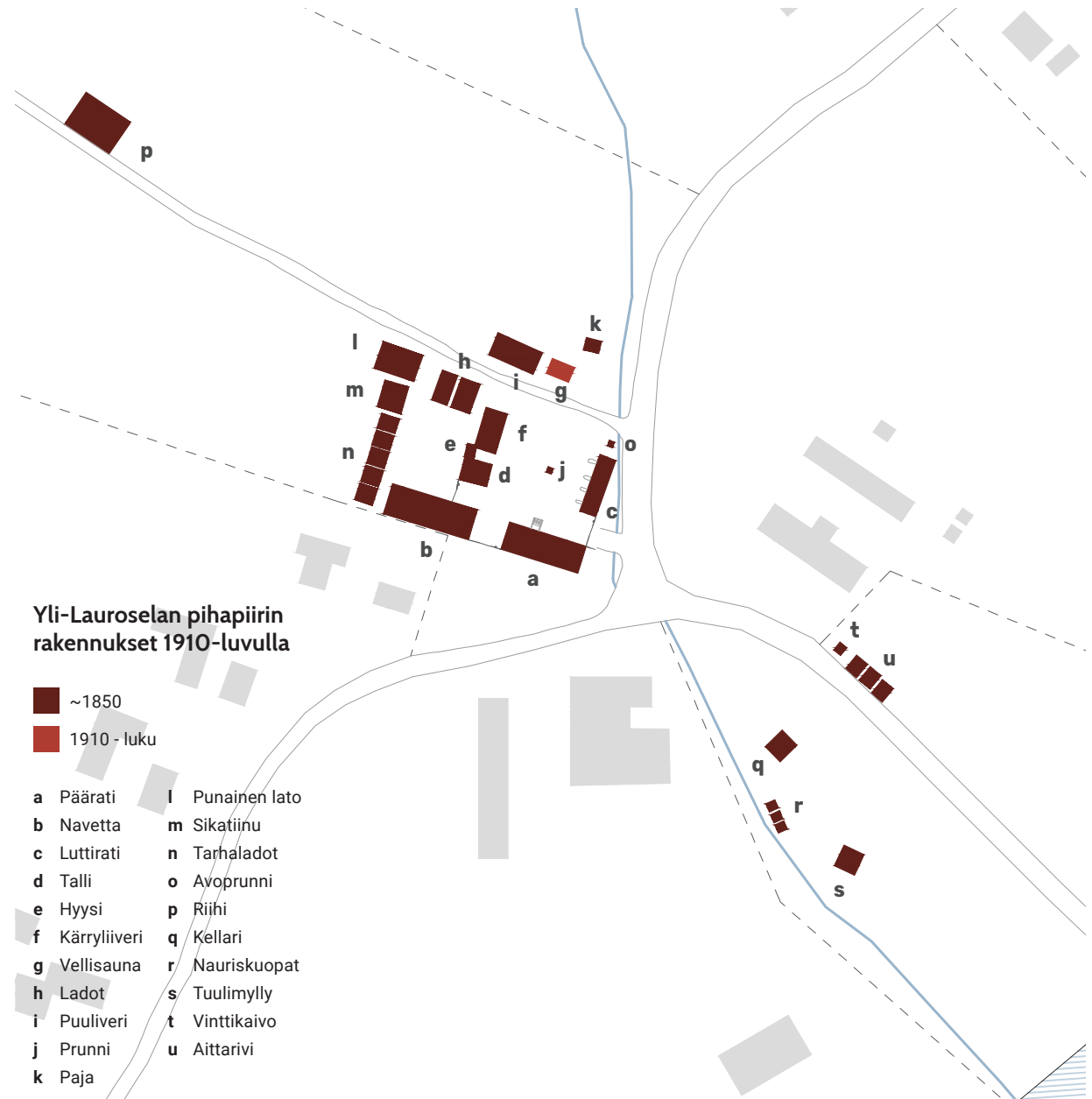
Paja sijaitsi nykyisen Mäkirannan pajan paikalla vuoteen 1975. Runko oli hirttä ja katemateriaali lautta. Katto oli 1960-luvun valokuvien ja Panu Kailan tekemän piirustuksen mukaan suoralappeinen poiketen muista tilan lautakatoista. Rakennus oli nykyistä suurempi ja harja poikittain. Kulku oli rakennukseen samalta sivulta kuin nykyiseen pajaan.

Kellari

Rakenteista ei ole lähdetietoja. Oviaukko suuntautui etelään kohti pääratia. Ulkoverhouksena oli pystyrimalaudoitus ja katemateriaalina tiili. Aiempi katemateriaali oli päre. Kellari oli siirretty miespihalle nykyisen Raivaaja-patsaan kohdalta Ilkan patsaan maankaupan jälkeen vuonna 1920.

Uusi sauna

Rakentamisen tarkoituksena oli siirtää vellisauna Alajoelle asuttavaksi jokisaunaksi. Rakennuslupahakemus ja piirustukset on jätetty vuonna 1949.

Jokisauna

Alajoella sijainnut kausiasunto oli pitkänurkkainen pelkatusta hirrestä salvottu rakennus. Katemateriaali oli lauta ja se oli tilalla esiintyneiden lautakattojen tapaan kaareva.²¹³ Kulku rakennukseen oli päädyssä ja tämän lisäksi toisessa päässä ja toisella sivulla oli ikkuna-aukot. Aukoissa ei ollut lasia, vaan ne oli suojattu laudasta tehdyillä luukuilla.

Jokisauna varustettiin tulisijalla asumista varten sekä maitoastioiden pesua varten, kun karja tuotiin Alajoelle laiduntamaan elokuussa.²¹⁴ Jokisaunan yhteydessä oli olkilato sekä karjasuoja, joista ei ole säilynyt dokumentteja.

Aittarivi

Aittarivi koostui kolmesta hirsirakenteisesta aitasta, jotka sijaitsivat Ilkantie varrella. Kaksi aitoista oli katettu laudalla ja seinät olivat hirsipinnalla. Yksi aitoista oli verhottu pystyrimalaudoituksella ja sen katemateriaalina oli päre. Läntisimmän aitan vieressä oli nk. vinttikaivo.²¹⁵

Rakennusten purkuvuosi ei ole tiedossa, mutta ne esiintyivät vielä vuoden 1954 peruskartassa ja purettiin Säilän ostettua maa-ala kaupan rakentamista varten. Yksi aitoista siirrettiin Ilmajoen museon alueelle, jossa se sijaitsee nykyäänkin.

Vanha paja. Alfred Kolehmainen, 1965. MVA 3632:71.

Jokisauna. Pekka Kärki, 1989, MVA RH0118601.

Uusi sauna. Elias Härö, 1972. MVA KK3994:14.

Aittarivi. R322, Ilmajoen museo.

²¹³ Mäntysaari 1999, 27

²¹⁴ Hakomäki 2004

²¹⁵ Kuronen 1986, haastateltavien Antti Mäki-Laurosela ja Kujalan mukaan

Riihi

Rakennus sijaitsi 150 metriä Yli-Lauroselasta larvaan päin peltotien varrella. Runko oli hirttä ja kate olkea. Peltotietä kohti olevan seinän edessä oli keula eli katos, jossa säilytettiin riihessä tarvittavia halkoja. Rakennus koostui luuvasta, ruumenhuoneesta ja olkiladosta. Riihen parsilla kuivatettiin paljon ruista, koska Alajoella tarvittiin olkea latojen katteisiin.²¹⁶

Vuonna 1917 venäläistä sotaväkeä majoitettiin Ilmajoen julkisissa rakennuksissa. Yli-Lauroselan pääratissa oli upseereja ja riihessä sotilaita.²¹⁷ Purettu Lauri Sihdon aikana 1960-luvulla.

Tuulimylly

Tarhaladot ja sikatiinut

Paikalla olleet ensimmäiset rakennukset Kurosen asumistutkimuksen mukaan olivat ylöspäin leveneviä olkikattoisia hirsirakennuksia.

Toisessa yhtenäisessä rakennuksessa oli pärekatto. Runko oli rakennettu laudasta. Rakennuksen toisessa päässä oli sikala ja toisessa lampola. Rakennukset on purettu seututien rakentamisen yhteydessä vuonna 1959.

Punaanen eli korkialato

Rakennus oli lautarakenteinen heinälato, joka oli katettu oljilla. Peltotietä vasten oleva seinä oli auki, josta sai ajettua

hevoskärryillä sisään. Näkyy puolustusvoimien vuoden 1929 ilmakuvassa. Rakennus purettiin seututien alta v. 1959.

Nauriskuopat

Homesojan varrella sijainneet kolme kuoppaa olivat 2,5 m x 2,5 m kokoisia. Niissä säilöttiin nauriita talven yli. Kuopat oli katettu olkikatteella. Ne on purettu maa-alueen myynnin jälkeen vuonna 1920.

²¹⁶ Kuronen 1986,

²¹⁷ Kuronen 1986, Antti Mäki-Lauroselan mukaan

KUSTAVILAISIA TYYLIPIIRTEITÄ YLI-LAUROSELASSA

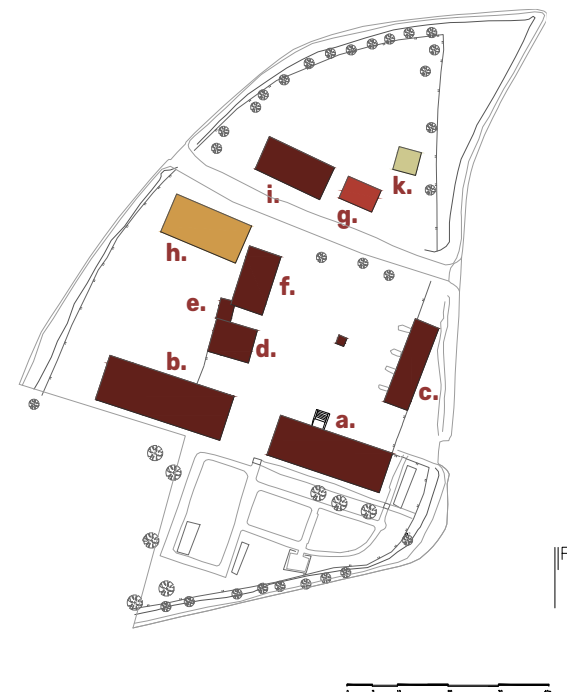
15 Yhteenveto

Tiivistelmä

Yli-Lauroselan tila syntyi Ilmajoen kirkonkylälle 1700-luvun lopulla, kun Lauroselan kantatila jakautui isojaon seurauksena Ala- ja Yli-Lauroselaksi. Nykyinen pihapiiri rakentui ja pääosa nykyisistä rakennuksista valmistui 1800-luvun puolivälissä. Päärakennus, ns. pääрати, on kaksivooninkinen pohjalaistalo. Sen pohjaratkaisu on päätykamarillinen paritupa. Mies- ja karjapihaan jakautuva pihapiiri syntyi kohti Kyröjokea viettävälle maapalstalle. Miespihaa rajasi puutarhan sivuitse alas joen rantaan ja sen ylittävälle sillalle johtava kylätie. Pihan pohjoissivulla nykyisen kevyenliikenteen tien kohdalla peltotie johti tilan vainioille. Navetta, sikatiinut, tarhaladot, lato sekä talli, huussit ja kärryliiveri rajasivat umpinaisen karjapihan miespihan taakse peltojen puolelle. Tilaan kuului 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä yli 30 rakennusta tai rakennelmaa. Pihapiirin ulkopuolella sijainneet riihi, tuulimylly sekä osa aitoista oli purettu ennen tilan siirtymistä valtion omistukseen vuonna 1971.

Yli-Lauroselan pihapiiri hajosi vuonna 1959, jolloin seututie rakennettiin osittain karjapihan yli. Tien myötä karjapiha tuhoutui ja yhteys talon pihalta pelloille katosi. Maanviljely ja asuminen päättyi 1962. Valtio osti tilan 10.12.1971. Rakennusten ja pihan restaurointityö pohjalaisen rakennusperinnön muistomerkiksi toteutettiin Rakennushallituksen rakennuspiirin toimesta Museoviraston hallinnassa ja valvonnassa vuosina 1972–1978. Suunnittelusta ja tutkimuksesta vastasivat Museoviraston arkkitehti Panu Kaila ja tutkija Elias Härö. Museokiinteistö siirtyi vuonna 2014 Senaatti-kiinteistöjen hallintaan.

Yli-Lauroselan talomuseossa on säilynyt 1800-luvun eteläpohjalaista puurakentamisen perinnettä, rakennustapoja ja -materiaaleja. Seuraavaan on koottu pihan ja rakennusten ominaispiirteitä ja arvioitu rakennustapojen ja rakenteiden säilyneisyyttä eri korjausvaiheissa.

a. Päärati	~1850
b. Navetta	1910 - luku
c. Luttirati	1940-1960 - luku
d. Talli	1970 - luku
e. Hyysi	
f. Kärryliiveri	
g. Vellisauna	
h. Harmaa lato	
i. Puuliveri	
j. Prunni	
k. Paja	

Puutarha. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy 2017.

Päärati etelään. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy 2017.

Alue

Yli-Lauroselan pihan nykyinen muoto ajoittuu pääosin 1970-luvun restaurointiin, jolloin palautettiin pihon rajaavat aidat ja portit. Miespihaa rajanneet sauna ja maakellari purettiin. Puustoa harvennettiin ja puutarha ennallistettiin vuonna 1982 suullisen perimätiedon ja valokuvien perusteella 1930-luvun asuun. Puutarhaan kerättiin Yli-Lauroselan vanhoja kasvilajeja Ilmajoen vanhoilta pihoilta. Näiden isojen korjaushankkeiden jälkeen pihaa on kunnostettu ja hoidettu 1990-luvulta lähtien paloit-
tain vailla kokonaisvaltaista restaurointisuunnitelmaa

ja tutkimusta. Suurin kunnostustyö oli pihan salaojitus ja miespihan hiekkakäytävät vuonna 2000. Puutarha kunnostettiin 2015.

Vähitellen monien kunnossapito- ja muutostöiden seurauksena pihan pinnat ovat nousseet, aitojen muoto ja pintakäsittelyt muuttuneet ja osa mies- ja karjapihojen välisistä aidoista on kadonnut. Vaikka rakennusten korkeus suhteessa maanpintaan ei ole juurikaan muuttunut 50 vuoden aikana, on pihapiirin luonne erilainen. Keskipihalla pihan kulkukäytävien ja nurmikon pinta on selvästi noussut.

Vuonna 2017 ja 2018 on laadittu pihan järjesty-
lyiden yleissuunnitelma ja pinnantasaussuunnitelma¹, Suunnitelman tavoitteena on ollut ensinnäkin parantaa vedenohjauksia, toiseksi havainnollistaa Yli-Lauroselan maatalousaikaista, mies- ja karjapihaan jakautuvan pihan jäsentelyä sekä tilan säilyneiden rakennusten alkuperäisiä maatilan tehtäviä. Kolmantena tavoitteena on sulkea talomuseon pihapiiri sitä ympäröiviltä liikenneväyliltä ja muuttuneesta kyläkuvasta.

1 Pihasuunnitelma Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy ja Ramboll 6.8.2018, Museoviraston lausuntopyyntö 8.8.2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.

Perustukset

Yli-Lauroselan maaperä on heikosti kantavaa. Pinnassa on 0,4–0,6 metrin syvyinen humus ja täyttömaakerros, jonka alla on hyvin löyhää savea, savista silttiä ja silttiä noin 17,6...18,8 metrin syvyyteen, jonka alla pohjamaa tiivistyy siltiksi, silttimoreeniksi ja moreeniksi.² Päärati, navetta ja talli on perustettu hirsjarinoiden varaan. Hirret on kaivettu ns. sinisen saven kerrokseen, jossa ne ovat säilyneet hapettomissa olosuhteissa lahoamatta. Ajankohtaisten alueputkien, navetan ja pääratin portaan korjausten suunnitteluvaiheessa on kaivettu tutkimuskuoppia, joissa puuarinat olivat hyväkuntoiset. Yksittäisistä kuopista ei pystytty näkemään hirsjarinan rakennetta kokonaisuutena.³ Voidaan olettaa, että hirsjarinaperustukset ovat alkuperäiset.

Luttitatin hirsjarinaperustukset purettiin ja perustuskivet ladottiin uudestaan 1970-luvulla. Kivien alle asennettiin routaeristyslevy ja salaojat. Puuliiveriä nostettiin ja sen peruskivien alle valettiin betonianturat vuonna 2008. Pajan perustukset ovat 1970-luvulta, jolloin nykyinen Mäki-Rannan talon paja siirrettiin vanhan huonokuntoisen Yli-Lauroselan pajan tilalle.

Kärriiiverin, vellisaunan ja harmaan ladon perustusten maanalaisista rakenteista ei ole tietoa. Näissä peruskiviä on suoritettu ja tuettu, mutta perustusten uusimisesta

² POHJATUTKIMUS YLI-LAUROSELAN TALOMUSEOLLA, 19.9.2016, Aluetaito Oy.

³ Koekuopat syyskuu 2017, Juha Kivimäki, Hanna Lyytinen, Pekka Väisälä

ei ole tietoa. Oletettavaa on, että vellisauna ja kärryliiveri on perustettu viereisen tallin tapaan hirsiarinalle.

Kärryliiverin, vellisaunan ja harmaan ladon alapohjarakenteet ovat niskojen päälle tuettuihin lattiavasoihin kiinnitettyjä lankku- tai lautalattioita. Paja ja puuliiveri ovat maapohjaisia. Hyysin runko on tuettu tallin ja kärryliiverin runkoon sekä yhdelle luoteisnurkan kivipilarille⁴.

Piha salaojitettiin vuonna 2000. Salaojituksen pelätään kuivattaneen perusmaata ja hirsiarinoita. Tästä syystä päätettiin ja navetan kivijalkojen liikkumista on tutkittu painumaseurannalla vuosien 2014–2018 aikana.⁵

Kivijalat

Perustus- ja kivijalkakivet on ladottu kylmämuurauksena kiilakiviä apuna käyttäen ilman saumalaastia. Päätettiin itäpäädyn yksittäisiä kiviä on saumattu sementtipitoisella laastilla. Kivet ovat lohkottuja ja päätätissa osa kivistä on ristipäähakattuja. Päätettiin, navetan, luttiratin ja pajan kivijalka on ladottu luonnonkivilohkareista umpeen, kun muissa piharakennuksissa kivet ovat vain kantavien nurkkien alla. Nurkkakivet ovat yleensä suorakulmaisia paasikiviä.

Kuva vasemmalla: Päätettiin portaiden perustukset on kaivettu esiin toukokuussa 2018.

Runkorakenteet

Yli-Lauroselan rakennuksissa esiintyy useita eri puurunkorakennetyyppejä. Navetan pystyrunkorakenne on varhopatsas, puuliiverissä on patsasrakenne ja harmaassa ladossa on rankarakenne. Kaikki muut rakennukset on veistetty ja salvottu hirsistä pitkille nurkille. Hirret on pelkattu suoriksi ja pitkät nurkkasalvokset on laudoitettu ulkopuolelta. Seinärakenteita on korjattu. Hirsirunkoja on kengitetty eli alimpia hirsiiä vaihdettu ja varhopatsaita tuettu vinotuvin ja följarein eli pystytuvin. Museon jokaisen rakennuksen seinä- ja runkorakenteet ovat säilyneet alkuperäisinä.

Pääratia on lämmitetty, mistä syystä talossa on ryömintätälallinen rossipohja. Trossi eli täyte on lattian lämmöneristys. Muiden rakennusten lattialankut on ladottu lattiavasojen päälle eristämättä. Navetassa, puuliiverissä ja pajassa on ollut alun perin maanvarainen lattia.

4 Lehtimäki 2014

5 Painumaseuranta raportti, J. Hymylä ja T. Uuksulainen, 3.12.2014 ja Painumaseuranta pöytäkirja, Sami Muurimäki, Mittauspalvelu Merida, 20.1.2017). Vuonna 2017 ja 2018 tutkimuskaivaukset.

Katot

Kattorakenne

Rakennusten katoissa on sekä vuoliais- että kattotuolirakenteita. Kattorakenteita on korjattu eri aikoina, mutta niiden rakennustapa on säilynyt alkuperäisenä.

Pääratin katossa on ns. ruotsalainen kattotuolirakenne. Rakennusaikana kattotuolit olivat harvinaisia. 1800-luvun puolivälissä hallitseva kattorakennetyyppi maaseudulla oli ns. vuoliaisrakenne. Vuoliaisrakenteessa rakennuksen pitkittäiset pääkannattajat, vuoliaiset ja harjan kurkkihirsit tukeutuvat rakennuksen hirrestä veistettyihin päätyihin ja väliseiniin. Mahdolliset ruodepuut on sovittettu veistämällä vuoliaisen niskaan. Ruodepuiden päällä on katteen alusta, joka vaihtelee käytetyn vesikatteen mukaan. Yli-Lauroselan useimmissa piharakennuksissa on vuoliaiskattorakenne.

Navetan ruotsalaisen kattotuolirakenteen periaate poikkeaa pääratin kattorakenteesta. Selkäpuu tukeutuu ulkoseiniin konttirakenteella, mutta käpälä ei kannata selkäpuuta vaan räystästä. Konttipuu jatkuu käpälän ohi ja tukeutuu varhopatsarakenteeseen. Selkäpuuta tukee lisäksi kitapuun ja selkäpuun liitoksen kohdalle asennettu pystytuki, joka välittää kuormat jalasorsille tukeutuen poikittaisiin välipohjakannattajiin. Harmaan ladon kattorakenne on eräänlainen paikalla tehty kattotuolirakenne.

Vesikatteet

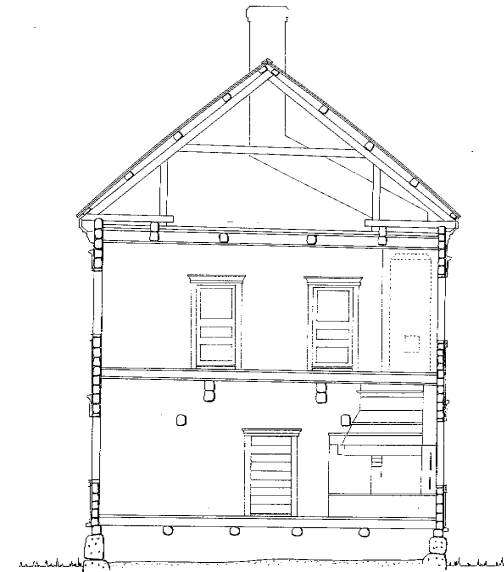
Yli-Lauroselan historialliset katemateriaalit ovat lauta ja olki.⁶ Lautakattojen erityispiirteenä on pääratin, luttiratin ja tallin lappeiden kaarevuus alaspäin. Alajoella sijainneen jokisaunan lautakate oli myös kaareva.

Vuosina 1972–1976 rakennusten vesikatteet uusittiin lukuun ottamatta kärryliiverin silloin hyväkuntoista sementtitiilikatetta ja harmaan ladon pärekattoa. Pääratin savitiilikatto korvattiin lautakatteella. Puuliiverin olkikattoa on korjattu viimeksi vuonna 2008. Tallin lautakatto uusittiin vuonna 2011. Kärryliiverin pärealuskate uusittiin ja sementtitiilikate ladottiin puhdistuksen ja maalauksen jälkeen paikoilleen vuonna 2016. Pääratin lautakaton kaksi ylintä lautakerrosta vaihdettiin vuonna 2017.

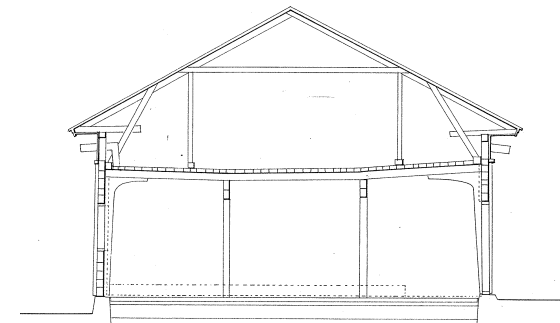
Seuraavan sivun asemapiirroksissa esitetään rakennusten vesikatteet rakennusten siirryttyä valtiolle vuonna 1970 ja vuonna 2018. Piirustuksissa esitetään rakennusten nykyiset katemateriaalit sekä tiedossa olevat korjaukset rakennuksittain.

Kattolaudat ennen 1970-lukua

Tallin kaareva lautakate uusittiin 1970-luvulla. Ennen purkamista vanha kattolauta dokumentoitiin 21.11.1972. Museoviraston rakennushistoriaosaston mittausdokumentin mukaan kattolauta oli alkuperäinen, koska kattovasoissa ei ollut merkkejä poistetuista naulankannoista. Kattolaudan paksuus oli 31–33 mm ja leveys noin 277 mm. Sen ylä- ja alapinta oli veistetty. Laudoitus oli asennettu kaksinkertaisena tiiviisti. Laudat oli kiinnitetty kahdella urien väliin lyödyllä naulalla sekä harjalta että räystäältä.

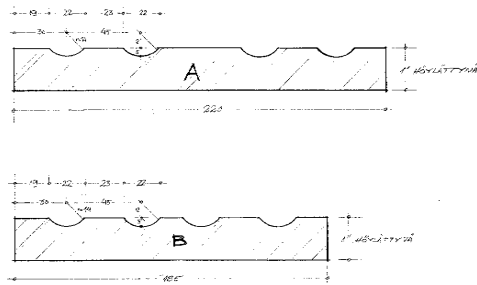

Pääratin leikkaus, Panu Kaila, 1974.
MVA KYP 145030012.

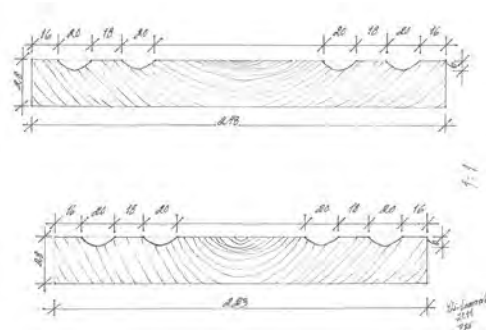

Navetan leikkaus, Panu Kaila, 1974.
MVA KYP 145030028.

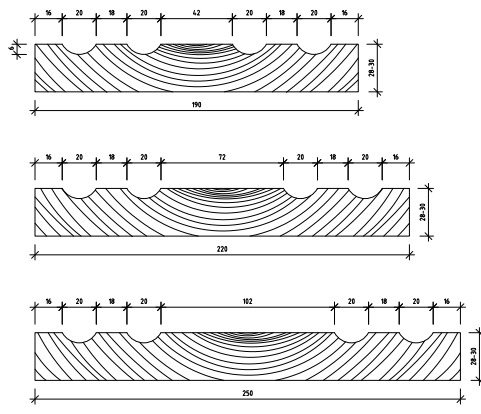
6 Matkakertomus, Kaila, Raatikainen, 22.1.1975; Matkakertomus, Kaila, 30.5.1975; Matkakertomus, Kaila, Naapanki, 3.7.1975, MVA.

Kattolaudat, H.W. 1972, Keski-Suomen ja Vaasan

Tallin uudet kattolaudat, Päivi Eronen 2011. REST MV.

Pääratin uudet kattolaudat, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy, 2016.

Lauta oli kulunut pinnastaan tasaisesti noin 10 mm koko matkaltaan. Tasainen kuluminen kertoo puun laadusta. Laudan sydänpuuosuus lienee ollut suuri.

Tallin katteen uusimisen jälkeen purkulautoja dokumentoitiin uudelleen. Purkulaudan mittauspiirustuksessa esitetään kahden kahdella reunauralla varustetun laudan profiilit. Kuvan alareunaan on litteroitu lautoja ja luetteloitu niiden ylä- ja alapään leveydet. Laudan paksuus vaihteli 26–37 mm välillä, leveys 200–268 mm välillä. Lautojen kyljessä ja alla näkyi punamultaa. Joissakin laudoissa näkyi epämääräisesti kolmas vesiura.

Pääratin kaarevan kolmikerroksisen lautakatteen alimmaisena kerroksena on säilynyt vanhaa kattolautaa. Ullakolta näkee, että tämän todennäköisesti alkuperäisen kattolaudan leveys vaihtelee.

1970-luvun restauroinnin kattolauta ja sen asennustapa

Pääratin, luttiratin ja tallin lautakatot uusittiin vuosina 1972–1975. Kattolaudat sahattiin ja niihin höylättiin kaksi tai useampi reuna. Laudat ladottiin kaksinkertaisena kreosootilla eli kivihiilitervalla kyllästetystä puutavasta. Työselityksen mukaan laudat käsiteltiin lahosuoja-aineella (esim. Rusko II9 kahteen kertaan).⁷ Pääratin ja tallin kattoon jätettiin alimmaksi kerrokseksi vanha lauta. Tallissa vanhan ja uuden laudan väliin asennettiin muovi.⁸

7 Alustava rakennustapaselostus 1972

8 Lehtimäki 2014

Pääratin katossa lautojen välissä ei ollut käytetty muovia.⁹ Tuolta ei tiettävästi ole käytetty. Pajan katto rakennettiin rakennuksen siirron yhteydessä 1974. Oletettavasti sen kattolaudat on käsitelty muiden 1970-luvun kattolautojen tapaan.

Restauroinnissa kattolautojen leveys vaihteli. Reunauritettuja 190–260 mm leveitä lautoja on varastoitu tallin ylisille. Varastosta löytyy myös 180 mm leveitä lautoja, joissa vesiurat peittävät tasaisesti laudan pinnan. Kaikki varastoidut laudat ovat kreosootilla käsiteltyjä.

Tavoite oli, että katot olisi koottu erilevyisistä laudoista vapaasti järjestellen. Näin katon ulkoasuun olisi saatu käsin vesitetyn lautakaton tapaan vaihtelevuutta. Panu Kailan kertoman mukaan työmaalla kirvesmies oli kuitenkin järjestänyt laudat leveyksien mukaan ja valinnut saman levyiset laudat samalle lappeelle. Tavoiteltua elävyyttä ei saavutettu.¹⁰

2000-luvun kattolaudat

Pääratin kattolaudat uusittiin viimeksi vuonna 2017, tallin kattolaudat vuonna 2011. Molemmissa katoissa laudat höylättiin käsittelemättömistä tiivissyisistä lankuista. Pääratin lautojen leveys vaihteli. Laudoituksen alle tuli tuohet. Pääratin vanhin kattolaudoitus säilytetiin tuohen alla.

9 Rakenneavaus 2016, Kiviniemi

10 Kaila 2016

Vesikatteet 1971 ja 2018.
Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy, 2018.

Pääratin ikkunoiden ja ovien yläpuolen peilin vinoneliökuvion pohjan eriaikaisia väriäsuja vertailtiin kuvamanipulaation avulla 2018. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.

Julkisivuvärit ja -käsittelyt

Restaurointimaalaustöitä 1975-2018

Pihapiirin rakennukset ja rakenteet maalattiin restauroinnin yhteydessä 1975-1978. Julkisivut maalattiin vesieli keittomaalilla punaiseksi. Punamullan sävy määritettiin 'vanhan mukaan', mikä vaikuttaa olleen Italian ja Falunin punaisen yhdistelmä. Valkoinen öljymaali tehtiin lyijyvalkoisesta, jota sävytettiin keltamultalisällä.¹¹

Kesällä 1975 maalattiin pääraati, luttirati ja talli. Lutin ovet, listat ja ikkunat ennallistettiin silloisen tiedon mukaisesti vaaleankeltaiseen asuun. Pääratin ikkunoiden yläpuolen vinoneliökuvion pohjapeiliin palautettiin tumma okra. Pääratin ikkunoita kunnostettiin irrallaan ja niiden

laseja vaihdettiin.¹²

Työmaakäynnillä 7-8.1975 selvisi, että pääraatin yläistoitusta ja ullakon ikkunat oli maalattu kirkkaan valkoisella Pika-Teholla, joka ohjeistettiin harjaamaan pois.¹³ Pääratin ikkunoiden sisäpuolet maalattiin ensin virheellisesti vihreällä. Työmaakäynnillä loppukesällä 1975 arkkitehti Panu Kaila ohjeisti muuttamaan sisäpuutteiden värin helmenharmaaksi.¹⁴

Kesäkaudella 1976 kärryliiveri punamullattiin.¹⁵ Vielä

vuonna 1977 kärryliiverin vuorilaudat olivat valkoiset.¹⁶ Puuliiverin, navetan, pajan ja vellisaunan punamultauksia ei mainita kirjallisissa lähteissä 1970-luvulla

Vuonna 1995 puuliiverin julkisivut punamullattiin ja navetan ja tallin ikkunat kitattiin ja maalattiin (Uula valkoinen ja keltamulta).¹⁷

Pääratin julkisivut punamullattiin 'vanhan mukaan' 20% falunpunaista ja 80% italianpunaista sekoittaen, ja ikkunat korjattiin ja maalattiin kesällä 2001. Samassa vaiheessa maalattiin punamullalla talli, paja ja sauna. Museoviraston ohjeessa kehoitettiin taittamaan ikkunoiden ja listojen

¹¹ Kaila, 30.5.1975 matkakertomus

¹² Valokuva MVA RH021266, 6.5.19750, Palomäki, Pääratin ikkunan-kunnostusta sisällä.

¹³ 7.-8.5.1975 Kaila, matkakertomus

¹⁴ 26.8. ja 16.9.1975 Panu Kaila matkakertomus

¹⁵ Valokuva MVA RH021314, Kaila 25.2.1976, Kärryliiverin länsijulkisivun nurkkalaudat uusittu; Valokuva MVA RH032740, Kaila 17.6.1976. Pihanäkymä idästä.

¹⁶ Valokuva MVA RH038769, 1977, Härö, talli ja kärryliiveri, eteläjulkisivu.

¹⁷ 29.6.2001 Selja Flink korjaushistoria

kirkasta valkoista ripauksella kimröökä.¹⁸

Pääratin, kärryliiverin ja tallin julkisivut maalattiin kesällä 2017 ja 2018. Seinät punamullattiin Italianpunaisella, vuorilaudat ja ikkunat maalattiin Ottosson pellavaöljymaalilla. Pääratin ikkunoiden ja vuorilautojen väri palautettiin väritutkimuksen pohjalta umbran harmaaksi. Ikkunoiden ja ovien yläpuolen peilin vinoneliökuvion pohjat maalattiin mustaksi.

Väritutkimus ja Pääratin maalaus 2017

Restauroinnissa 1975–1978 Yli-Lauroselaan rakennusten väriyksen historiaa ei liene juurikaan tutkittu. Museoviraston arkistosta ei löydy tietoja väritutkimuksista eikä restauroinnin värivalintojen perusteita ole kirjattu. Selvää on, että maalaustöissä rakennusten värit pyrittiin ennallistamaan, vaikka väritutkimuksia ei tehtykään. Valitettavasti osa rakennusosista uusittiin ja näin menetettiin mahdollisuus tutkia maali- ja värityyppejä myöhemmin. Voidaan olettaa, että 1970-luvun restauroinnin tiedot alkuperäisistä väreistä saattoi perustua osittain suullisen perimätietoon.

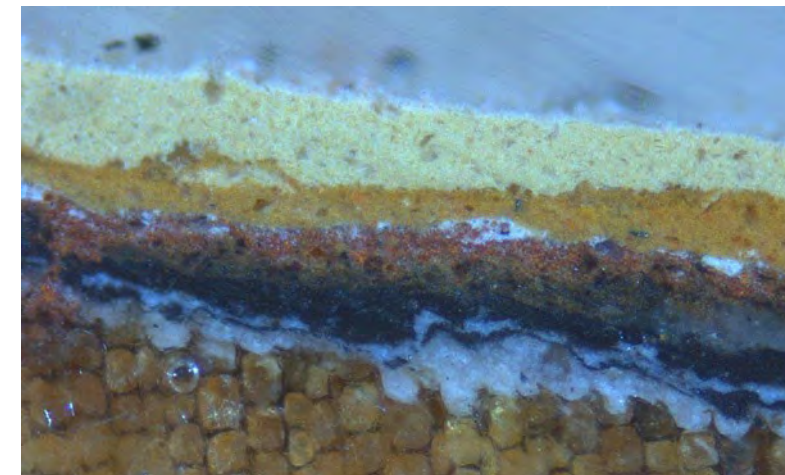
Vuonna 2017 väritystä tutkittiin ajankohtaisia Pääratin ja Kärryliiverin julkisivumaalausta varten. Väritutkimuksia tehtiin Pääratin, Navetan ja Tallin julkisivuilla. Julkisivun punamultamaalin pigmentin todettiin olleen aikaisemmin italian punaisen tyyppistä vaalempaa punaista. Tutkimukset kohdistuivat vuorilautoihin, oviin, ikkunoihin

ja näiden koristeisiin. Restauroija AMK Aamu Koivistoinen¹⁹ tutki maalikerrosten värit työmaalla värikerrosportaiden avulla. Muutamista väripinnoista otettiin poikkileikkausnäytteet, jotka lähetettiin Kirsi Perkiömäelle tutkitavaksi Metropolian ammattikorkeakouluun. Näytteet tutkittiin mikroskoopilla ja niiden alkuaineet selvitettiin XRF-alkuaineanalyysillä. Koivistoinen ja Perkiömäen tutkimusten tulokset on koottu väritutkimukseen, joka on tämän selostuksen liitteenä.

Mustavalkoiset valokuvat 1910- ja 30-luvuilta osoittivat, että ikkunoiden vuorilautojen ja salmiakkikuvioitun peilin pohjan valöörierio on ollut nykyistä suurempi. Väritutkimuksessa löydettiin salmiakkikuvion pohjalta useita eri värisävyjä. Pääratin maalauksessa päätettiin palauttaa julkisivuvärit väritutkimusten perusteella talomuseon vanhimpaan löydettyyn, oletettavasti 1900-luvun alun vaiheeseen, jolloin ikkunan vuorilaudan yläpuolisen peilin salmiakkikuvion pohja on ollut musta ja vuorilaudoitukset sekä puitteet vaalean umbranharmaat. Pääoven mahdollisesti samanaikainen väriaso koostuu tumman siniharmaasta korosteväristä ja kehyksien ja peilien vaaleanharmaasta, jota on käytetty myös ikkunoissa. Punamullan sävy oli Italianpunainen. Navetan ikkunoiden ja ovien vuorilaudoitukset on uusittu, eikä niitä päästä enää tutkimaan. Navetan ikkunat ja vuorilaudat ovat mahdollisesti olleet tallin tapaan okran keltaiset.

Värikerrokset pääoven vinosalmiakin taustassa.

Poikkileikkausnäyte pääoven vinosalmiakin taustan väreistä. Kirsi Perkiömäki 2017.

¹⁸ 29.6.–30.7.2001 Selja Flink s-postit, 29.6.2001 Selja Flink korjaushistoria

¹⁹ restauroija AMK, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.

Lopuksi

Yli-Lauroselan käytön historia jakautuu maatalous- ja muistomerkkiaikaan. Tila rakennettiin ja sitä ylläpidettiin maa- ja karjataloutta sekä tervanpolttoa harjoittavan omavaraisen maatilán tarpeisiin. Tarkoitus ei ollut säilyttää historiaa, vaan rakentaa ja korjata tarpeeseen ja varojen puitteissa sekä käytettävissä olevilla materiaaleilla. Taloja ei restauroitu. Sen sijaan muistomerkkijän talomuseon tärkein tehtävä on säilyttää paitsi Yli-Lauroselan pohjalaistalon kokonaisuus, myös sitä rakennustapaa ja autenttista materiaalia, joka on monin paikoin kadonnut. Museota säilytetään ja hoidetaan restauroiden.

Tervantuotannon ja kaskiviljelyn tuoma vauraus näkyy Yli-Lauroselan rakennustavoissa. Kaksivoninkisen päärakennuksen mittasuhteiden harmonia ja kauneus oli huomattu jo ennen muistomerkkiaikaa. Yli-Lauroselan tilalle myönnettiin Talonpoikaissäätien kunniakilpi vuonna 1951.

Nykyään Yli-Lauroselalla on yksi Suomen parhaimmin säilyneistä ja vaikuttavimmista Pohjalaistaloista. Se edustaa 1800-luvun puolivälin eteläpohjalaista hirsirakennustaitoa ja rakentamistapaa sekä elämää omavaraisella tilalla 1950-luvulle asti. Museossa voi tutustua eri aikakausien pohjatyyppeihin, perustustapoihin, hirsirakennetyyppeihin ja vesikatteisiin. Yli-Lauroselan erityispiirteenä on pääratin, tallin ja luttiratin loivasti alaspäin kaareutuva lautakatto sekä

hienostuneet talonpoikaiset klassistiset piirteet ovissa ja ikkunoissa. Talon alun perin mies- ja karjapihaan jakautuva pihapiiri hajosi ja pihan yhteys peltolakeudelle katkesi vuonna 1959, jolloin uusi seututie rakennettiin osittain karjapihan yli. Pihapiirin historiallinen luonne ei enää hahmotu paikalla.

1971–1983 restaurointi

Yli-Lauroselan entisöinti 1971–1983 perustui entisöinti- ja museointisuunnitelmiin. Korjaustöiden työtapoja ja ratkaisuja on kirjattu matkakertomuksiin ja työmaakokouspöytäkirjoihin. Työmaata dokumentoitiin kokouksissa. Nyt Yli-Lauroselassa on käynnissä korjausvaihe, jossa arvioidaan 1970-luvun restauroinnin ratkaisuja ja entisöintiperiaatteiden toteutumista.

Elias Härön museointi- ja käyttösuunnitelma

Museoviraston esittämässä käyttösuunnitelmassa 1970-luvun alkuvuosilta nimettiin Yli-Lauroselalla rakennuskulttuurikeskukseksi, jonka tehtävänä oli edistää rakennetun ympäristön tutkimusta, suojelua ja hoitoa. Keskuksen tuli harjoittaa eteläpohjalaisten rakennuskulttuurin luettelointia, tutkimusta ja dokumentointia, suorittaa koerakentamista ja rakennuskorjaustutkimusta, antaa korjausneuvontaa, järjestää ammattikoulutusta ja kursseja, järjestää

näyttelyitä ja tallentaa rakennusosia purettavista rakennuksista, sekä harjoittaa julkaisutoimintaa. Tavoitteiden toteutumiseksi tilaohjelma sisälsi pääratin sijoitettavat näyttelyhuoneet, kokoushuoneen ja toimistohuoneet sekä näyttelytilan navettaan. Liiveri osoitettiin varastotilaksi. Edellä mainittujen lisäksi käyttösuunnitelma sisälsi museotiloja, yleisötiloja (kahvila ja käymälä) ja huoltotiloja (talonmiehen asunto ja lämpökeskus).²⁰

Varsinaisessa museointiohjelmassa esitetään neljä vaihtoehtoista käyttövaihtoehtoa: a) Käyttö tavanomaisena talomuseona Louhisaaren tapaan, b) museaalinen käyttö yhdistettynä matkailua palvelemaan käyttöön (kahvila, ravintola, motelli), c) museaalinen käyttö yhdistettynä muuhun antikvaariseen toimintaan (tutkimuslaitos, esimerkiksi Västerbottenin lääninmuseo ja kotiseutuyhdistys Uumajassa) ja c) muu kuin museaalinen julkinen käyttö. Ohjelman suositukseksi Härö esitti Yli-Lauroselan nostamista koko eteläpohjalaisten rakennuskulttuurin symboliksi ja näyttelytoiminnan ja informaatiokeskuksen sijoittamista taloon vaihtoehtoon c hengessä.²¹

Entisöintityön tavoitteeksi tuli ainakin pääratin sisätiloissa

20 Yli-Lauroselan toimintasuunnitelma 1970-luvun alku, todennäköisesti suunnitelman laatineet Härö ja Kaila

21 Härö 1973

mahdollisimman huolellinen ”alkuperäisen” asun palauttaminen. Rakennusrestauroinnin aikana näyttelysuunnittelua ei ollut vielä aloitettu. Ajatuksena oli, että irtain kalustus tullaan myöhemmin sopeuttamaan valittuun kiinteän sisustuksen aikakauteen.²²

Entisöintityön varhaisten rakennustapaselostusten mukaan ennallistamisessa tavoitteeksi otettiin vanhin alkuperäinen asu. Työselityksissä ja matkakertomuksissa toistuu sanat puretaan, rekonstruoidaan, uusitaan ja alkuperäinen palautetaan. Peltitulisijat korvattiin kaakeliuuneilla ja ovet vaihdettiin alkuperäisiin. Jos alkuperäisestä ei ollut tietoa, rekonstruktio esitettiin toteutettavaksi esimerkiksi paikkakunnan mallin mukaan.

’Käytetään museaalisesti, jolloin kalustuksessa lähdetään palauttavaan linjaan, ts. pyritään saamaan se pohjalaiseksi tuvaksi. Kaikki nykyiset tapettipinnat voidaan poistaa, samaten väri katosta, lattiasta ja muurista.’²³ Korjaukset toteutettiin kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa ehkäistäisiin rakennusten jatkuva rappeutuminen, toisessa vaiheessa varsinainen entisöintityö.²⁴

Näyttely- ja informaatiotavoite toteutui vuonna 1992, jolloin navetan näyttelytilassa avattiin Panu Kailan johdolla toteutettu hieno rakennusfragmenttinäyttely.

Tavoitteena alkuperäisyys

Kun Yli-Lauroselaa ryhdyttiin restauroimaan 1970-luvulla, historiatutkimukseen ja dokumentointiin perustuvan restauroinnin periaatteita ja menetelmiä ei vielä nykyiseen tapaan arvostettu. Tämä selittää restauroinnin niukan dokumentoinnin. Syynä voi olla myös talonpoikainen rakennustyyppi. Pohjalaistaloa ei vielä tunnustettu kansalliseksi muistomeriksi, vaikka se rakennustyyppinä oli nopeasti katoamassa kylämaisemasta. Teollistumisen, kaupungistumisen ja maaseudun autioitumisen myötä maanviljelyelinkeinoon harjoittaminen oli muuttunut. Nyt asuminen ja työ erotettiin toisistaan ja perhe-elämä ykistytyi. Asumisesta pohjalaistalossa oli tullut vanhanai-kaista. Pohjalainen talotyyppi oli syntynyt vuosisatojen kuluessa palvelemaan sekä maatalouselinkeinoon harjoittamista että asumista. Uudessa tilanteessa pohjalaistalon arvostus heikkeni ja siitä tuli uhanalainen.

Tutkija Elias Härö ja arkkitehti Panu Kaila kirjoittivat yhdessä Pohjalainen talo -kirjan 1970-luvulla samaan aikaan kun Yli-Lauroselaa entisöitiin. Kirjan yhtenä tavoitteena oli nostaa rakennustyyppin arvostusta ja ohjeistaa sen korjaamista. Yli-Lauroselan restauroinnista tuli esikuva. Tästä lähtökohdasta on ymmärrettävää, että restauroinnilla haluttiin paitsi pelastaa rakennus tehdä siitä myös mahdollisimman upea. Alkuperäisen asun palauttamisesta tuli luonnollisesti restauroinnin tavoite. Tavoite johti väistämättä myöhempien rakenteiden purkamiseen. Pääratin huoneiden pintarakenteet purettiin ja alkuperäinen kiinteän sisustuksen asu palautettiin rekonstruoiden. Valitettavasti Yli-Lauroselan tuvassa ja joissain muissakin huoneissa säilynyt maatalousaikainen hieno irtaimisto edustaa myöhempää aikakautta.

Ristiriita seinien ja irtaimiston välillä on paikoin ilmeinen.

Aira Kurosen asumistutkimus valmistui vuonna 1986, lähes kymmenen vuotta restauroinnin valmistamisen jälkeen. Restaurointiratkaisut perustuivat pitkälti työmaa-aikaiseen rakennustutkimukseen.

Tulevaisuus

Yli-Lauroselan talomuseon avaamisesta on kulunut yli 40 vuotta ja museorakennusten laaja kunnossapitokorjausten vaihe on käynnistynyt. Yli-Lauroselalla on kokonaisuudessaan museo. Sen pihapiiri ja rakennukset, rakenteet, rakennusosat, materiaalit ja työmenetelmät säilyttävät ja välittävät tietoa eteläpohjalaisesta talonpoikaisesta rakennustavasta Yli-Lauroselassa.

Tehtävänä on nyt saattaa 1972-1978 restauroinnin tavoitteita maaliin (nyt tutkitaan, mikä oikeasti oli alkuperäistä), säilyttää kerroksisuutta ja elvyttää talomuseon kertovuutta erityisesti pihan osalta. Rakennusten kunnossapidon lisäksi on tärkeää, että museon pihapiirin talonpoikainen luonne, jakautuminen mies- ja karjapihaan sekä puutarhan erityisasema hahmottuisi nykyistä paremmin. Tavoitteiden saavuttamiseen on nyt enemmän tietoa kuin 1970-luvulla. Haasteeksi nousee, miten resurssit kohdennetaan ja kuinka lisätä museon tunnettavuutta ja arvostusta, jotta Yli-Lauroselan rakennusperinnön ainutkertainen arvo voidaan säilyttää.

22 Härö 1973

23 Matkakertomus Kaila, Härö 24.10.1972

24 Yli-Lauroselan talon ensimmäisen korjausvaiheen rakennustapaselostus, Panu Kaila 1.2.1972

Lähteet

Painetut lähteet

Hakomäki, R. 2014. Yli-Lauroselan talomuseo opas. Museovirasto/Kansallismuseo. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.

Jaatinen, J. 1989. Ovet. Teoksessa Rakentajain kustannus Oy (toim.). Talo kautta aikojen – Kiinteän sisustuksen historia. Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Korhonen, Teppo 1988: Kansanomainen rakennustaide keskialalta 1800-luvun lopulle. Ars, Suomen taide 2. WSOY. Keuruu.

Mäkelä, Matti 2014: Pohjalaistalon tausta ja monimuotoisuus. Pohjalaistalon – yhtenäistä kulttuuriperintöämme. Sulevi Riukulehto, Matti Mäkelä, Outi Ohranen ja Anni Lehtimäki.

Mäntysaari, M. 1999. Alajoen jokisaunat ja luhtaladot – Rakennetun ympäristön säilyttäminen ja ohjeet lisärakentamiselle Ilmajoen-Seinäjoen alueella. Länsi-Suomen ympäristökeskus.

Riukulehto, Sulevi 2014: Pohjalaistalon idea, tarkoitus ja arvot. Pohjalaistalon – yhtenäistä kulttuuriperintöämme. Sulevi Riukulehto, Matti Mäkelä, Outi Ohranen ja Anni Lehtimäki.

Seppänen, Liisa 2012: Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto. Sähköinen aineisto <https://www.utupub.fi/handle/10024/86116>.

Suomen ympäristökeskus 2015: Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO-työryhmän ehdotus) – Ilmajoen Alajoen lakeusmaisema.

Talve, Ilmar 1979: Suomalainen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja. SKS. Helsinki.

Valonen, Niilo & Vuoristo, Osmo 1994: Suomen kansanrakennukset. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

Vuorela, Toivo 1949: Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset. Kansatieteellinen tutkimus. Kyrönmaa VI. Helsinki.

Vuorela, Toivo 1981: Kansanperinteen sanakirja. WSOY. Porvoo.

Vuorela, Toivo 1983: Suomalainen kansankulttuuri. WSOY. Porvoo.

Painamattomat lähteet

Eronen, Päivi. Esitys puuliiverin olkikaton korjauksesta. 2011. Museoviraston restaurointiyksikkö.

Härö, E. 1973. Yli-Lauroselan museointiohjelma, 23.3.1973, Museoviraston arkisto.

Kaila, P. 2016. Suullinen tiedonanto Panu Kaila 18.9.2016

Kangas, S. 2000. Yli-Lauroselan talomuseon piirissä sijaitsevan tallirakennuksen korjaustyöt. Ilmajoen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos.

Kuronen, A. 1986. Ilmajoen Yli-Lauroselan asumistutkimus I-II. Museoviraston kenttätö 1978–1982. Museoviraston kansatieteentoimisto. Käsikirjoitusarkisto. Painamaton lähde.

Lehtimäki, A. 2014. Yli-Lauroselan talomuseon rakennusten kuntoarvio. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Liiketoiminta ja kulttuuri. Konservoinnin koulutusohjelman palvelutoiminta, Joulukuu 2014.

Rantee K. 2017. Yli-Lauroselan maisemaselvitys ja yleissuunnitelma 2017. Ramboll Finland Oy.

Ägren, M. 1995. Korjauksien vuosikertomus ja kalusteinventaari 4.11.1995.

Pääratin ryömintätilan dokumentointi 21.5.2018, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

Arkistolähteet ja lyhenteet

Ilmajoen museo

valokuva-arkisto

Kansallisarkisto, digitaaliarkisto (KA)

Ilmajoen kihlakunnan yleiskartta-aineisto

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=21990261>

(Yleisk. la* 33:- -)

Maanmittasuhallituksen historiallinen kartta-aineisto

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=6179631>

Ilmajoki (2222 01 la.* -/- -)

Museovirasto

Museoviraston arkisto (MVA)

valokuva-arkisto (kokoelmat: Rakennushistorian osasto RHO, Kansatieteen kokoelma KK, Historian kuva-arkisto)

Museovirasto (MV)

Museoviraston restaurointiyksikkö (REST MV)

restaurointiyksikön valokuvia, piirustuksia ja asiakirjoja

Museoviraston rakennetun ympäristön piirustukset (KYP MVA)

Puolustusvoimien arkisto

valokuva-arkisto

Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto

Erkki Ala-Könnin kokoelmat, valokuva-arkisto

Liitteet

Väritutkimus 28.9.2017

Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy

Tutkitut alueet

XRF = Röntgen fluorenssitutkimus

PN = Poikkileikkausnäyte

Päärati

- a. pääovi, vinosalmiikki
- b. pääovi, vinosalmiikin tausta (XRF, PN)
- c. pääovi, ovilehden kehys
- d. pääovi, ovilehden peilin syvennys (XRF, PN)
- e. pääovi, ovilehden peilin rihlaukset
- f. pääovi, yläpuolinen ikkuna

Talli

- g. yläovi (PN)
- h. yläoven vuorilistat
- i. vinosalmiikin pohja (PN)
- j. vinosalmiikki

Luttirati

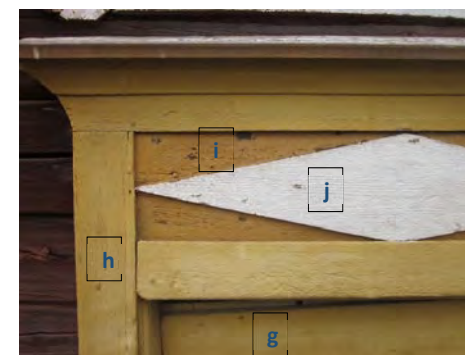
- k. oikean puolimmaisoin ovi
- l. karmi

Navetta

- m. pohjoispuolen luukku

Kärryliiveri

- n. vuorilaudat

VÄRITUTKIMUS

aika 28.9.2017

tekijä Aamu Koivistoinen

Liite Metropolia ammattikorkeakoulu/Kirsi Perkiömäki, Yli-Laurosela XRF-mittaukset ja poikkileikkausnäytteet 10.11.2017

Päärati

a. pääovi, vinosalmiikki:

0. puu
1. harmaa NCS S1502-Y50R (Ottosson umbragrå + 50% titanzink vit)
2. pinta nyk. valkoinen (useita maalikerroksia)

b. pääovi, vinosalmiakin tausta: (XRF- ja poikkileikkausnäyte, SP1 ja SP2)

HUOM! eteläpuolella vinosalmiakin nykyinen pintamaali on tummempi, tutkitun kohdan maalikerroksia ei ole verattu muihin vinosalmiakin taustoihin. Eteläpuolelta ja pohjoispuolelta oli aiemmin löydetty musta maalikerrostuma samanlaisena kuin tässä tutkitusta.

0. puu
1. vaalea pohjamaali/ohut maalikerros? (ks. kuva PN SP2)
2. tumma sininen/musta (koodia ei määritetty)
3. tumma punaruskea NCS S6010-Y50R
4. vaalea välimaali/ohut maalikerros?
5. kirkas keltainen NCS S3065-Y20R
6. pinta nyk. vaalea keltainen NCS S2030-Y20R (liituuntunut pinta) rapsuttaessa tummempi

HUOM! pääoven alapeilien kohorihlauksista ei löytynyt useita maalikerroksia, luultavasti kerrokset poistettu eriaikaisten korjausten yhteydessä. Valokuvassa vuodelta 1951 rihlaukset on maalattu samalla tummalla kuin oven muut korosteosat.

c. pääovi, ovilehden kehykset:

0. puu
1. vaalea siniharmaa NCS S1002-B
2. pinta nyk. valkoinen (3-4 kerrosta valkoista)

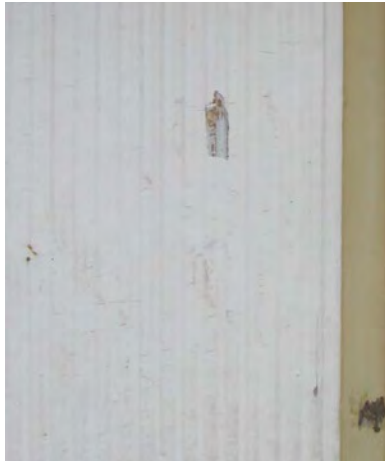
d. pääovi, ovilehden peilin reunasyvennys: (XRF-näyte PO1 ja poikkileikkausnäyte PO2)

0. puu
1. harmaan sininen NCS S6020-B
2. (poikkileikkausnäytteessä näkyvissä pieni fragmentti vaalea ruskea/punainen), XRF-analyyssissä jäänteitä elohopeasta, jota esiintyy vain sinooperin punaisessa
3. valkoinen välimaali?
4. vaalea ruskea NCS S2005-Y80R
5. pinta nyk. vaalea keltainen NCS S2030-Y20R (liituuntunut pinta) rapsuttaessa tummempi

e. pääovi, ovilehden peilin rihlaukset (vrt. oven kehykset)

- 0. puu
- 1. vaalea siniharmaa NCS S1002-B
- 2. pinta nyk. valkoinen (useita kerroksia valkoista)

f. pääovi, yläpuolinen ikkuna

- 0. puu
- 1. harmaa NCS S1502-B
- 2. pinta nyk. valkoinen (useita maalikerroksia)

Talli**g. yläovi: (vrt. lutin ovi, poikkileikkausnäyte TO1)**

- 0. puu
- 1. keltainen NCS S2050-Y20R
- 2. ruskea NCS S6010-Y50R
- 3. pinta nyk. keltainen NCS S2040-Y10R

h. yläoven vuorilistat

- 0. puu
- 1. ruskea NCS S6010-Y50R
- 2. keltainen
- 3. valkoinen
- 4. useampia keltaisia
- 5. pinta nyk. keltainen NCS S2040-Y10R

i. **vinosalmiakin pohja (poikkileikkausnäyte TSP1)**

- 0. puu
- 1. tumma sininen/musta (koodia ei määritetty)
- 2. tumma punaruskea (koodia ei määritetty)
- 3. keltainen (koodia ei määritetty)
- 4. pinta nyk. ohut kerros tumma okra

j. **vinosalmiikki (maalikerrokset hapertuneita ja huonosti kiinni)**

- 0. puu
- 1. ruskea kerros?
- 2. keltainen (useampi kerros)
- 3. pinta nyk. valkoinen (useita maalikerroksia)

Luttiratik. **ovi:**

- 0. puu
- 1. keltainen NCS S2050-Y20R
- 2. ruskea NCS S6010-Y50R
- 3. pinta nyk. keltainen NCS S2040-Y10R – S2040-Y20R

l. **karmi:**

- 0. puu
- 1. ruskea NCS S6010-Y50R
- 2. keltainen NCS S2050-Y20R
- 3. valkoinen
- 4. pinta nyk. keltainen NCS S2040-Y10R

m. Navetta, pohjoispuolen luukku

- keltaisia kerroksia, vanhoja/eri sävyisiä kerroksia ei erottanut
- ikkunoiden maalikerrokset huonokuntoisia/uusittu
- ovia uusittu ja vuorilautojen maalikerrokset niin huonoja, ettei vanhoja värejä pystynyt määrittämään

n. Kärryliiveri, vuorilaudat

- maalikerrokset todella huonosti kiinni, ovilehdistä useita lautoja uusittu
- tarkastelun aikana seiniä pohjakäsiteltiin maalausta varten (harjattiin), ovien ja vuorilautojen tulevan maalauksen pohjakäsittelyiden aikana on mahdollista, että kaikki allaolevat kerrokset poistetaan ja tällöin olisi tarpeellista tehdä huomioita mahdollisista muista kerrostumisista. Pääratin, luttiratin ja tallin osalta maalikerrokset ovat pääosin niin hyvässä kunnossa, että kerrosten täydellinen häviäminen on epätodennäköistä. Kärryliiverin osalta maalauskohteita on pinta-alallisesti kuitenkin vähän ja ne ovat niin huonolaatuisia, että asia tulee huomioida erikseen.

0. puu
1. keltainen (sävyä ei määritetty)
2. valkoinen
3. pinta nyk. keltainen

Sennotti

ARKKITEHTITOIMISTO HANNA LYYTINEN OY | 2020